

Årsrapport

Menneskerettigheter 2004/2005

Årsrapport om Norges innsats for menneskerettighetene

UTENRIKSDEPARTEMENTET

Årsrapport

Menneskerettigheter 2004/2005

Årsrapport om Norges innsats for menneskerettighetene

UTENRIKSDEPARTEMENTET

Gøril Trondsen Booth (1968) er en uavhengig reportasje- og dokumentarfotograf med fotojournalistisk utdanning fra Norge/Sverige. Hun har arbeidet i 10 år med hovedtyngde på sosiale forhold, menneskerettigheter, bistand til utviklingsland og konfliktområder. Utstillinger inkluderer «I gode og onde dager- HIV/Aids i Sør Afrika» (Nordland Kultursenter 2001), «Louisiana Saturday Night – musikk som brobygger over raseskiller i sørstatene USA» (et turnerende bildespill i den

Kulturelle skolesekken 2002-2005) og samleutstillingen «Dokumentasjon fra en katastrofe – Darfur» (Stortorget i Oslo 2005).

Mer av hennes arbeid kan sees på websidene www.photomedia.no

Forsidefoto: «Skolebarn ved Møllergataskole i Oslo»

1	Forkortelser	9
2	Forord	11
3	Innledning	13
3.1	Et overblikk over rapportens hovedinnhold	13
3.2	Begrensinger og avgrensninger	13
3.3	Fremtidige rapporter om Norges innsats for menneskerettighetene	13
4	Rettsstatsprinsipper	14
4.1	Rettsikkerhet	16
4.1.1	Gjenåpning av saker når avgjørelsen eller saksbehandlingen er i strid med menneskerettighetene	16
4.1.2	Ny tvistelov	16
4.1.3	Endringer i lov om fri rettshjelp	17
4.1.4	Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker	18
4.1.5	Samarbeid med russiske fengselsmyndigheter	18
4.1.6	Styrkebrønnen	18
4.2	Dødsstraff	19
4.2.1	EMK protokoll 13	19
4.2.2	Deltagelse i multilaterale fora og bilaterale dialoger	19
4.3	Tortur	19
4.3.1	Eget straffebud mot tortur	19
4.3.2	FNs torturkonvensjon	19
4.3.3	Den europeiske torturkomité (CPT)	20
4.3.4	Deltagelse i multilaterale fora og bilaterale dialoger	20
4.4	Tvungne forsvinninger	20
4.4.1	Utarbeidelsen av et nytt rettslig instrument	20
4.5	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter	20
5	Demokrati, utvikling og det sivile samfunn	22
5.1	Demokrati og valg	24
5.1.1	Norsk senter for Demokratistøtte (NDS)	24
5.1.2	Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter (NORDEM)	24
5.1.3	International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)	25
5.2	Ytringsfrihet og meningsfrihet	25
5.2.1	Grunnloven § 100	25
5.2.2	Straffeloven § 135 a om rasistiske ytringer	25
5.2.3	FNs rasediskrimineringskomité's uttalelse vedrørende Sjølie-saken	26
5.2.4	Politisk reklame	26
5.2.5	Samiske medier	26
5.2.6	Endringer i medieeierskapsloven	27
5.2.7	Retningslinjer for støtte til frie medier i utviklingsland	27

5.2.8	World Summit on the Information Society (WSIS)	27
5.3	Religions- og livssynsfrihet	27
5.3.1	Utredning vedrørende forholdet mellom stat og kirke	28
5.3.2	Religion som diskrimineringsgrunnlag i ny diskrimineringslov	28
5.3.3	FNs menneskerettighetskomité's uttalelse vedrørende KRL-faget	28
5.3.4	Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet	28
5.4	Utdanning og forskning	29
5.4.1	Behandlingen av MR i nye læringsplaner under Kunnskapsløftet	29
5.4.2	Senter for Studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge	29
5.4.3	Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research	30
5.4.4	Norsk utviklingssamarbeid	30
5.5	Oppbygging av det sivile samfunn	30
5.5.1	Det norske menneskerettighetsfondet	31
5.5.2	Stiftelsen Menneskerettighetshuset	31
5.5.3	Norges internasjonale arbeid for menneskerettighetsforsvarere	32
5.6	Rettighetsbasert utvikling	32
5.6.1	Felles kamp mot fattigdom	32
5.6.2	Handlingsplan for landbruk i utviklingssamarbeidet	32
5.6.3	Høynivåpanel for formalisering av fattiges eiendomsrettigheter	32
5.6.4	Internasjonale finansinstitusjoners forhold til utviklingssamarbeid	33
6	Liv og helse	34
6.1	Sosial sikkerhet	36
6.1.1	Reduksjon i saksbehandlingstiden i Trygderetten	36
6.2	Helse	36
6.2.1	Revisjon av lov om psykisk helsevern	36
6.2.2	Helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse	36
6.3	Hiv/Aids	37
6.3.1	En trussel mot utvikling	37
6.3.2	Den norske innsatsen	37
6.3.3	Hovedutfordringer	39
6.4	Rusmiddelmissbrukere	39
6.4.1	Gjennomføringen av rusreformen	39
6.5	Retten til mat	39
6.5.1	Handlingsplan for forbrukerretting av matpolitikken	39
6.5.2	Internasjonale retningslinjer	40
6.6	Kultur og vitenskap	40
6.6.1	Strategi for Norges kultur- og idrettssamarbeid med land i sør	40
7	Likestilling og likeverd	42
7.1	Nytt apparat for arbeid mot diskriminering og for likestilling	44
7.2	Nye diskrimineringsforbud på utvalgte saksområder	44
7.2.1	Nytt forbud mot diskriminering i boliglovgivningen	44
7.2.2	Nye regler om likebehandling i arbeidsmiljøloven	44
7.2.3	Inndragning av skjenkebevilling ved gjentatt diskriminering	45
7.3	Likestilling mellom kjønnene	45
7.3.1	FNs kvinnekonvensjon	45

7.3.2	Kjønnsrepresentasjon i styrene i statsforetak, statsaksjeselskaper, særlovsforetak og privateide allmennaksjeselskaper	45
7.3.3	Kjønnsrepresentasjon i offentlig oppnevnte utvalg, styrer, råd og delegasjoner	45
7.3.4	Likestilling mellom foreldre med hensyn til fødsels- og adopsjonspenger	46
7.3.5	Strategi for kvinne – og likestillingsrettet utviklingssamarbeid	46
7.3.6	Multilateralt arbeid	46
7.3.7	Bilateralt arbeid	48
7.4	Diskriminering og rasisme	49
7.4.1	Ny lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.	49
7.4.2	FNs rasediskrimineringskonvensjon	49
7.4.3	Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)	49
7.4.4	Mangfold gjennom inkludering og deltakelse	50
7.4.5	Deltakelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn	50
7.4.6	Kulturelt mangfold	51
7.4.7	Introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere	51
7.4.8	Opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere	51
7.4.9	Bruk av tolk i et menneskerettslig perspektiv	51
7.5	Funksjonshemmede	52
7.5.1	Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne	52
7.5.2	Funksjonshemmedes tilgang til høyere utdanning	53
7.5.3	Funksjonshemmedes tilgang til formidlingsarenaer	53
7.5.4	Tiltaksplan for å øke rekrutteringen av personer med nedsatt funksjonshemming til offentlig sektor	53
7.5.5	Strategiplan for barn med nedsatt funksjonsevne	54
7.5.6	Lovforslag om å styrke funksjonshemmedes rettslige vern	54
7.5.7	Nordisk ministersamarbeid i utviklingssamarbeidet	54
7.5.8	Ny FN-konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter	54
7.6	Nasjonale minoriteter (jøder, kvener, rom (sigøynere), romanifolket (taterne) og skogfinner)	54
7.6.1	Kvener	54
7.6.2	Romanifolkets kultur og historie	55
7.6.3	Erstatningsordninger romanifolket/taterne	55
7.6.4	Opprettelsen av romanifolkets fond	55
7.6.5	Andre saker i 2004 og 2005	55
7.7	Samer	56
7.7.1	Tiltak for å fremme samisk språk	56
7.7.2	Konsultasjoner med Sametinget	56
7.7.3	Finnmarksloven - Samiske rettigheter til land og vann	56
7.7.4	Opprettelse av ny domstol i Indre Finnmark	57
7.7.5	Informasjonshefte om samiske barn og ungdoms oppvekst	57
7.7.6	Samiske veivisere	57
7.7.7	Østsamisk museum i Neiden	58
7.7.8	Ekspertgruppen for å utarbeide forslag til en nordisk samekonvensjon	58
7.8	Urfolk	58
7.8.1	FNs permanente forum for urfolkssaker	58
7.8.2	Arbeidet med en FN-erklæring om urfolks rettigheter	58
7.8.3	Urfolksarbeid under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD)	58
7.8.4	Kompetansesenter for urfolks rettigheter	58
7.8.5	Retningslinjer for Norges innsats for urfolk i utviklingssamarbeidet	59
7.9	Asyl- og utlendingsrett	59

7.9.1	Lovutvalg for revisjon av utlendingsloven	59
7.9.2	Familievold der overgriper ikke er norsk borger	59
7.9.3	Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere	60
7.9.4	Traumebehandling og psykososial hjelp til barn med flyktningbakgrunn	61
7.10	Vold og overgrep	61
7.10.1	Handlingsplan mot vold i nære relasjoner	61
7.10.2	Økt støtte til krisesentrene	61
7.10.3	Tvangsekteskap	61
7.10.4	Menneskehandel	62
7.10.5	Særlig om NATOs arbeid for bekjempelse av menneskehandel	62
7.10.6	Kjønnslemlestelse	63
8	Barn	64
8.1	FNs barnekonvensjon	66
8.2	Informasjonshefte om FNs barnekonvensjon	66
8.3	MiniTinget – Stortingets lærings- og opplevelsessenter	66
8.4	Skoleungdommers deltagelse i skolevalget	66
8.5	Opphevelse av sæddonors anonymitet	66
8.6	Nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker	67
8.7	Overgrep i barnefordelingssaker	67
8.8	Styrking av den barnefaglige kompetansen på krisesentrene	67
8.9	Eget straffebud om barnepornografi	67
8.10	Norsk utviklingsstrategi for barn og ungdom i Sør	67
9	Økonomi og arbeidsliv	70
9.1	Næringslivets samfunnsansvar	72
9.1.1	Kompakt	72
9.1.2	Petroleumfondets etiske råd	72
9.1.3	Etiske retningslinjer for Innovasjon Norge	72
9.1.4	Nasjonalt forskningsprogram	72
9.1.5	Global Compact	72
9.1.6	Voluntary Principles on Security and Human Rights	73
9.1.7	Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)	73
9.1.8	Tropisk tømmer	73
9.2	Barnearbeid	73
9.3	Inkluderende arbeidsliv	73
10	Menneskerettighetsdialoger	74
10.1	Kina	76
10.2	Indonesia	77
10.3	Vietnam	78
10.4	Annen bilateral kontakt på MR-området	78
11	Krig og konflikt	80
11.1	MR-undervisning i forsvaret	82
11.2	Internasjonale straffedomstoler	82
11.3	Beskyttelse av humanitært personell	82
11.4	Individets sikkerhet og beskyttelse av sivile i konflikt	83
11.5	Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet	83

11.6	Barn i væpnet konflikt	84
11.7	Flyktninger og internt fordrevne	84
11.8	Freds- og forsoningsprosesser	87
11.8.1	Særlig om fredsprosessen på Sri Lanka	87
11.8.2	Særlig om fredsprosessen i Sudan	87
11.8.3	Særlig om fredsprosessen i Colombia	88
11.8.4	Særlig om freds- og forsoningsarbeidet i Aceh	89
11.8.5	Særlig om forsoningsprosessen i Guatemala	89
11.8.6	Særlig om forsoningsprosessen på Haiti	89
11.8.7	Særlig om forsoningsprosessen på Filippinene	90
11.8.8	Særlig om MR-situasjonen i det palestinske område	91
12	FN-systemet	92
12.1	FN reform	94
12.2	FNs menneskerettighetskommisjons 60. og 61. sesjon	94
12.3	Generalforsamlingens 3. komité	95
12.4	Høykommisæren for menneskerettigheter	96
12.5	Konvensjonsorganene	96
12.6	ILO	96
12.7	Utviklingsbankene	97
13	Regionale implementeringsmekanismer	99
13.1	Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)	99
13.1.1	Utviklingstendenser i rettspraksis	99
13.1.2	Reformtiltak	100
13.1.3	Oppfølging av dommer	100
13.1.4	Norges formannsskap i Ministerkomiteen	100
13.2	Øvrige gjennomføringsorganer under Europarådet	101
13.2.1	Den europeiske komiteen for sosiale rettigheter	101
13.2.2	Den rådgivende komiteen for rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter	101
13.2.3	Ekspertkomiteen mot rasisme, intoleranse og fremmedfrykt (ECRI)	102
13.2.4	Europarådets kommissær for menneskerettigheter	102
13.3	OSSE	102
13.4	EØS	103
14	Vedlegg	105
14.1	Ombudsordningene	105
14.1.1	Sivilombudsmannen	105
14.1.2	Likestillingsombudet	105
14.1.3	Ombudsmannen for Forsvaret og Ombudsmannen for sivile vernepliktige	106
14.1.4	Barneombudet	107
14.1.5	Senter mot etnisk diskriminering	108
14.2	Statistikk	111
14.3	Gjennomføringen av Handlingsplanen for menneskerettigheter (matrise)	125
14.4	Rekommandasjoner vedrørende gjennomføringen av EMK på det nasjonale plan.....	153
14.5	Kilder til mer informasjon	160

Internasjonale organisasjoner:

FN	De forente nasjoner
ILO	Den internasjonale arbeidsorganisasjon
OSSE	Organisasjonen for samarbeid og sikkerhet i Europa

Menneskerettighetskonvensjoner:

EMK	Den europeiske menneskerettighetskonvensjon
RDK	FNs rasediskrimineringskonvensjon
SP	FNs konvensjon for sivile og politiske rettigheter
ØSK	FNs konvensjon for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Internasjonale overvåkningsorganer:

EMD	Den europeiske menneskerettighetsdomstol
CPT	Europarådets torturkomité (European Committee for the Prevention of Torture)
ICC	Den internasjonale straffedomstol (International Criminal Court)
MR-kommisjonen	FNs menneskerettighetskommisjon
OHCHR	FNs høykommissær for menneskerettigheter (Office of the High Commissioner for Human Rights)

Departementer:

ASD	Arbeids- og sosialdepartementet
BFD	Barne- og familiedepartementet
JD	Justis- og politidepartementet
FIN	Finansdepartementet
FD	Forsvarsdepartementet
HOD	Helse- og omsorgsdepartementet
KRD	Kommunal- og regionaldepartementet
KKD	Kultur- og kirke departementet
LMD	Landbruks- og matdepartementet
MD	Miljøverndepartementet
OED	Olje- og energidepartementet
UFD	Utdannings- og forskningsdepartementet
UD	Utenriksdepartementet

Andre forkortelser:

CMI	Chr. Michelsens institutt
IDEA	International Institute for Democracy and Electoral Assistance
MR	Menneskerettigheter
NORDEM	Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter
NSD	Norsk senter for demokratistøtte
NUPI	Norsk utenrikspolitisk institutt
SMED	Senter mot etnisk diskriminering
SMR	Norsk senter for menneskerettigheter

Menneskerettighetene er grunnleggende rettigheter alle mennesker har i kraft av å være mennesker. Det påligger staten å respektere og sikre menneskerettighetene, noe som både følger av vårt nasjonale lovverk og av internasjonal rett. At disse rettighetene skal oppfylles for Norges innbyggere, har en sentral plass i Regjeringens politiske plattform. Det samme gjelder vårt internasjonale arbeid for å fremme respekt for menneskerettigheter, demokrati og rettsstatsprinsipper. Gjennom dette arbeidet bidrar vi til at sårbare enkeltmennesker og grupper realiserer sine rettigheter. Samtidig er fremme av menneskerettighetene et avgjørende bidrag til sosial og økonomisk utvikling og til vårt arbeid for å forebygge ufred og konflikt.

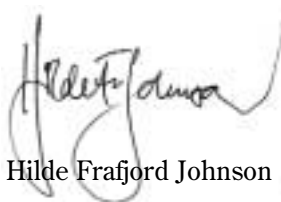
Oppfølgingen av St.meld. nr. 21 (1999-2000) "Handlingsplanen for menneskerettigheter" har vært en prioritert oppgaven for Regjeringen. Handlingsplanen, som ble fremlagt av den første Bondevik-regjeringen i 1999, dekket årene 2000 til 2004. Med få unntak er de 340 tiltak planen omfattet blitt oppfylt. Sett under ett representerer dette et krafttak som har bidratt til å styrke menneskerettighetsvernet i norsk politikk.

Årsrapportene om Norges innsats for menneskerettighetene, som har vært utarbeidet siden 1998, har synliggjort oppfølgingen av handlingsplanen. Mange av de tiltakene og prosessene som er beskrevet er i dag innlemmet i norsk politikk på en måte som varig har styrket menneskerettighetene i Norge. Når handlingsplanen nå er avsluttet, er det viktig å opprettholde og videreutvikle Norges menneskerettighetsarbeid både nasjonalt og internasjonalt.

Oktober 2005

Jan Petersen

Hilde Frafjord Johnson

3.1 Et overblikk over rapportens hovedinnhold

Denne rapporten tilstreber å gi en bred presentasjon av Regjeringens arbeid for menneskerettigheter. Ettersom hvert departement har ansvaret for gjennomføringen av menneskerettighetene innen sitt saksfelt, bygger årsrapporten på bidrag fra berørte departementer. Rapporteringen er søkt oppdatert frem til oktober 2005.

Materialet er strukturert rundt rettigheter og internasjonale gjennomføringsmekanismer. Nasjonale og internasjonale forhold beskrives samlet for å vise sammenhengen mellom disse. Strukturen fra tidligere rapporter er hovedsakelig beholdt. I motsetning til tidligere rapporter, behandles imidlertid tilslutning til nye menneskerettighetsinstrumenter og innarbeidingen av konvensjoner der dette hører hjemme tematisk.

Som vedlegg følger en statusoversikt over gjennomføringen av tiltak under Handlingsplanen for menneskerettigheter. Formålet med denne oversikten er å synliggjøre i hvilken grad tiltakene har blitt gjennomført. En utfyllende versjon av matrisen, med nærmere beskrivelser av hvordan tiltakene har blitt gjennomført og hvor man kan få mer informasjon om gjennomføringen, er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettigheter under "Handlingsplaner og årsrapporter" (<http://www.dep.no/norsk/tema/mr/mrpolitikk/planer/bn.html>).

Som tidligere har ombudsordningene bidratt med en presentasjon av organisasjonene og deres aktiviteter av relevans i 2004. Ombudsordningenes bidrag er også inntatt som vedlegg til årsrapporten. Årsrapportens to siste vedlegg består av statistikk (utarbeidet av NORAD) og kilder til mer informasjon.

3.2 Begrensinger og avgrensninger

Norges innsats for menneskerettighetene er variert og mangartede. Denne rapporten gir ikke en uttømmende oversikt over menneskerettighetsrelaterte aktiviteter i rapporteringsperioden. I omtalen av Norges internasjonale MR-arbeid er eksempelvis konkrete prosjekter og dialoger med enkeltland omtalt for å illustrere ulike arbeidsformer.

For å begrense rapportens omfang er de generelle innledningsavsnittene fra tidligere rapporter forkortet. Av samme grunn har vi unnlatt å beskrive konkrete tiltak som allerede har vært behandlet i tidligere rapporter.

Rettsavgjørelser av betydning for menneskerettighetsutviklingen faller som tidligere utenfor denne rapportens rammer. Norsk senter for menneskerettigheter (SMR) ga i mars 2005 ut en årbok om menneskerettighetsutviklingen i Norge i 2004. Denne årboken omtaler rettsavgjørelser fra Høyesterett, Høyesteretts kjæremålsutvalg og lagmannsrettene hvor menneskerettighetene har blitt påberopt og/eller anvendt. Årboken kan lastes ned fra SMRs hjemmesider (www.humanrights.uio.no).

3.3 Fremtidige rapporteringer om Norges innsats for menneskerettighetene

Da Handlingsplanen for menneskerettigheter ble utarbeidet i 1999 hadde Utenriksdepartementet (UD), ved utviklings- og menneskerettighetsministeren, ansvaret for å koordinere Norges samlede innsats for menneskerettighetene. Dette ansvaret opphørte da regjeringen Stoltenberg tiltrådte i 2000. Ettersom handlingsplanen ble utarbeidet mens UD hadde koordineringsansvaret har UD imidlertid også koordinert oppfølgingen av handlingsplanen. Årsrapportene om Norges innsats for menneskerettighetene har siden 2000 blitt benyttet som et rapporteringsverktøy for denne oppfølgingen.

Når Handlingsplanen nå er avsluttet åpner dette for muligheter til å tenke nytt rundt Norges rapportering om menneskerettighetene. UD vil for sin del fortsette å rapportere om Norges arbeid for menneskerettighetene, men vil i fremtiden konsentrere rapporteringen om Norges internasjonale arbeid.

Som et supplement til årlige rapporteringer vil UD løpende informere om viktige hendelser og utviklingstrekk gjennom UD's nettsider om menneskerettigheter (www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/mrpolitikk/planer/bn.html). Nettsidene har blitt omarbeidet for å lette tilgjengeligheten av sentral informasjon om menneskerettighetene og ble relansert i april 2005.

Politi ved klagemuren i Jerusalem.

4

Rettsstatsprinsipper

4.1 Rettssikkerhet

Sikring av den enkelte borgers rettsstilling, blant annet i forhold til landets myndigheter, er den overordnede målsettingen for enhver rettsstat. Dette omfatter forhold som vern mot vilkårlig frihetsberøvelse og sikring av rettferdig rettergang ved uavhengige domstoler i både sivile saker så vel som straffesaker. Disse grunnleggende prinsippene, sammen med andre sentrale menneskerettigheter og grunnleggende friheter, er kjernen i den rettsikkerhetsgarantien som internasjonale menneskerettigheter søker å etablere for den enkelte borger.

4.1.1 Gjenåpning av saker når avgjørelsen eller saksbehandlingen er i strid med menneskerettighetene

Den 1. januar 2004 trådte det i kraft nye regler i straffeprosessloven vedrørende adgangen til å kreve gjenopptakelse i saker der begjæringen er begrunnet i brudd på Norges folkerettslige forpliktelser. De nye reglene er inntatt i § 391 nr 2 og innebærer en utvidelse av gjenopptagelsesadgangen. I motsetning til tidligere, hvor det var et vilkår at folkerettsbruddet var fastslått av en internasjonal domstol, vil også uttalelser fra FNs menneskerettighetskomité nå kunne gi grunnlag for gjenopptakelse. Gjenopptakelse skal videre kunne kreves dersom saksbehandlingen har vært traktatstridig. Inntil lovendringen kunne en avgjørelse kun kreves gjenopptatt dersom avgjørelsens innhold var i strid med folkeretten.

Den nye tvisteloven av 17. juni 2005 (se nedenfor punkt 4.1.2) gir adgang til å begjære gjenåpning av sivile saker dersom det i klagesak mot Norge i samme saksforhold er fastslått at saksbehandlingen har krenket en konvensjon som etter menneskerettsloven gjelder som norsk lov. Reglene er inntatt i § 31-3 bokstav d). Den nye tvisteloven har foreløpig ikke i tråd i kraft, men tilsvarende regler trådte i kraft 15. juni 2001 for sivile saker gjennom endringer i den någjeldende tvistemålsloven § 407 første ledd nr. 7.

4.1.2 Ny tvistelov

En effektiv rettspleie med høy kvalitet er en hjørnestein i en rettsstat. I mars 2005 la Regjeringen frem Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) "Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)". Lovforslaget ble vedtatt i juni 2005, se lov 17. juni 2005 nr. 90. Tvisteloven skal legge til rette for tidsmessig behandling av sivile retts tvister og erstatte den någjeldende tvistemålsloven fra 1915.

Hovedformålet med reformen er å gi en mer effektiv sivil rettspleie som gir raskere, billigere og riktige tvisteløsning for partene og som bidrar til rettsavklaring. Det er et mål både at tvister om mulig kan bli løst utenfor domstolene, og å lette tilgangen til domstolene i saker der det er behov for det. I saker som føres for domstolene, må reglene legge til rette for en effektiv og rettssikker behandling.

Loven legger grunnlaget for en kulturendring blant dommere, advokater og parter når det gjelder behandlingen av sivile tvister. Den legger opp til en aktiv saksstyring fra dommerens side, med større vekt på saksforberedelsen og kortere hovedforhandling enn i dag. Håndteringen av den enkelte sak skal gjennomføres av et proporsjonalitetsprinsipp, slik at saksbehandlingsomfang står i forhold til tvistens betydning.

Loven skal sikre en sivil rettspleie i samsvar med de krav som følger av menneskerettighetene og andre internasjonale forpliktelser. Både Europarådet og EU arbeider for å legge grunnlaget for reformer i den sivile rettspleie i medlemsstatene. Med loven gir Norge et bidrag til den internasjonale utvikling av modeller for lovgivning for en tidsmessig sivil rettspleie.

For å bedre tilgangen til domstolene og fremme rettsavklaring har loven regler om småkravprosess og om gruppesøksmål. Disse reglene vil blant annet ha betydning for krav som hver for seg er av mindre verdi, men som kan reise prinsipielle rettsspørsmål eller samlet komme opp i store beløp.

Departementet ser det som et viktig mål å begrense kostnadene ved domstolsbehandling av reelle retts tvister. En dyr rettspleie kan medføre rettsfornek-

telse. Regler som fremmer raskere saksbehandling og konsentrasjon om tvistens kjerne vil kunne gjøre tvisteløsningen billigere. Lovens regler om avklaring av tvisten før søksmål blir reist, om mekling og om rettsmekling, vil bidra til at en tvist kan bli løst uten å bli belastet med utgifter til domstolsbehandling.

4.1.3 Endringer i lov om fri rettshjelp

Som ledd i oppfølgingen av St.meld. nr. 25 (1999-2000) "Rettshjelpsmeldingen" er det vedtatt vesentlige forenklinger i lov om fri rettshjelp (Ot.prp. nr. 91 (2003-2004)). Endringene vil tre i kraft fra 1. januar 2006, og tar sikte på å gjøre det enklere for brukerne å finne frem til hvilke rettigheter loven gir. Vilkårene for å få fri rettshjelp er nå samlet og presisert. Den enkelte bestemmelse er utformet med tanke på en fullstendig angivelse av de kriterier som må være oppfylt for å omfattes av ordningen. De saksfelt hvor det som hovedregel innvilges fri rettshjelp er nevnt i egne bestemmelser.

I forbindelse med endringene i rettshjelpsloven ble forholdet til Norges forpliktelser etter menneskerettighetskonvensjonene nøye vurdert. Dette ble gjort på bakgrunn av den gjennomgåelsen av forholdet mellom menneskerettighetene og rettshjelp som ble gjort i rettshjelpsmeldingen (kapittel 10). Det ble ved vurderingen også sett hen til Menneskerettighetslovutvalgets synspunkter i NOU 1993: 18 (punkt 13.7), samt Ot.prp. nr. 3 (1998-99) "Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)" (punkt 10.4).

I NOU 1993: 18 uttales det at Norge har en ordning med fri rettshjelp som går utover hva de internasjonale konvensjoner krever (side 182). I rettshjelpsmeldingen ble det konkludert med at en rimelig praktisering av rettshjelpsloven som hovedregel må antas å gi tilfredsstillende resultater i forhold til Norges internasjonale forpliktelser. I forbindelse med arbeidet med lovrevisjonen ble det konkludert på samme måte, men det ble likevel funnet grunn til en nærmere avklaring av en del problematiske forhold i relasjon til menneskerettighetene generelt og EMK spesielt.

Et viktig hensyn ved revisjonen var å utforme de nye vilkårene for å få fri rettshjelp slik at de ikke

begrenset adgangen til domstolsprøving på en slik måte at det kunne reises spørsmål om strid med EMDs praksis. Den reviderte loven tar sikte på i størst mulig grad å angi positivt alle de sakstypene som antas å ha så stor personlig og velferdsmessig betydning at det bør gis støtte til juridisk bistand dersom vedkommende ikke kan dekke utgiftene selv. Likevel ble det funnet grunn til å åpne adgang til å få fri rettshjelp også i andre saker av stor personlig betydning. En slik unntaksregel vil sikre våre forpliktelser etter menneskerettighetskonvensjonene med hensyn til individets effektive adgang til "fair trial". Dette hensyn ligger også bak utformingen av dispensasjonsbestemmelsen som åpner adgang til å innvilge fri rettshjelp selv om søker ikke oppfyller inntekts- og formuesgrensene. Ved at bestemmelsen åpner for å vurdere søkers totale økonomiske situasjon i sammenheng med advokatutgiftenes størrelse, vil man få en regel som sikrer borgernes adgang til domstolene i alle saker av stor personlig betydning der hvor de ikke selv har tilstrekkelig midler til å dekke utgiftene.

I forbindelse med lovrevisjonen er det også utformet en ny bestemmelse som synliggjør muligheten til å få fri rettshjelp ved saker som er tatt til behandling i EMD. Samme bestemmelse åpner også unntaksvis adgang til å innvilge fri rettshjelp i saker for andre menneskerettighetsorganer. Dette er en regel som strengt tatt går lengre enn våre konvensjonsforpliktelser etter EMK, men som er et viktig signal om at Norge tar sine konvensjonsforpliktelser på alvor og vil bidra til at overprøvingsadgangen i EMD blir reell og effektiv for våre borgere. Ettersom rettshjelpsloven er subsidiær i forhold til andre ordninger hvor man kan få dekket sitt rettshjelpsbehov, vil imidlertid fri rettshjelp etter lovendringen først bli aktuelt hvis søker ikke får tilstrekkelig fri rettshjelp av EMD selv.

Videre har man av hensyn til menneskerettskonvensjonene valgt å fjerne den prosedabilitetsvurderingen som gjeldende rettshjelpslov gir adgang til. Denne endring er en direkte konsekvens av EMDs praksis på området, hvor det er reist tvil om en slik administrativ vurdering faktisk hindrer den uavhengige domstolsprøvingen av sakens realitet som EMK forutsetter. Etter lovendringen skal det altså ikke lengre være mulig å avslå fri sakførsel ut

fra en vurdering av søkerens mulighet til å vinne frem med sin sak.

For øvrig er det verd å merke seg at inntekts- og formuesgrensene for å få fri rettshjelp de senere år er blitt betydelig hevet. Det har tidligere blitt rettet kritikk mot at rettshjelpsloven har liten praktisk betydning ettersom få faller innenfor lovens økonomiske vilkår. På bakgrunn av de siste økningene i inntektsgrensene oppfyller nå imidlertid over halvparten av Norges befolkning de økonomiske vilkårene i loven. I tillegg gis det fri rettshjelp i en rekke saker uten hensyn til søkers økonomiske situasjon.

4.1.4 Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker

Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker startet sin virksomhet 1. januar 2004. I sitt første virkeår har kommisjonen mottatt 232 begjæringer om gjenopptakelse. Av de mottatte begjæringer er 61 avsluttet i løpet av året. Fem av sakene er henvist til retten for gjenopptakelse. De resterende 56 sakene er forkastet (18 av sakene fordi de åpenbart ikke kunne føre frem og 38 av sakene fordi de ikke lå innenfor kommisjonens mandat). Ytterligere informasjon er tilgjengelig fra Kommisjonens nettsider (<http://www.gjenopptakelse.no/>).

4.1.5 Samarbeid med russiske fengselsmyndigheter

Med bakgrunn i et initiativ fra Europarådet innledet Norge i 1998 et samarbeid med russiske fengselsmyndigheter. UD har siden 1998 årlig bevilget i overkant av NOK 1 mill. til dette samarbeidsprosjektet. Betydelig frivillig innsats og bidrag fra offentlige og private overskuddslagre har utover dette gjort det mulig - samlet sett - å yte et ganske betydelig materielt bidrag til våre russiske samarbeidsfengsler. Dette bidraget har blitt høyt verdsatt på russisk side.

Fra å være et rent humanitært bistandsprosjekt har samarbeidet med årene utviklet seg slik at JD også har fungert som samtalepartner i en prosess for å bedre både den materielle standarden i russiske fengslene og relevant russisk lovgivning. Norge har i dag tette og gode kontakter til russisk fengsels-

vesen på alle administrative nivåer. I det praktiske samarbeidet legges det i dag betydelig vekt på ulike former for personalopplæring. Et særlig fokus har vært satt på situasjonen i varetektfengslene og soningssituasjonen for barn, ungdom og kvinner. Det norsk-russiske fengselssamarbeidet er fortsatt organisert innen rammen av Europarådets organer. Et overordnet formål med samarbeidet er å fremme respekten for menneskerettigheter slik de er nedfelt i Europarådets regelverk og anbefalinger.

4.1.6 Styrkebrønnen

Regjeringen har etablert en beredskapsstyrke ('Styrkebrønnen') som på kort varsel skal kunne delta i internasjonale oppdrag innenfor sivil krisehåndtering på justisområdet. Styrken ble operativ i 2004 og har frem til nå vært engasjert i ulike oppdrag i Bosnia, Georgia og Afghanistan.

Styrkebrønnens arbeidsoppgaver kan bestå av:

- Rådgivning og bistand i forbindelse med oppbygging av institusjoner i hele rettskjeden, som ledd i demokratiutvikling i områder som har hatt krig eller interne konflikter, i områder som er i en overgangsfase fra totalitære regimer, og i områder med svake demokratier.
- Rådgivning og bistand i forbindelse med opplæring i internasjonale menneskerettigheter og bruk av internasjonale menneskerettighetskonvensjoner på alle nivåer.
- Deltakelse i operative oppgaver innenfor rettspleien i land/områder satt under administrasjon av det internasjonale samfunn, i en overgangsfase inntil nasjonale/lokale institusjoner er etablert.

Styrkebrønnen består per i dag av til sammen 30 personer, fordelt på ti dommere, fem statsadvokater, seks politijurister og ni fengselsansatte. Deltakerne binder seg for to år, og rundt halvparten av gruppen vil til enhver tid kunne være ute på oppdrag. Personene i gruppen kan bli sendt ut alene eller i grupper. De enkelte oppdragenes lengde og omfang vil variere. Styrkebrønnen administreres av Justis- og politidepartementet (JD).

4.2 Dødsstraff

Norge er mot alle former for dødsstraff. Samtlige norske lovbestemmelser om dødsstraff ble opphevet i 1979. Dødsstraff er imidlertid ikke forbudt etter den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) eller FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP). Forbud er i stedet oppstilt i tilleggsprotokoll nr. 6 og 13 til EMK og tilleggsprotokoll nr. 2 til SP.

Tilleggsprotokollene binder som ellers bare de landene som har sluttet seg til dem, deriblant Norge.

4.2.1 EMK protokoll 13

Den 16. august 2005 ratifiserte Norge EMK protokoll 13 om avskaffelse av dødsstraff under enhver omstendighet. Protokollen trer i kraft for Norges del 1. desember 2005. Protokollen supplerer EMK protokoll 6, som i prinsippet forbyr dødsstraff, men som tillater unntak for handlinger begått i krigstid eller når krig umiddelbart truer. Norge ble statspart til EMK protokoll 6 i 1988.

4.2.2 Deltagelse i multilaterale fora og bilaterale dialoger

Norge har også i 2004 og 2005 markert vår prinsipielle motstand mot bruk av dødsstraff i multilaterale fora, blant annet gjennom norske hovedinnlegg i FN og OSSE.

Ovenfor stater som benytter dødsstraff tar Norge denne problematikken opp gjennom tilslutning til *démarches* (offisielle protester), i våre MR-dialoger, i politiske samtaler og annen bilateral kontakt. I 2004 og 2005 har dødsstraff i første rekke vært tatt opp i *démarches* ovenfor USA og Iran, men også ovenfor yemenittiske, syriske, saudiarabiske og palestinske myndigheter. Problematikken rundt dødsstraff har videre vært tatt opp i politiske samtaler med Iran og USA. Irans ambassadør var både i 2004 og 2005 innkalt til møte i UD for å diskutere MR-situasjonen i Iran. Både prinsipielle sider ved dødsstraff og enkelt saker ble tatt opp i disse samtalene.

Norge søker også å markere støtte til de land som tar skritt for å avskaffe dødsstraff. Mer enn halvparten av verdens land har avskaffet dødsstraffen, formelt eller i praksis. Det er viktig å støtte opp om utviklingen vi ser i retning av at flere land avskaffer eller reduserer bruken av dødsstraff.

4.3 Tortur

Forbudet mot tortur er absolutt. Dette følger blant av EMK artikkel 3, SP artikkel 7 og 10 (1) og FNs torturkonvensjon. Det er opprettet egne globale og regionale overvåkningsmekanismer, som klageordninger, undersøkelseskomiteer og spesialrapportører som arbeider med tortur spørsmål.

4.3.1 Eget straffebud mot tortur

Tortur rammes av straffelovens generelle straffebud om blant annet legemskrenkelser, frihetsberøvelse, tvang, trusler og misbruk av offentlig myndighet. Norge er imidlertid blitt kritisert av FNs torturkomité for ikke å ha noe eget straffebud mot tortur som bygger på en torturdefinisjon i samsvar med torturkonvensjonen artikkel 1. For å følge komiteens anbefalinger fremmet Regjeringen i Ot.prp. nr. 59 (2003-2004) forslag om å innføre et eget straffebud mot tortur basert på gjerningsbeskrivelsen i torturkonvensjonen. Det nye torturforbudet ble vedtatt og trådte i kraft 25. juni 2005. Torturforbudet ble tatt inn i straffeloven § 117 a.

4.3.2 FNs torturkonvensjon

Norge rapporterte ved årsskiftet 2004/2005 om oppfølgingen av FNs torturkonvensjon. Rapporten er Norges femte periodiske rapport og ble utarbeidet av JD. I forkant av oversendelsen til FNs torturkomité ble den forelagt det norske NGO-forum for menneskerettigheter. Rapporten er tilgjengelig på UDs nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html).

4.3.3 Den europeiske torturkomité (CPT)

Den europeiske torturkonvensjon fra 1987 etablerer en uavhengig ekspertkomité som skal arbeide for å forhindre tortur og inhuman eller degraderende behandling eller straff i medlemslandene. Komiteen skal ha uinnskrenket tilgang til fengsler og andre frihetsberøvende institusjoner i alle medlemsland, og kan ha fortrolige samtaler med innesperrede uten vitner til stede. Norge ratifiserte konvensjonen i 1989.

På bakgrunn av sine besøk utarbeider komiteen konfidensielle rapporter med konklusjoner og anbefalinger til landets myndigheter. Rapportene danner grunnlag for en dialog mellom Komiteen og myndighetene, og myndighetene velger selv om rapportene skal offentliggjøres. I tilfeller hvor det er konkret mistanke om kritikkverdige forhold kan CPT besøke et land uanmeldt. I 2003 og 2004 besøkte komiteen en rekke land i både Vest- og Sentral-Europa, blant annet Frankrike, Russland, Georgia, Tyrkia, Armenia, Finland, Sverige og Storbritannia.

Norge har blitt besøkt av komiteen 1993, 1997 og 1999. Den 30. november 2004 kunngjorde komiteen at Norge var en av statene komiteen ønsket å besøke i 2005. Komiteen innledet sitt besøk i Norge 3. oktober 2005. Ytterligere informasjon om CPT og deres besøk til Norge er tilgjengelig fra komiteens nettsider om Norge (<http://www.cpt.coe.int/en/states/nor.htm>).

4.3.4 Deltagelse i multilaterale fora og bilaterale dialoger

Norske myndigheter er bekymret over at tiltak mot internasjonal terrorisme i enkelte land har ledet til en relativisering av torturforbudet. På bakgrunn av økende rapporteringer om tortur og andre former for grusom, umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff har Norge i 2004 og 2005 gjentatte ganger benyttet våre innlegg i FN og OSSE til å presisere at forbudet mot tortur ikke kan fravikes.

Bilateralt har vi blant annet i våre kontakter med amerikanske myndigheter presisert at fangebe-

handlingen ved Guantanamo-leiren og fengsler i Irak og Afghanistan må foregå i overensstemmelse med internasjonal rett. Vi har understreket at behandlingen av fanger skal foregå innenfor rammene definert av Genève-konvensjonene og internasjonale menneskerettigheter, herunder at alle har krav på en rettfærdig rettergang og at tortur aldri kan aksepteres. Vi har videre gitt uttrykk for vår tillit til at amerikanske myndigheter avdekker eventuelle straffbare forhold og at de ansvarlige blir tiltalt.

4.4 Tvungne forsvinninger

4.4.1 Utarbeidelsen av et nytt rettslig instrument

En arbeidsgruppe under FNs menneskerettighetskomisjon har siden 2003 hatt årlige møter for å utarbeide en konvensjon som skal beskytte alle personer mot tvungne forsvinninger. I september 2005 ferdigstilte arbeidsgruppen et utkast til en ny selvstendig konvensjon med egen overvåkningsmekanisme. Utkastet gir en definisjon av tvungne forsvinninger og gir pålegg om å lovfeste et eget straffebud mot ufrivillige forsvinninger. Samtidig understrekes det at tvungne forsvinninger kan innebære en forbrytelse mot menneskeheten. Siktemålet er at dette skal være et betydelig skritt i bekjempelsen av straffrihet for de skyldige bak tvungne forsvinninger. Utkastet oversendes nå til FNs generalforsamling for vedtagelse.

4.5 FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

Norge rapporterte i november 2004 om oppfølgingen av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP). Rapporten er Norges femte periodiske rapport og ble utarbeidet av JD med bidrag fra berørte departementer. I forkant av oversendelsen til FNs menneskerettighetskomité var den forelagt Norsk senter for menneskerettigheter (SMR) og det norske NGOmiljøet for kommentarer. Rapporten er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html).

MR-komiteen har informert Norge om at rapporten vil bli eksaminert i mars 2006 under komiteens 86. sesjon. En gruppe norske NGO'er bestående av Den norske helsingforskomité, Plan Norge, NOAS, Flyktningshjelpen, Redd Barna og Stiftelsen menneskerettighetshuset har utarbeidet en supple-

rende rapport (skyggerapport) til statsrapporten. Denne ble oversendt Regjeringen og FNs menneskerettighetskomité i september 2005. Rapporten er tilgjengelig på nettsidene til Den norske helsingforskomite under "NGO-forum". (<http://www.nhc.no/php/>).

Skolebarn i Vietnam.

5

Demokrati, utvikling og det sivile samfunn

5.1 Demokrati og valg

Gjennomføring av valg er en forutsetning for demokratiet. Valgkamper, demonstrasjoner og offentlig debatt er en side av dette, mens den tekniske avviklingen er en annen. Velfungerende partiorganisasjoner er en viktig forutsetning for et tilfredsstillende demokrati. Samtidig må partiene ha evne og mulighet til å kanalisere interessene i samfunnet inn i sentrale beslutningsprosesser.

5.1.1 Norsk senter for Demokratistøtte (NDS)

Norsk Senter for Demokratistøtte (NDS) ble opprettet i 2002 etter initiativ fra Regjeringen. Senteret er partipolitisk nøytralt og har som overordnet mål å styrke fremveksten av representative flerpartidemokratier og frie valg i sør. I tillegg til et sekretariat består senteret av et råd med representanter for de politiske partiene som er representert på Stortinget og tre uavhengige medlemmer (SMR, Chr. Michelsens institutt (CMI) og Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI). Representantene for NUPI trakk seg i 2004. Instituttet er invitert til å oppnevne nytt medlem.

Vedtak om økonomisk støtte fattes av UD.

Bevilgningen skal brukes til å støtte de politiske partiene som er representert på Stortinget - og deres tilknyttede organisasjoner - i deres arbeidet for å styrke partipolitiske organisasjoner i Norges hovedsamarbeidsland. Tiltak i andre samarbeidsland vil også kunne støttes. Senteret skal særlig støtte prosjekter som styrker kvinners og ungdoms deltakelse i den demokratiske prosess, styrke partiorganisasjonenes forankring i lokalbefolkningen og styrke kontakten med det sivile samfunn for øvrig.

I 2004 og 2005 ble det gitt støtte til flere prosjekter i regi av norske politiske partier i Guatemala/ El Salvador, Kenya, Uganda, Madagaskar, Malawi, Nepal og Det palestinske område. NDS deltok med valgobservatører ved valgene i Malawi i mai 2004. Gjennomgående tema for prosjektene har vært å styrke kvinners stilling, styrke lokaldemokratiet samt øke forståelse for universelle menneskerettigheter.

Norsk Senter for Demokratistøtte ble etablert som en prøveordning. Etter at det i 2005 ble gjennomført

en erfaringsoppsummering legger Regjeringen opp til at ordningen videreføres med enkelte justeringer i forvaltningsmodellen. Nærmere detaljer om dette vil bli utredet. Ytterligere informasjon om NDS er tilgjengelig fra senterets nettsider (<http://www.senterfordemokratistotte.no>).

5.1.2 Norsk ressursbank for demokrati og menneskerettigheter (NORDEM)

NORDEM ble opprettet i 1993 ved SMR (daværende Institutt for menneskerettigheter) med støtte av UD. NORDEM er en rekrutterings- og opplæringsmekanisme som har som mål å tilby kvalifisert norsk personell til internasjonale organisasjoner som fremmer demokratisering og respekt for menneskerettighetene. Personell som sendes ut gjennom NORDEM er kurset i menneskerettigheter, demokrati og feltarbeid. I tillegg er det egen kursing for folk som reiser ut på valgobservasjonsoppdrag. NORDEM har også en viktig dokumentasjonsfunksjon ved at det utarbeides skriftlige rapporter fra alle oppdrag og prosjekter. Arbeidet skjer i nært samarbeid med Flyktninghjelpen. UD står for det meste av finansieringen.

I 2004 og 2005 mottok NORDEM et stort antall forespørsler om utsendelse av personell. De fleste kom fra Organisasjonen for samarbeid og sikkerhet i Europa (OSSE) og OSSEs kontor for demokratiske institusjoner og MR. Flere forespørsler kom også fra EUs monitoreringsoperasjon på Balkan (EUMM) og FNs operasjon i Kosovo (UNMIK). UD anmodet NORDEM om å rekruttere personell til flere EUs valgobservasjonsoperasjoner. I tillegg har man sendt ut ekspertteam som følger valgprosesser uten å inngå i en mellomstatlig valgobservasjonsoperasjon. Det gjøres også gjennomganger og evalueringer gjennom NORDEM.

Gjennom 2004 og per oktober 2005 har man hatt over 200 utsendinger som til sammen utgjør over 300 månedesverk. Kjønnfordelingen blant de utsendte er balansert. Ca 60 prosent av NORDEM-utsendinger dreier seg om valg. Ytterligere informasjon om NORDEM er tilgjengelig på SMRs nettsider (<http://www.humanrights.uio.no/nordem>).

5.1.3 International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)

International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) er en mellomstatlig organisasjon med 23 medlemsland. Norge deltar som medlemsland og ble sommeren 2005 valgt som viseformann i IDEAs råd. Instiuttet har sitt hovedsete i Stockholm. I 2003 fikk IDEA formell observatørstatus i FNs generalforsamling.

IDEAs oppgave å fremme demokratiet og en demokratisk utvikling på global basis, blant annet gjennom frie og rettferdige valg. IDEA arbeider internasjonalt, regional og nasjonalt for å bistå nye og gamle demokratier i å utvikle og styrke demokratiske tradisjoner og institusjoner. Organisasjonen søker å utvikle praktiske tiltak for å styrke den demokratiske prosess ved blant annet å utgi håndbøker om valgsystemer, valglover, partifinansiering og deltakelse. IDEA søker å fremme åpenhet, ansvar og effektivisering i forbindelse med gjennomføring av valg, være et forum for forskere og politiske beslutningstakere og bidra til å gi borgerne innsyn i den demokratiske prosess. IDEAs hovedsatsingsområder er demokratibyggning og konflikthåndtering, styrking av valgprosessen, utvikle politiske partier og fremme deltakelse av kvinner i den demokratiske prosess. Organisasjonens største innsats har vært i Indonesia og Nigeria, men IDEA har virksomhet på alle kontinenter. IDEAs totale budsjett for 2004 var på ca. EUR 11 mill.

IDEA ledes av en generalsekretær og av et styre som består av 15 medlemmer med Sveriges tidligere visestatsminister og tidligere utenriksminister Lena Hjèlm Vallen som formann. Fra norsk side er tidligere statsråd og tidligere leder av Høyre Kaci Kullman Five medlem av styret. Sommeren 2005 sluttet medlemslandene seg til et forslag om å foreta en del viktige organisasjonsendringer i IDEA.

Forslaget legger opp til at den reelle beslutningsmyndigheten tillegges IDEAs råd (Council) som består av medlemslandene. Det legges videre opp til at rådet oppretter en komite som vil være organisasjonens styrende organ mellom rådsmøtene og at kun land kan være medlem av IDEA. Det er ventet at medlemslandene formelt vil vedta organisasjonsendringene i løpet av 2006. Ytterligere informasjon

om organisasjonen er tilgjengelig fra IDEAs nettsider (<http://www.idea.int>).

5.2 Ytringsfrihet og meningsfrihet

Ytringsfriheten har til formål å verne sannhetssøking, individets frie meningsdannelse og demokratiet. Ytringsfrihet og meningsfrihet beskyttes gjennom blant annet EMK artikkel 10 og SP artikkel 19. I utgangspunktet har myndighetene en plikt til ikke å begrense ytringsfriheten. Ytringsfrihetens rekkevidde beror likevel på en avveining i forhold til andre rettigheter, som for eksempel vernet mot rasediskriminering.

5.2.1 Grunnloven § 100

Ytringsfrihet er en fundamental rettighet i de fleste skrevne konstitusjoner i den vestlige verden. Grunnloven har siden 1814 vernet om ytringsfriheten i § 100. Som følge av behov for å endre utformingen av bestemmelsen ble en ny § 100 vedtatt av Stortinget 30. september 2004. Bestemmelsen regulerer den klassiske ytringsfriheten, informasjonsfriheten, retten til taushet og offentlighetsprinsippet. Et sentralt spørsmål i ytringsfrihetsdebatten gjelder de innskrenkninger i ytringsfriheten en grunnlovsbestemmelse bør åpne for. Formålet med endringen var både å styrke vernet av politiske ytringer og bygge ned det rettslige vernet mot ærekrenkninger i samsvar med praksis fra Høyesterett og Den europeiske menneskerettsdomstol. Videre var det et formål å gjøre det mulig å skjerpe vernet mot hatefulle og truende ytringer ovenfor minoriteter. Grunnlovens § 100 sjette ledd fastslår statens plikt til å legge til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale, det såkalte infrastrukturkravet. Kultur- og mediepolitikken er viktige ledd i myndighetenes oppfølging av dette ansvaret.

5.2.2 Straffeloven § 135 a om rasistiske ytringer

Ved lov 3. juni 2005 nr. 33 ble straffeloven § 135 a, som gir hjemmel for straff for rasistiske og andre hatefulle ytringer, gitt en ny utforming. Endringene trer i kraft 1. januar 2006.

I hovedtrekk går endringene ut på at bestemmelsen

gis en større rekkevidde, at skyldkravet senkes til også å omfatte grov uaktsomhet og at den øvre strafferammen heves til fengsel i tre år. Siktemålet er at bestemmelsen skal gi et mer effektivt og mer omfattende vern mot grove, diskriminerende ytringer enn tidligere. Endringene innebærer en oppfølging av de signalene Regjeringen og Stortinget ga i forbindelse med behandlingen av ytringsfrihetsbestemmelsen i Grunnloven § 100 i 2004. Disse signalene gikk ut på at vernet mot rasistiske og andre hatefulle ytringer burde styrkes.

5.2.3 FNs rasediskrimineringskomité's uttalelse vedrørende Sjølie-saken

FNs rasediskrimineringskomité har i uttalelse av 15 august 2005 kommet til at frifinnelsen av Terje Sjølie i straffesak i 2002 var i strid med FNs rasediskrimineringskonvensjon.

Bakgrunnen for Rasediskrimineringskomiteens uttalelse er at Høyesterett i plenum 17. desember 2002 frifant Terje Sjølie for overtredelse av straffeloven § 135 a ("rasismeparagrafen"). Han hadde kommet med sterkt nedsettende og krenkende uttalelse om jøder og innvandrere i en tale under en nynazistisk demonstrasjon i Askim august 2000. Høyesterett la i sin frifinnelse vesentlig vekt på hensynet til ytringsfriheten.

Frifinnelsen ble klaget inn for FNs rasediskrimineringskomité av to jødiske trossamfunn i Norge, Antirasistisk senter og tre privatpersoner. Komiteen uttaler at frifinnelsen er i strid med Norges plikt etter FNs rasediskrimineringskonvensjon til å forby visse kategorier rasistiske ytringer. Norge har en frist på seks måneder for å vurdere om det er nødvendig med tiltak utover det som allerede er gjort.

Justisministeren har uttalt at Norske myndigheter - både påtalemyndighet og domstoler - ved sin forståelse av straffelovens § 135a vil legge vekt på det FNs rasediskrimineringskomité har uttalt. JD vil i samsvar med komiteens ønsker sørge for vid spredning av uttalelsen, herunder til påtalemyndigheten og domstolene. JD vil også gjennomgå uttalelsen fra komiteen grundig for å vurdere om det er nødvendig eller hensiktsmessig med tiltak ut over

lovendringene som allerede har skjedd. Uttalelsen er tilgjengelig fra UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (<http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html>).

5.2.4 Politisk reklame

I St.meld. nr. 26 (2003-2004) "Om endring av Grunnloven § 100" gikk Regjeringen inn for å oppheve totalforbudet mot reklame for politiske budskap og livssyn i fjernsyn. Regjeringen mener at slik reklame kan ha en positiv demokratisk funksjon ved at den gir anledning til direkte og uredigert kommunikasjon mellom den som ytrer seg og mottakerne. Samtidig er det avgjørende å få etablert en regulering som kan redusere de uheldige virkningene som slik reklame kan få. Demokrati-finansieringsutvalget fikk derfor i oppdrag å utrede visse sider av reguleringa av partipolitisk reklame. I NOU 2004: 25 "Penger teller, men stemmer avgjør" gikk utvalget inn for å opprettholde det generelle lovforbudet, men skisserte ulike modeller for unntak fra forbudet i en avgrenset periode før valg. Kultur- og kirkedepartementet (KKD) sendte i mai 2005 ut på høring forslag til endringer i kringkasting (kringkastingsloven). Forslaget går ut på at det generelle forbudet mot reklame for livssyn og politisk budskap i fjernsyn oppheves, og erstattes av et tidsavgrenset forbud i forbindelse med valg. Høringsfristen gikk ut 15. august 2005.

5.2.5 Samiske medier

Det offentlige har et særlig ansvar for å legge til rette for ytringsfrihet og demokratisk deltakelse for minoriteter. Samiske aviser mottar tilskudd over en egen post på KKD's budsjett. Ved behandlingen av St.prp. nr. 33 (2001-2002) "Tilleggsmelding til St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken" gikk Stortinget blant annet inn for at tilskuddet i noe større grad skal rettes inn mot de samiskspråklige avisene i ordningen. Et flertall i kommunalkomiteen presiserte likevel at en økning av tilskuddet til samiskspråklige aviser ikke må finansieres ved reduksjon i støtten til samiske aviser som skriver på norsk. Et flertall i kommunalkomiteen anbefalte også at det kan gis offentlig støtte til innstikk på lulesamisk i norskspråklig lokalavis.

KKD har hatt forslag til endringer av forskriften for samiske aviser ute på høring. Etter dette har forskriften blitt justert i samsvar med Stortingets forutsetninger. Revidert forskrift trer i kraft høsten 2005. Forskriften åpner for tilskudd til innstikk e.l. på lulesamisk i aviser som i utgangspunktet faller utenfor forskriftenes definisjon av samisk avis. Ordningen vil bli utvidet til også å gjelde innstikk e.l. på sørsamisk.

I juni 2004 vedtektsfestet NRKs generalforsamling at NRKs riksdekkende programtilbud i radio og fjernsyn skal sikre et programtilbud til nasjonale og språklige minoriteter. Medietilsynet har ansvar for å følge opp gjennomføringen av NRKs vedtekter.

5.2.6 Endringer i medieeierskapsloven

Medieeierskapsloven gir Medietilsynet hjemmel til å gripe inn mot oppkjøp av eierandeler i kringkasting og dagspresse. Formålet med slike inngrep er å "fremme ytringsfriheten, de reelle ytringsmuligheter og et allsidig medietilbud". Et forslag til lovendringer ble vedtatt av Stortinget i november 2004 og satt i kraft fra årsskiftet 2004/2005. Formålet med endringene var å opprettholde medieeierskapsloven som et effektivt verktøy for å verne om mediemangfold og ytringsfrihet, uten å gripe for sterkt inn i den økonomiske virksomheten til medieselskapene. Blant annet ble det vedtatt å heve eierskapsgrensen på nasjonalt nivå fra 1/3 til 40 prosent av markedene for henholdsvis dagspresse, fjernsyn og radio. Samtidig ble det blant annet vedtatt nye regler om multimediekonsentrasjon (samtidig eierskap innenfor flere mediesektorer).

5.2.7 Retningslinjer for støtte til frie medier i utviklingsland

Norge lanserte i 2005 nye retningslinjer for norsk mediestøtte til utviklingsland. Støtten skal konsentreres om frie og uavhengige mediene i norske samarbeidsland. Målet er å støtte opp om arbeidet for større åpenhet, demokrati og godt styresett, blant annet gjennom bekjempelse av korrupsjon. Mediestøtten skal bidra ikke bare til medienes mangfold, relevans og tilgjengelighet, men også til deres mulighet til innsyn, kontroll og etterrettelighet.

5.2.8 World Summit on the Information Society (WSIS)

Utviklingen av moderne informasjonsteknologi har stor betydning på nær sagt alle samfunnsområder. Ved siden av at den tilbyr bedre muligheter for spredning av kunnskap og informasjon, preger den økonomisk, kulturelt og annet samkvem mellom mennesker på en gjennomgripende måte. Dette åpner store muligheter, men kan også skape økte forskjeller gjennom ulik tilgang til teknologi. Utviklingen gir også opphav til andre politisk pregede spørsmål, herunder spørsmålet om styring og kontroll med elektroniske medier. Som et svar på noen av disse utfordringene, tok Den internasjonale teleunionen (ITU) i 1998 initiativ til et toppmøte om informasjonssamfunnet. Prosessen har ledet opp til World Summit on the Information Society (WSIS). Verdenstoppmøtet om informasjonssamfunnet (WSIS) avholdes i to faser. Det første store møtet ble holdt i Genève i desember 2003, mens det andre skal avholdes i Tunis i november 2005. Mellom disse møtene foregår det forberedende arbeid i Genève.

Fra norsk side har det vært viktig å fremheve hensynet til ytringsfriheten innenfor rammen av WSIS. Dette ble understreket blant annet i det norske åpningsinnlegget i 2003. Norge har i 2004 fremholdt ovenfor tunisiske myndigheter at deres vertskapsrolle for toppmøtet forplikter i forhold til å sikre ytringsfriheten for den tunisiske befolkningen. Norge har også finansiert deltagelsen av en delegasjon av tunisiske MR-organisasjoner under det forberedende arbeidet i Genève.

5.3 Religions- og livssynsfrihet

Religionsfriheten omfatter ikke bare vern av egen tro, men også retten til å kunne uttrykke denne offentlig og sammen med andre. Livssynsfriheten dekker på sin side humanetiske tilnærminger eller retten til ikke å ha noe livssyn eller noen religion. Religions- og livssynsfrihet er omtalt i en rekke internasjonale instrumenter, blant annet EMK artikkel 9 og SP artikkel 18.

5.3.1 Utredning vedrørende forholdet mellom stat og kirke

Et utvalg oppnevnt i statsråd 14. mars 2003 utreder forholdet mellom stat og kirke. Formålet med utredningen er å gi grunnlag for å treffe beslutning om statskirkeordningen skal videreføres, reformeres eller avvikles. Utvalget skal legge fram sin beslutning innen utgangen av 2005.

5.3.2 Religion som diskrimineringsgrunnlag i ny diskrimineringslov

Regjeringen fremmet i desember 2004 Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) ”Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven)”. Lovforslaget ble vedtatt av Stortinget 3. juni 2005.

Lovforslaget var en videreføring av NOU 2002: 12 ”Rettslig vern mot etnisk diskriminering”. Opprinnelig var lovarbeidet begrenset til lovforslag om diskriminering på grunnlag av etnisitet. Etter hvert ønsket imidlertid Regjeringen å utvide loven til også å omfatte diskriminering på bakgrunn av religion og livssyn. Forslag om dette ble sendt på offentlig høring med høringsfrist 28. januar 2004. I høringsnotatet ble det blant annet pekt på at det eksisterende vernet mot religiøs diskriminering som følger av menneskerettsloven, ikke er like effektivt som det vern som vil følge av forslaget til ny diskrimineringslov. Det ble videre anført at det er en økt fremmedfrykt i landet mot enkelte religiøse minoriteter som følge av terroranslagene mot USA 11. september 2001. Dette medfører et behov for sterkere diskrimineringsvern også for religion og livssyn. Forslaget ble etter høringsrunden videreført i Regjeringens endelige lovforslag til Stortinget. Religion er nå inntatt som ett av flere diskrimineringsgrunnlag i lovforslaget § 4 første ledd (se nedenfor punkt 7.4.1).

5.3.3 FNs menneskerettighetskomités uttalelse vedrørende KRL-faget

FNs menneskerettighetskomité har i uttalelse av 3. november 2004 kommet til at ordningen med begrenset fritak fra grunnskolefaget Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering

(KRL-faget) var i strid med FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 18 nr. 4. Bakgrunnen for FNs menneskerettighetskomités uttalelse er at Høyesterett 22. august 2001 behandlet sivil sak fra foreldre med påstand om at KRL-faget med begrenset rett til fritak, var i strid med Norges folkerettslige forpliktelser til vern av blant annet religions- og livssynsfrihet. Høyesterett fant ikke at den begrensede retten til fritak var i strid med de påberopte konvensjonsbestemmelsene.

Frifinnelsen av staten ble klaget inn for FNs menneskerettighetskomité av foreldrene til fire elever, som alle hevder å være skadelidende av at Norge har krenket artikkel 17, 18 og 26 i SP. Komiteen uttaler at den er av den oppfatning at det har funnet sted en krenkelse av konvensjonens artikkel 18 nr. 4 om foreldres frihet til å sørge for sine barns religiøse og moralske oppdragelse i samsvar med deres overbevisning. Komiteen er videre av den oppfatning at den ikke trenger å behandle ytterligere spørsmål i henhold til andre deler av artikkel 18 eller i henhold til artikkel 17 og 26 i konvensjonen. Norge fikk en frist på tre måneder for å vurdere nødvendig tiltak.

Regjeringen har innen fristen fattet vedtak om at det skal foretas nødvendige lovendringer for å sikre at KRL-faget ikke gir anledning til forkynnelse eller religionsutøvelse, samt å sikre at ordningen med begrenset fritak kan praktiseres på en ikke-diskriminerende måte. Det ble også fattet vedtak om å utarbeide ny læreplan i KRL-faget som skal ivareta lovendringene. Videre ble det gitt anledning til fullt fritak fra faget inntil ny læreplan ble fastsatt for bruk i skolen. Nødvendige lovendringer ble fastsatt av Stortinget i juni 2005. Ny læreplan er fastsatt for bruk fra skoleåret 2005/2006, og det er satt i gang etterutdanning for skolene om det nye KRL-faget. Uttalelsen fra FNs menneskerettighetskomité er tilgjengelig fra UD's nettsider om menneskerettighetene under ”Internasjonalt regelverk og tilsyn” (<http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html>).

5.3.4 Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet

Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet (Oslokoalisjonen) er basert på ”The Oslo

Declaration on Freedom of Religion or Belief" fra 1998. Koalisjonen er bredt sammensatt med deltakere fra forskningsinstitusjoner, tros- og livssynssamfunn, NGO'er og forvaltning/politikk.

Koalisjonen arbeider på prosjektbasis, i samarbeid med partnere i ulike land. Stikkordene er dialog og samarbeide, gjennom interreligiøse konferanser og møter, og gjennom støtte til praktisk interreligiøst samarbeide på lokale, regionale og nasjonale nivåer. UD har siden organisasjonens start gitt betydelig støtte til Oslokoalisjonens arbeid. En viktig milepæl i 2004 var publisering av boken "Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook". Et stort antall eksemplarer av boken er blitt distribuert vederlagsfritt til forskere, undervisningsinstitusjoner, til NGO'er og trossamfunn.

Et annet sentralt prosjekt heter "New Directions in Islamic Thought and Practice". Formålet er å fremme islamsk reformtenkning som er i overensstemmelse med de internasjonale menneskerettighetene. En internasjonal workshop og folkemøte om temaet "Equality and Plurality" ble avholdt i Yogyakarta i Indonesia i 2004. Tilsvarende møter ble avholdt i Sarajevo i mai 2005 under tittelen "the Changeable and Unchangeable in Islamic Thought and Practice". Kvinneperspektivet står sentralt i prosjektet, med et eget underprosjekt om kvinner, islam og trosfrihet. Ytterligere informasjon om Oslokoalisjonens arbeid er tilgjengelig fra deres nettsider (<http://www.oslocoalition.org/>).

5.4 Utdanning og forskning

Retten til utdanning er nedfelt i blant annet i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 13, EMK tilleggsprotokoll 1 artikkel 2 og SP artikkel 18 nr 4. Barnekonvensjonen utdyper rettighetens innhold ytterligere.

5.4.1 Behandlingen av MR i nye læringsplaner under Kunnskapsløftet

I de nye faglæreplanene, som ble innført i august 2005 under Kunnskapsløftet, legges det stor vekt på demokrati, medborgerskap og menneskerettigheter. Perspektivet er inkludert i relevante fagplaner, og er også nedfelt i Læringsplakaten.

Læringsplakaten ble foreslått gjennom St.meld. nr 30 (2003-2004) "Kultur for læring" og vil få status som forskrift. Det foreslås her at skolen og lærebedriften skal "Stimulere elevene og lærlingene i deres personlige utvikling, i å utvikle sosial kompetanse og evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse". Læringsplakaten definerer grunnleggende prinsipper og krav som skal forplikte og prege alle skoler og øvrige opplæringssteder. Læringsplakaten tydeliggjør skolens og lærebedriftens ansvar, og forplikter skolene til å gi elevene opplæring i aktivt medborgerskap.

I læreplanen for samfunnsfaget i grunnskolen er formålet med faget formulert slik: "Hensikten med samfunnsfaget er å bidra til forståelse av og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling, og stimulere til aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse." Læreplanen legger stor vekt på kunnskap om demokrati og viktigheten av diskusjon og debatt i klasserommet. Perspektivet er inkludert på tilsvarende måte i læreplanene i andre relevante fag, for eksempel i læreplanen for norskfaget i grunnskolen, estetiske fag, læreplanen for fellesfaget samfunnsfag, fellesfaget religion og etikk og i det samfunnsfaglige programfaget politikk og samfunn i studiespesialiserende utdanningsprogram i videregående opplæring.

5.4.2 Senter for Studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge

Senter for Studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge (HL-senteret) ble opprettet i 2001 etter initiativ av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. HL-senteret er en stiftelse med eget styre under Universitetet i Oslo. Senterets grunnkapital er en del av erstatningsbeløpet for inndragning av jødisk eiendom under den 2. verdenskrig. HL-senteret flyttet i januar 2005 inn i Villa Grande på Bygdøy. Senteret gjennomfører nå et omfattende arbeid med ferdigstilling av en permanent utstilling som vil bli offisielt åpnet i august 2006. Det arbeides også med å utvikle en dokumentasjons- og undervisningsavdeling, og senteret er i god gang med å etablere et levende miljø for forskere og studenter. Ytterligere informa-

sjon om HL-senteret er tilgjengelig på senterets nettsider (<http://www.hlsenteret.no>).

5.4.3 Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research

Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF) ble etablert i 1998 etter initiativ fra den svenske statsminister Göran Persson. ITF består i dag av 20 land og Norge ble tatt opp som medlem i desember 2003. I tillegg er flere land knyttet til arbeidet som såkalte "liaison-land". Gruppens mandat er å fremme samarbeid om utdanning, erindring og forskning om Holocaust. Det prinsipielle grunnlaget for arbeidet i ITF er Holocaust-erklæringen som ble vedtatt på Stockholm International Forum i 2000.

ITF arbeider gjennom en plenumsforsamling som møtes to ganger per år med deltakelse av myndighetsrepresentanter og representanter for en rekke forskningsinstitusjoner, museer etc. I tillegg foregår arbeidet i spesialiserte arbeidsgrupper for forskning, utdanning, minnesmarkeringer og informasjon. Senter for Studier av Holocaust og livssynssminoriteters stilling i Norge (HL-senteret) spiller en viktig rolle – i samarbeid med UD – i forbindelse med Norges deltakelse i ITF. Den norske delegasjon til ITF består i tillegg til representanter for UD og HL-senteret, også av en representant for Utdanningsdirektoratet og en representant for Falstadsenteret i Levanger. Italia hadde formannskapet i ITF i 2004. I 2005 ble formannskapet overtatt av Polen. Ytterligere informasjon om ITF er tilgjengelig fra deres nettsider (<http://taskforce.ushmm.org>).

5.4.4 Norsk utviklingssamarbeid

Norsk strategi for utdanning gjennom norsk utviklingssamarbeid, "Utdanning, jobb nr. 1", ble lansert i 2003. Strategien har et sterkt rettighetsperspektiv med retten til grunnutdanning som et kjernepunkt. Som et ledd i den internasjonale innsatsen for å nå tusenårsmålene om utdanning innen 2015 har strategien et hovedfokus på økning av norsk støtte til utdanning.

Utdanning står sentralt i norsk samarbeid i samarbeidslandene Afghanistan, Angola, Bangladesh, Eritrea, Mali, Madagaskar, Nepal, Pakistan, Tanzania, Vietnam, Zambia og Det palestinske området. I tillegg kommer støtte kanalisert gjennom frivillige og multilaterale organisasjoner og enkelttiltak. Frivillige organisasjoner har i flere land en spesiell rolle når det gjelder å sette fokus på og bidra til at grupper som faller utenfor det formelle skolesystemet blir nådd. Norge støtter også aktivt United Nations Girls Education Initiative (UNGEI), som er FNs initiativ for å øke innsatsen og fokus på jenters rett til utdanning. Den norske utdanningsstøtten som kanaliseres gjennom UNICEF har i tillegg et sterkt fokus på styrking av jenters tilgang og deltakelse i utdanning.

Hovedfokus for støtten til sektoren er på grunnutdanning, men det er et mål å bidra til en helhetlig utvikling av utdanningssektoren. Sektorsamarbeid og harmonisering av støtten til sektoren står derfor sentralt. For å sikre fokus på områder av spesiell norsk interesse, slik som sårbare grupper, er den faglige dialogen med samarbeidsland et viktig instrument. I Vietnam, et land der man har kommet langt i forhold til oppnåelse av universell grunnutdanning, er samarbeidet og dialogen knyttet opp mot utfordringene landet er stilt ovenfor for å nå ut til de delene av befolkningen som fremdeles faller utenfor. Dette omfatter særlig etniske minoriteter, befolkning i utkantstrøk, jenter og funksjonshemmede.

5.5 Oppbygging av det sivile samfunn

Frivillige organisasjoner, medier og frie forskningsinstitusjoner supplerer det statlige ansvaret og engasjementet for fremme av menneskerettighetene. Selvstendige og aktive frivillige organisasjoner bidrar blant annet til avdekking av brudd på menneskerettighetene, til spredning av informasjon og til påvirkning av myndigheter, både i Norge og i andre land. Norske menneskerettighetsorganisasjoner gir innspill til norske myndigheter og bidrar til utformingen av norsk politikk, både nasjonalt og internasjonalt.

Norske frivillige organisasjoner var også den viktigste kanalen for støtte til det sivile samfunn i

Journalister demonstrerer i Kathmandu.

utviklingsland i 2004 og 2005. Disse aktørenes rolle og forankring i norsk samfunnsliv gir gode forutsetninger for å kunne bidra til kapasitetsbygging og styrke aktiviteten til de nasjonale samarbeidspartnere.

5.5.1 Det norske menneskerettighetsfondet

Det norske menneskerettighetsfond eies av Kirkens Nødhjelp, Norsk Folkehjelp, SMR, Mellomkirkelig Råd, Landsorganisasjonen i Norge, Norges Røde Kors, Redd Barna og Amnesty International Norge. UD og NORAD deltar i fondets styre som observatører. Fondet gir støtte til prosjekter og organisasjoner i utviklingsland som faller utenfor andre norske støtteordninger. Organisasjonene som støttes arbeider ofte under vanskelige forhold. Fondets mandat gir rom for å kunne ta en viss risiko når støtte tildeles.

UD bidrar normalt med ca. 2/3 av fondets midler. I 2004 var UD's bidrag NOK 3,6 mill. I tillegg ble det i 2004 gjennom NORAD overført NOK 1 mill. øremerket menneskerettighetsiltak i Nigeria. UD's bidrag for 2005 var NOK 3,675 mill. I 2004 og 2005 videreførte fondet prioriteringen av landene Peru, Colombia, Nigeria, Zimbabwe, India, Pakistan og Liberia. Ytterligere informasjon om fondet er tilgjengelig fra fondets nettsider (<http://www.nhrf.no/bokmal.htm>).

5.5.2 Stiftelsen Menneskerettighetshuset

Stiftelsen Menneskerettighetshusets grunnleggende idé er å samle sterke og anerkjente lokale menneskerettighetsorganisasjoner under samme tak. På denne måten arbeider stiftelsen for å styrke det sivile samfunn og menneskerettighetsarbeidet i land der menneskerettighetene brytes. Stiftelsens rolle er å være initiativtaker og rådgiver i oppstartsfasen.

Stiftelsen utvikler også et internasjonalt nettverk mellom de enkelte menneskerettighetshusene for å fremme informasjons- og kompetanseutvikling. Det finnes i dag menneskerettighetshus i Bergen, Oslo, Moskva, Sarajevo, Warszawa og London. Det arbeides også med å opprette menneskerettighetshus i Aserbajdsjan, Colombia, Kenya, Uganda, Kroatia, Tyrkia, Albania og Hviterussland. (<http://www.humanrightshouse.org>).

UD ga i 2004 tilskudd til forundersøkelser i Aserbajdsjan og til drift, nettverksbygging og fellesprosjekter for hele organisasjonen (totalt NOK 5,4 mill.). I 2005 er det gitt tilskudd til forundersøkelser i Aserbajdsjan og Colombia, samt tilskudd til drift, nettverksbygging og fellesprosjekter for hele organisasjonen (totalt NOK 4,9 mill.). UD bevilget i 2003 midler til en ekstern evaluering av arbeidet med menneskerettighetshus. Evalueringen er under gjennomføring i 2005.

5.5.3 Norges internasjonale arbeid for menneskerettighetsforsvarere

Norge har i lang tid vært engasjert i tiltak for å støtte og verne menneskerettighetsforsvarere (MR-forsvarere). Blant annet spilte Norge en viktig rolle i arbeidet som ledet til FN-erklæringen om MR-forsvarere, som ble vedtatt i 1998. Norge er hovedforslagsstiller til den årlige resolusjonen om MR-forsvarere i FN.

I 2000 ble det opprettet et FN-mandatet for en spesialrepresentant for MR-forsvarere. Hina Jilani fra Pakistan har innehatt dette vervet i fem år. I mai 2005 arrangerte UD i samarbeid med SMR et internasjonalt seminar med vekt på en vurdering av betydningen av FN-mandatet og hva aktører på ulike nivå (internasjonalt, regionalt, lokalt) kan gjøre. Fra norsk side ble det under seminaret blant annet fremhevet at Norge ønsker å vurdere ytterligere hva våre utestasjoner kan gjøre for å styrke MR-forsvarere. Som en oppfølging av dette vil det i løpet av høsten 2005 bli utarbeidet en veiledning til utestasjonene for å bidra til å systematisere og styrke arbeidet som allerede gjøres på dette området. UD vil også søke å styrke støtteapparatet her hjemme slik at relevant kunnskap og rådgivning skal bli lettere tilgjengelig.

5.6 Rettighetsbasert utvikling

Det er klare sammenhenger mellom utviklingssamarbeid og fremme av menneskerettigheter. Realisering av sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter kan frigjøre krefter i samfunnet som bidrar til utvikling og bedrer folks livskvalitet og evne til å bidra til samfunnsutviklingen. Utviklingssamarbeidet dreier seg i stor grad om bistand til å realisere de rettighetene som er nedfelt i de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene.

5.6.1 Felles kamp mot fattigdom

Begrepet rettighetsbasert utvikling har i de senere år blitt stadig mer sentralt i den internasjonale utviklingsdebatten. Norsk utviklingspolitikk hviler på den grunnleggende forutsetning at alle mennesker har samme menneskeverd, slik dette kommer til uttrykk i St.meld. nr. 35 (2003-2004) "Felles kamp mot fattigdom". Her fastslås det at rettighetstilnærming skal være et sentralt prinsipp for utviklingspolitikken.

5.6.2 Handlingsplan for landbruk i utviklings-samarbeidet

Rettighetstilnærmingen kommer også til uttrykk i Regjeringens handlingsplan for landbruk i utviklingspolitikken. "Landbruk mot fattigdom" ble presentert i 2004 og omhandler rettighetstilnærming både i forhold til retten til mat, kvinners rettigheter og fattiges bruks- og eiendomsrett til jord og vann.

5.6.3 Høynivåpanel for formalisering av fattiges eiendomsrettigheter

Milliarder av mennesker, særlig i utviklingsland, lever uten formelle rettigheter og er dermed ekskludert fra rettslig beskyttelse. Dette innebærer også manglende bruks- og eiendomsrett, noe som ofte er en plattform for økonomisk utvikling sett fra individets side. Å styrke slike rettigheter kan være et viktig verktøy i kampen mot fattigdom og bidra til å frigjøre "sovende" kapital i utviklingsland. Både individuell og kollektiv økonomisk rettssikkerhet kan fremme en slik utvikling

Norge har sammen med de nordiske land og enkelte andre støttespillere tatt initiativ til å bringe dette problemfeltet høyere på den globale dagsorden. En ny kommisjon for fattiges bruks- og eiendomsrettigheter er i 2005 under etablering.

Den nye kommisjonen, som skal arbeide sammen i to og et halvt år, skal ha klart definerte fokusområder. Kvinners rettigheter og urbefolkningers forhold til bruks- og eiendomsrett vil bli behandlet. Arbeidet skal munne ut i en anbefaling og forslag til tiltak for regjeringer slik at de selv kan ta fatt på reformarbeid for inklusjon og styrking av rettsstaten. Kommisjonens norske medlem er Hilde Frafjord Johnson.

5.6.4 Internasjonale finansinstitusjoners forhold til utviklingssamarbeid

Arbeidet for å sikre en sterkere rettighetsbasering av utviklingssamarbeidet er også et viktig element i Norges innsats i multilaterale utviklings- og finansinstitusjoner. Norge arbeider aktivt for at Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene klarere erkjenner sammenhengen mellom menneskerettigheter og økonomisk og sosial utvikling. Bankene arbeider de facto med rettighetsbasering både når det gjelder fattigdomsbekjempelse, som er en sentral del av alle bankenes arbeid, og når det gjelder finansiell støtte til arbeidet for å styrke godt styresett. Norge arrangerte sammen Verdensbanken og SMR høsten 2004 et seminar om menneskerettighetene i Verdensbankens virksomhet. Norge har i etterkant av denne utarbeidet et posisjonspapir på menneskerettigheter og Verdensbanken på vegne av en nordisk-baltisk valggruppe.

Teselskap, Shetland.

6

Liv og helse

Menneskerettighetsvernet av sosiale forhold og helse er best utbygget i ØSK, SP, FN's barnekonvensjon og FN's kvinnekonvensjon.

6.1 Sosial sikkerhet

6.1.1 Reduksjon i saksbehandlingstiden i Trygderetten

Det er de siste årene iverksatt en rekke tiltak for å redusere saksbehandlingstiden i Trygderetten. De oppsatte målkriteriene ble nesten oppnådd i 2004:

- 63 prosent av sakene ble i 2004 behandlet innen seks måneder (målet var 70 prosent).
- Gjennomsnittlig saksbehandlingstid var 5,2 måneder for saker avgjort i 2004 (målet var fem måneder).
- Ved utgangen av 2004 hadde Trygderetten kun tre saker som var eldre enn 12 måneder og ikke behandlet (målet var at ingen saker skulle være eldre enn 12 måneder). I de tre sakene hadde den ankende part selv bedt om at saken skal stilles i bero i påvente av nye saksopplysninger.

Det arbeides kontinuerlig i Trygderetten for å bedre saksbehandlingstiden ytterligere.

6.2 Helse

6.2.1 Revisjon av lov om psykisk helsevern

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) sendte i juni 2005 på høring forslag til endringer i psykisk helsevernloven og pasientrettighetsloven. Et grunnleggende hensyn bak lovforslagene er å styrke ivaretagelsen av generelle pasientrettigheter i det psykiske helsevernet. Det er også foreslått lovendringer på enkelte områder hvor praktiseringen av gjeldende lovgivning har medført negative konsekvenser for pasientene, blant annet i form av svekket rettssikkerhet. På bakgrunn av innspill fra høringsinstansene vil HOD vurdere om det er behov for å nedsette et utvalg for en bredere og mer overordnet utredning av behov for endringer i regelverk om tvang på helse- og sosialtjenesteområdet.

6.2.2 Helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse

Helsehjelp mot egen vilje krever hjemmel i lov. Det er etter dagens helselovgivning uklart om og i hvor stor grad det kan brukes tvang innen somatikken. Kartlegginger og tilbakemeldinger fra helsetjenesten og andre berørte, viser at det gjennomføres helsehjelp overfor personer som mangler samtykkekompetanse og som motsetter seg helsehjelpen. Særlig gjelder dette i tjenesteytingen til personer med demens. For å bedre rettssikkerheten til denne pasientgruppen sendte HOD i mars 2005 ut på høring forslag til endringer i pasientrettighetsloven om helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse. Høringsfristen gikk ut 14. juni 2005. Det utarbeides nå en Odelstingsproposisjon som skal forelegges Stortinget.

I høringsnotatet blir det foreslått å endre pasientrettighetsloven slik at pasienter uten samtykkekompetanse som yter motstand, kan sikres helsehjelp når dette er strengt nødvendig for å unngå vesentlig helseskade. Et av de viktigste formålene bak lovforslaget er å få så klare regler at bruken av tvang kan forebygges og begrenses. For å understreke at tvang er siste utvei, foreslås det at tillitskapende tiltak først skal være forsøkt. Videre foreslås det strenge vilkår for å kunne bruke tvang. For det første skal en unnlattelse av helsehjelpen kunne føre til vesentlig helseskade. For det andre skal helsehjelpen anses strengt nødvendig. For det tredje skal tiltakene stå i forhold til behovet for helsehjelpen.

Høringsnotatet fastslår at:

- Lovforslaget gjelder pasienter som mangler samtykkekompetanse og som motsetter seg helsehjelpen.
- Lovforslaget omfatter hele kommunehelsetjenesten, herunder pleie- og omsorg i tillegg til tannhelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten.
- Lovforslaget gjelder som hovedregel alle former for helsehjelp, med unntak av undersøkelse og behandling av psykiske lidelser, hvor psykisk helsevernloven anvendes.
- Lovforslaget gjelder uavhengig av diagnose.
- Lovforslaget har egne regler om klage, overprøving og kontroll.

6.3 Hiv/Aids

Hiv- og aidsepidemien har blitt en katastrofe av så store dimensjoner at den truer med å underminere grunnlaget for utvikling og fattigdomsbekjempelse i mange land. Å reversere spredningen av hiv og aids og andre sykdommer som truer menneskeheden, er et av tusenårsmålene. Samtidig er bekjempelse av hiv og aids en forutsetning for at resten av de sentrale utviklingsmålene nås.

6.3.1 En trussel mot utvikling

Hiv og aidsepidemien truer svake stater økonomisk, sosialt og sikkerhetsmessig. Den forsterker fattigdommen, angriper menneskerettighetene, og rammer særlig de aller fattigste samt sårbare grupper som kvinner og barn. Det er hovedsakelig mennesker i yrkesaktiv alder som dør. Samtidig er antall foreldreløse barn mangedoblet de senere årene. Husholdninger består av barn og besteforeldre. Når kriser rammer land som allerede er svekket av hiv og aids, blir virkningen langvarig og dyptgripende. Det har vi sett i flere land i Det sørlige Afrika som har gjennomgått matvarekriser. Der nødhjelp tidligere kunne avhjelpe sult forholdsvis raskt, bidrar hiv og aids til varige problemer. Sult og hiv og aids virker gjensidig forsterkende.

På tross av at hiv og aids har høy prioritet i utviklingssamarbeidet, har den samlede globale innsatsen likevel vært for liten. Man regner med at rundt 40 millioner mennesker lever med hiv og at rundt 20 millioner mennesker allerede har dødd av hiv- og aidsrelaterte sykdommer. Afrika sør for Sahara er verst rammet av pandemien, mens antall nye smittede vokser nå raskest i land som Kina og India. Vi har å gjøre med en global epidemi, dvs. en pandemi, som vil kreve en massiv og koordinert innsats i årene som kommer.

6.3.2 Den norske innsatsen

Kampen mot hiv og aids ble prioritert høyt i det norske utviklingssamarbeidet i 2004 og 2005. Regjeringens utgangspunkt i kampen mot hiv og aids er FN-erklæringen av 2001 "Declaration of Commitment on HIV/AIDS". I 2003 ble denne

erklæringen fulgt opp av en resolusjon fra FNs generalforsamling. Det legges vekt på rettighetene til mennesker som har hiv/aids, gjennom lovgivning, reguleringer og annen tilrettelegging.

Forebygging gjennom informasjon, opplysning og holdningsendring er en avgjørende faktor for å bremse spredningen av hiv og aids i de fattigste landene. Samtidig er behandling av hiv- og aids-syke blitt en stadig viktigere del av den samlede innsatsen de siste årene. Dette fordi det nå finnes stadig bedre og billigere medisiner som stabiliserer symptomene og bedrer livskvalitet og helse. Aids er nå en kronisk sykdom som kan lindres, selv om det så langt ikke finnes kurative medisiner. Forebygging, behandling og omsorg var derfor likestilte innsatsområder i den norske hiv- og aidspolitikken i 2004 og 2005. Samtidig har en integrert tilnærming vært vektlagt. Det betyr at forebygging og konsekvenser av hiv og aids vurderes i planleggingen av alle utviklingstiltak og integreres der det er relevant.

Norges direkte bidrag til hiv og aids (der primærmålet er bekjempelse av hiv og aids) lå i 2005 på ca. tre prosent av total bistand. Disse midlene ble fordelt på bilaterale og multilaterale støtteordninger. Brorparten av de bilaterale midlene gikk til land i Afrika, mens den multilaterale støtten ble fordelt på UNAIDS (NOK 125 mill), Det globale fondet (GFATM) (NOK 126,5 mill), The International Partnership for Microbicides (IPM) (NOK 20 mill) og International Aids Vaccine Initiative (IAVI) (NOK 15 mill). Gitt de særskilte utfordringene epidemien reiser vil Norge ta sikte på å øke den samlede satsningen, primært i forhold til Det globale fondet, og dessuten som økte midler knyttet til akutte behov (som for eksempel helsepersonellkrisen).

Aidspandemiens omfang og måten den rammer hele samfunn på, gjør det nødvendig å handle både med særskilte virkemidler og med strategier som er integrert i langsiktige utviklingstiltak. Samtidig har det store antallet lokale og eksterne aktører i kampen mot hiv og aids i en rekke land ført til bistandsineffektivitet. Dette bidro til at prinsippet "The Three Ones" ble lansert ved et høynivåmøte i

HIV/Aids, Sør Afrika

Washington DC i 2004. Dette prinsippet innebærer at man bør ha ett nasjonalt rammeverk for aids-håndtering, én nasjonal instans for å koordinere arbeidet med hiv og aids, og ett nasjonalt overvåkings- og evalueringssystem.

Norge arbeidet i 2004/2005 spesielt for å sikre økt harmonisering, lokalt eierskap og nasjonalt lederskap. Denne harmoniserings- og tilpassingsprosessen ble fulgt opp av det så kalte "Global Task Team" (GTT) i mars 2005, der en arbeidsgruppe presenterte anbefalinger for bedret internasjonal koordinering og arbeidsdeling – spesielt mellom multilaterale aktører. Norske krefter har stått sentralt i arbeidet med både "Three Ones" og GTT. Både Three Ones og GTT anbefalingene er konsistente med OECDs Pariserklæring om bistandseffektivitet, og med denne prosessen står aidsfeltet i front i harmoniseringsagendaen.

6.3.3 Hovedutfordringer

Stigma er en av de viktigste hindringene for å oppnå resultater, og må bekjempes. For å bekjempe stigma på en effektiv måte må man samarbeide med risikogrupper og bruke tiltak som respekterer menneskers grunnleggende rettigheter og verdighet. Alle sektorer i samfunnet må engasjeres i kampen mot hiv og aids. Norge ser det som viktig at mennesker som lever med hiv og aids tar en aktiv del i planlegging og iverksetting av programmer.

Kvinner utgjør en stadig større andel av verdens hivsmittede. En økende feminisering av pandemien gir grunn til spesiell mobilisering. Det er nødvendig å fokusere på virkemidler som bidrar til at hiv-negative kvinner ikke smittes av hiv, og at hiv-positive kvinner styrker sine muligheter til å utfolde sine potensialer. Norge har i sin politiske tilnærming til hiv og aids valgt å ha et fokus på ungdom, og spesielt unge kvinner i sitt arbeid med hiv og aids. Det er viktig å styrke kommunikasjonen med utsatte grupper, og sikre både forebygging og behandling for disse gruppene.

Den alvorlig mangelen på kvalifisert personell er et stort problem for utrulling av behandlingstilbud

for aids. I tillegg rammer dette helsetjenesten og mulighetene til å nå de helserelevante utviklingsmålene. WHO og UNAIDS har satt seg mål som at tre millioner hivsmittede i utviklingsland skal få behandling innen 2005. I dialogen med WHO og UNAIDS legger man fra norsk side vekt på å sikre at de aller fattigste og sårbare grupper får tilgang til slik behandling. Norge vil ha et spesielt fokus på helsepersonellkrisen og de utfordringene aids pandemien representerer for helsesektorer i utviklingsland.

6.4 Rusmiddelmissbrukere

6.4.1 Gjennomføringen av rusreformen

Som følge av rusreformen ble fylkeskommunenes tidligere ansvar for behandlingstiltak for rusmiddelmissbrukere (jf. sosialtjenesteloven § 7-1) fra 1. januar 2004 overført til staten ved de regionale helseforetakene. Samtidig ble disse tjenestene definert som spesialisthelsetjenester (tverrfaglig spesialisert behandling for rusmiddelmissbruk) regulert av helselovgivningen. Dette medførte blant annet at pasientrettighetsloven nå kommer til anvendelse ved denne type tjenester. Rusmiddelmissbrukere vil dermed ha rett til behandling for sitt rusmiddelmissbruk og andre pasientrettigheter i den grad de fyller vilkårene for slike rettigheter etter pasientrettighetsloven.

6.5 Retten til mat

Retten til mat er vernet gjennom ØSK artikkel 11.

6.5.1 Handlingsplan for forbrukerretting av matpolitikken

"Handlingsplan for forbrukerretting av matpolitikken 2004-2005" er en felles plan for LMD, HOD, FKD og BFD. Handlingsplanen bygger på respekt for forbrukernes rettigheter, som å kunne velge et kosthold ut fra preferanser om ernæring og helse. Dette er et viktig aspekt ved retten til mat slik den er nedfelt i ØSK artikkel 11 og utdypet i ØSK-komiteens generelle kommentar nr 12.

6.5.2 Internasjonale retningslinjer

I juni 2002 arrangerte FN gjennom FNs mat- og landbruksorganisasjon (FAO) et toppmøte fem år etter Mattoppmøtet i 1996 (WFS+5). På møtet ble det enighet om at det skulle utvikles frivillige retningslinjer for å støtte medlemslandenes innsats for å progressivt realisere retten til tilfredsstillende mat. Som følge av dette ble det i november 2002 opprettet en mellomstatlig arbeidsgruppe for å utarbeide frivillige retningslinjer for implementering av retten til mat (Intergovernmental Working Group – IGWG).

Den mellomstatlige arbeidsgruppen avsluttet sitt arbeid i september 2004. Resultatet av arbeidet ble et sett med retningslinjer som skal være et praktisk verktøy for implementering av retten til mat nasjonalt.

Landbruks- og matdepartementet (LMD) følger opp det internasjonale arbeidet knyttet til gjennomføringen av de frivillige retningslinjene. LMD arbeider blant annet for at FAO skal prioritere ressurser til å legge til rette for at de frivillige retningslinjene anvendes av medlemslandene. Departementet har også deltatt på workshop'en "the Implementation and Monitoring of Rights-based Development in the Context of the Voluntary Guidelines on the Realisation of the Right to Adequate Food", som ble avholdt i september i 2005 i regi av International Project on the Right to Food in Development (IPRFD).

6.6 Kultur og vitenskap

6.6.1 Strategi for Norges kultur- og idretts-samarbeid med land i sør

Kultursamarbeidet med utviklingsland er basert på at de kulturelle rettigheter er en del av de universelle menneskerettighetene. I dette ligger en anerkjennelse av at ethvert folk har rett til å utvikle og utøve sin egen kultur, og at enhver kultur har verdier som må respekteres og bevares. Støtte til kultur gjennom utviklingssamarbeidet skal fremme menneskerettighetene generelt og ytringsfrihet spesielt, gjennom utvekslingstiltak og oppbygging av institusjoner av betydning for et fritt og variert

kulturliv. I tillegg ytes det støtte til kultur gjennom multilaterale kanaler, i første rekke til UNESCOs internasjonale virksomhet. En egen strategi for Norges kultur- og idrettsamarbeid med utviklingsland ble fremlagt i 2005.

Kultursamarbeidet skal styrke rammebetingelsene for kulturell deltakelse, produksjon, konsum og/eller bevaring i våre samarbeidsland. Samtidig vil en rekke tiltak på kulturfeltet være direkte knyttet også til andre politikkområder som fred og forsoning, godt styresett og menneskerettigheter generelt. Kultursamarbeid fremmer dialog, kunnskap og respekt på tvers av etablerte politiske og kulturelle/religiøse skillelinjer og skaper brede kontaktflater og alternative kanaler til ulike målgrupper for norsk utviklingspolitikk. Dette innbefatter opinionsdannere og endringsagenter som kunstnere, kulturarbeidere og intellektuelle. UD's nye strategi omhandler kultursamarbeid (kunstnerisk virksomhet, medieutvikling, intellektuell kontakt og vern og fremme av kulturarven) og idrettsamarbeid. Det legges opp til en styrking av kultur- og idrettsamarbeidet med utgangspunkt i følgende hovedkonklusjoner:

På kulturfeltet legges en sektortilnærming til grunn for støtte til infrastruktur i aktuelle samarbeidsland som prioriterer kultur i egne planer og strategier. Praktiske og økonomiske konsekvenser av en sektortilnærming vil bli utredet i løpet av 2006, med pilotprosjekter i to eller tre samarbeidsland. Kulturutveksling (nord-sør og sør-sør) styrkes og samarbeidet med fagmiljøene videreutvikles. Kultursamarbeidet med UNESCO videreføres. For alle former for kultursamarbeid (bilateralt og multilateralt) legges følgende tematiske satsningsområder til grunn: Kunstnerisk samarbeid, vern og fremme av kulturarven, ytringsfrihet og opphavsrett, kultur og fredsskapende virksomhet, interkulturell dialog, kultur og næringsutvikling samt medieutvikling i sør.

På idrettsfeltet skal satsing på breddeidrett bidra til å sikre maksimal tilgang til og deltakelse i egnede former for fysisk aktivitet for alle ("idrett for alle"). Idrettsdimensjonen integreres i utvalgte prioriterte sektorer som utdanning, helse, hiv/aids, sivilt

samfunn og fredsbygging/ konflikthforebyggende arbeid. En hovedutfordring består i å finne den rette balansen mellom utviklingspolitisk målsetninger (nytteverdien) og idrettsaktiviteters egen-

verdi. Norges Idrettsforbund og Norges Olympiske komité, Norges Fotballforbund og organisasjonen Right to Play er samarbeidspartnere.

Antirasistisk senter, Oslo

7

Likestilling og likeverd

7.1 Nytt apparat for arbeid mot diskriminering og for likestilling

Stortinget vedtok i mai 2005 å opprette et Likestillings- og diskrimineringsombud og en Likestillings- og diskrimineringsnemnd. Ombudet og nemnda trer i virksomhet 1. januar 2006. Apparatet tar opp i seg det eksisterende likestillingsapparatet. Dette omfatter Likestillingssenteret, Likestillingsombudet, Klagenemnda for likestilling og deler av oppgavene til Senter mot etnisk diskriminering (SMED).

Et felles apparat vil intensivere innsatsen på diskriminerings- og likestillingsfeltet gjennom større faglig synergi, bedre ressursutnyttelse og økt autoritet og synlighet i forhold til hva som er mulig med så vidt små og separate organer som man har på feltet i dag.

Ombudet skal håndheve likestillingsloven, diskrimineringsloven, arbeidsmiljølovens likebehandlingskapittel og diskrimineringsforbudene i boliglovene. Ombudets virksomhet vil på sikt skal kunne omfatte andre diskrimineringsgrunnlag, for eksempel diskrimineringsvern mot funksjonshemmede. Ombudet skal videre påse at norsk rett og forvaltningspraksis samsvarer med de forpliktelser Norge har etter FNs kvinnekonvensjon og FNs rasediskrimineringskonvensjon.

Ombudet skal være en pådriver for økt likestilling i samfunnet. Ombudet skal videre drive opplysningsarbeid mot allmennheten, og tilby støtte og veiledning til offentlige instanser, private og frivillige som arbeider for likestilling og mot diskriminering. For eksempel kan arbeidslivets parter, skoler og foreninger søke råd og veiledning hos ombudet. Ombudet skal også overvåke art og omfang av diskriminering, og bidra til å utvikle kompetanse og formidle kunnskap om likestilling.

Nemnda skal behandle de uttalelser av ombudet som blir klaget inn for nemnda eller som nemnda selv ber seg forelagt. Nemndas avgjørelser i saken er bindende for partene. Nemnda har myndighet til å ilegge den diskriminerende parten tvangsmulkt inntil den diskriminerende handlingen stanser. Denne muligheten forventes å styrke diskrimineringslovverkets gjennomslagskraft.

7.2 Nye diskrimineringsforbud på utvalgte saksområder

7.2.1 Nytt forbud mot diskriminering i boliglovgivningen

Den 1. januar 2004 trådte det i kraft et diskrimineringsforbud i boliglovgivningen. Forbudet er inntatt i husleieloven § 1-8, borettslagsloven § 1-5, boligbyggelagsloven § 1-4 og eierseksjonsloven § 3a. De nye lovbestemmelsene omfatter diskriminering på bakgrunn av trosbekjennelse, hudfarge, språkkunnskaper, nasjonalt eller etnisk opphav, eller homofil legning, leveform eller orientering. Forbudet har til hensikt å hindre forskjellsbehandling og diskriminerende vilkår ved utleie, fremleie, kjøp og salg av bolig.

7.2.2 Nye regler om likebehandling i arbeidsmiljøloven

Den 1. mai 2004 trådte det i kraft nye regler om likebehandling i arbeidslivet. Reglene er inntatt i arbeidsmiljølovens nye kapittel X A og X B. Bestemmelsene representerer en videreføring av gjeldende rett samt en implementering av Rådskonferansen 2000/78/EF.

Hovedbestemmelsen mot forskjellsbehandling finnes i § 54b. Forbudet gjelder alle sider ved arbeidsforholdet, fra ansettelse til opphør av arbeidsforhold. Forbudet omfatter forskjellsbehandlingen på grunnlag av kjønn, religion, livssyn, hudfarge, nasjonal eller etnisk opprinnelse, politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon, seksuell orientering, funksjonshemning og alder.

I § 54f er det innført en egen bestemmelse om tilrettelegging av arbeid for arbeidstagere med funksjonshemning. Med mindre tiltakene innebærer en uforholdsmessig stor byrde, plikter arbeidsgiver å iverksette tiltak slik at arbeidstagere med funksjonshemning kan a) få eller beholde arbeid, b) utføre og ha fremgang i arbeidet og c) ha tilgang til opplæring eller annen kompetanseutvikling. Formålet med bestemmelsen er at arbeidsgiver så langt det er mulig og rimelig skal tilrettelegge arbeidet for arbeidstagere med funksjonshemning.

Fra 1. januar 2006 vil lovreguleringen av diskriminering på grunnlag av etnisitet, religion og livssyn i arbeidslivet flyttes fra arbeidsmiljøloven til den nye diskrimineringsloven (se pkt. 7.4.2), som representerer en implementering av Rådsdirektiv 2000/43/EF.

7.2.3 Inndragning av skjenkebevilling ved gjentatt diskriminering

Den 11. juni 2004 fremmet Regjeringen Ot.prp. nr. 86 (2003–2004) med forslag om flere endringer i alkoholloven. Et av forslagene åpner for å inndra skjenkebevilling dersom det ved skjenkestedet skjer gjentatt diskriminering av grunner som nevnt i straffeloven § 349a. Dette omfatter diskriminering på grunn av religion, hudfarge, nasjonal eller etnisk opprinnelse eller homofil legning, leveform eller orientering. Lovforslaget har blitt vedtatt av Stortinget og trådte i kraft 1 juli 2005. Den nye regelen er tilføyd i alkoholloven § 1-8 tredje ledd.

7.3 Likestilling mellom kjønnene

Kvinnens inntreden i maktposisjoner og det offentlige rom er vesentlig i utviklingen av demokrati og menneskerettigheter. Kvinner i Norge har fått en relativt sterk posisjon i politikkenes lederskap, men det har skjedd mindre med kvinnens innflytelse og representasjon i næringsliv, media, kirken og justis-sektoren. Dette inntrykket befestes av Makt- og demokratiutredningens konklusjoner.

7.3.1 FNs kvinnekonvensjon

FNs kvinnekonvensjon med valgfri tilleggsprotokoll ble i mai 2005 inkorporert i norsk lov gjennom en tilføyelse i likestillingsloven. Som ledd i å tilpasse norsk lov til kvinnekonvensjonen, ble ekteskapsloven endret med innføring av en bestemmelse som understreker og synliggjør at ekteskap skal inngås frivillig. Formålet med inkorporeringen er å gi kvinnekonvensjonen en sterkere rettslig status i Norge. Norge har allerede vært folkerettslig forpliktet til å overholde konvensjonen i flere tiår, men inkorporeringen er et tydelig signal om at konvensjonen er et sentralt menneskerettighetsinstrument i arbeidet for å bekjempe diskriminering og oppnå likestilling. Som part til FNs kvinnekonvensjon er Norge

forpliktet til å avgi jevnlig rapporter om tiltak som er gjennomført og om fremgang i oppfyllelsen av konvensjonspliktene. Rapportene avgis til Kvinnekomiteen, kvinnekonvensjonens overvåkningsorgan. Kvinnekomiteen eksaminerte Norges siste periodiske rapporter i januar 2003. Norge vil rapportere neste gang i september 2006. Tidligere rapporter er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (<http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html>).

7.3.2 Kjønnrepresentasjon i styrene i statsforetak, statsaksjeselskaper, særlovsforetak og privateide allmennaksjeselskaper

For å styrke kvinnens posisjon og innflytelse i næringslivet har Stortinget vedtatt lov om minst 40 prosent andel av hvert kjønn i styrene i statsforetak, statsaksjeselskaper, særlovsforetak og allmennaksjeselskaper. For de statlig eide foretakene trådte lovendringen i kraft 1. januar 2004. Når det gjelder de privateide allmennaksjeselskapene, vil loven ikke bli iverksatt dersom næringslivet greier å oppfylle målsettingen om 40 prosent kvinner i styrene på frivillig grunnlag innen 1. juli 2005. Tall fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) viser at det per 1. juli 2005 var 519 privateide allmennaksjeselskaper i Norge. Av disse oppfylte 68 (13,1 prosent) lovens krav om kjønnrepresentasjon. Kvinneandelen blant de faste styrevervene (eier- og ansattevalgte) i norske privateide allmennaksjeselskaper var på 15,5 prosent.

7.3.3 Kjønnrepresentasjon i offentlig oppnevnte utvalg, styrever, råd og delegasjoner

Med hjemmel i likestillingsloven § 21 femte ledd ble det ved kgl. res. av 20. mai 2005 foretatt endringer i forskriften om representasjon av begge kjønn i statlige utvalg, styrever, råd, delegasjoner m.v. Barne- og familiedepartementet (BFD) sendte i juli 2005 ut rundskriv om håndhevingen av de nye forskriftene.

For utvalg med under 10 medlemmer skal det nå oppnevnes et konkret minsteantall medlemmer av hvert kjønn, i stedet for et minstekrav om en prosentandel. For offentlig oppnevnte utvalg, styrever,

råd eller delegasjoner med to eller tre medlemmer skal begge kjønn være representert, og ved fire eller fem medlemmer skal hvert kjønn være representert med minst to. Har utvalget fra seks til åtte medlemmer skal det være minst tre av hvert kjønn, og med ni medlemmer totalt minst fire. Ved flere enn ni medlemmer skal hvert kjønn være representert med minst 40 prosent. Det er nå kun BFD som kan gi dispensasjon fra kravet om kjønnsrepresentasjon. Unntaksadgangen fra det lovfestede kravet om kjønnsrepresentasjon skal praktiseres strengt.

7.3.4 Likestilling mellom foreldre med hensyn til fødsels- og adopsjonspenger

Folketrygdloven er endret fra 1. januar 2005 slik at fedre får lønnskompensasjon under fedrekvoten basert på egen stillingsandel, uavhengig av mors stillingsbrøk før fødselen.

Endringen innebærer at fars lønnskompensasjon under fedrekvoten ikke lenger reduseres hvis mor arbeidet 50-75 prosent stilling før fødselen. For å øke fedres uttak av fødsels- og adopsjonspenger ble fedrekvoten utvidet med én uke til fem uker fra 1. juli 2005 i form av en forlengelse av stønadsperioden.

7.3.5 Strategi for kvinne – og likestillingsrettet utviklingssamarbeid

Prioriteringene for innsatsen rettet mot kvinner og likestilling er gitt i "Strategi for kvinne- og likestillingsrettet utviklingssamarbeid (1997-2005)". Den norske strategien vektlegger integrering av hensynet til kvinner og likestilling i alle tiltak ("mainstreaming"), samt tiltak som er direkte rettet mot kvinner. Strategien omhandler videre nøkkelområder for å bedre kvinners stilling og øke deres muligheter. Strategien er retningsgivende for den norske innsatsen både hjemme og ute.

Rettigheter er et av strategiens innsatsområder. Det tas sikte på at norsk bistand skal bidra til formell likestilling og bidra til at alle land skal slutte seg til FNs kvinnekonvensjon. Bistanden skal fokusere på tiltak som reduserer vold mot kvinner og sørger for at diskusjon om kvinners rettigheter er en del av Norges dialog med samarbeidslandet.

Nåværende kvinnestrategi er under evaluering. Riksrevisjonen har på sin side påbegynt et arbeid med en forvaltningsrevisjon av kvinne- og likestillingsrettet utviklingssamarbeid som vil bli ferdigstilt ved årsskiftet 2005/2006. Formålet er å undersøke hvordan kvinne- og likestillingsperspektivet er integrert i bistandssamarbeidet, og om resultatene av konkrete prosjekter/innsatser står i forhold til prioriteringer og forventninger. Arbeidet med revisjon av kvinnestrategien er i gang, og revideringen vil bli basert på funnene i evalueringsrapporten og i Riksrevisjonens rapport.

Brudd på menneskerettighetene rammer kvinner i uforholdsmessig stor grad. Derfor er likestilling og ikke-diskriminering sentrale og gjennomgående prinsipper i arbeidet for å fremme og beskytte menneskerettighetene. Likestilling inngår som et viktig tema i dialogen med ulike samarbeidspartnere. Kvinne- og likestillingshensynet forutsettes innarbeidet i alle relevante tiltak som støttes fra norsk side.

7.3.6 Multilateralt arbeid

Norge har i en årrekke gitt støtte til FN, Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene for å styrke fond og programmer med kompetanse på likestilling og til særskilte likestillingsfremmende tiltak. UNIFEM, ILO og WHO er noen eksempler på fond og organisasjoner der Norge særlig støtter kvinne- og likestillingsarbeidet.

FNs utviklingsfond for kvinner (UNIFEM) har en spesielt viktig rolle som pådriver og katalysator for å fremme likestilling innen FN-systemet og i forhold til mottakerland. UNIFEM gir faglig og finansiell støtte til nyskapende program som fremmer kvinners menneskerettigheter, politisk deltakelse og økonomisk sikkerhet. I 2004 var Norge UNIFEMs andre største giver med et totalt bidrag på NOK 22,5 mill. Dette beløpet inkluderer bevilgning til et prosjekt i Kirgisistan som fokuserer på kvinners rettigheter til eiendom og tilgang til mikrokreditter innenfor privatiseringsprosessen. Videre omfatter det bidrag til en konferanse UNIFEM avholdt i 2004 om kvinners rettigheter innenfor justissektoren i post-konfliktland. I 2005 har vi bevilget i underkant av NOK 30 mill. til

Kjøreopplæring i Nepal.

UNIFEM, deriblant NOK 6,5 mill. i post-tsunami bistand og NOK 3,5 mill. til styrking av kvinners stilling i Sør-Sudan.

Som ledd i oppfølgingen av kvinners rolle og rettigheter i post-konflikt Sudan har Norge i 2005 holdt tre arrangement, to i samarbeid med UNIFEM, med fokus på styrkingen av kvinners rettigheter i Sudan.

Verdens helseorganisasjon (WHO) har siden 2002 hatt en egen "Gender Policy" og et "Gender Team", "Gender Task Force" og "Gender Focal Points" som skal sikre at kjønnsperspektivet integreres i hele organisasjonens arbeid. Kvinne- og likestillingsavdelingen i WHO skal at programmene og aktivitetene ivaretar kjønnsperspektivet, men har også ansvar for forskning, informasjonsdeling, opplæring og rådgivning på dette temaet. Spesialprogrammene for forskning på neglisjerte tropiske sykdommer og

for forskning på reproduktiv helse, hvor Norge er blant de største givere, er blant de deler av organisasjonen som har satt søkelys på kjønnsperspektivet.

I WHO's "Performance Assessment Report" for programbudsjettet 2002-2003 (utgitt i 2004) trekkes det blant annet frem at det ble utført en "Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence" med fokus på 8 land.

FNs internasjonale særorganisasjon for arbeidslivets (ILO) "Decent work"-agenda, som ligger til grunn for ILOs virksomhet, har som hovedmålsetting å fremme like rettigheter for kvinner og menn slik at disse kan delta i anstendig produktivt arbeid basert på frihet, rettferdighet, sikkerhet og menneskelig verdighet. Norge gir NOK 28 mill. per år i frivillige tilleggsmidler (2003/2004), og er med dette den fjerde største frivillige bidragsyter til ILO.

ILO har et normativt mandat og utarbeider konvensjoner og anbefalinger. Formålet med disse verktoyene er at de skal bidra til bedre arbeids- og levevilkår på nasjonalt og lokalt plan. Fire konvensjoner er direkte likestillingsfremmende:

Likelønnskonsensjonen (nr. 100), diskrimineringskonsensjonen (nr. 111), konsensjon om arbeidere og familieansvar (nr. 156) og konsensjonen for mødrerettigheter (nr. 183). Gjennom påtrykk og assistanse overfor medlemslandene bidrar ILO til å etablere like formelle rettigheter for kvinner og menn.

Likestilling har formelt sett en høy prioritet i det multilaterale banksystemet, gjennom strategiske planer, landstrategier etc. Norge har vært pådriver for å få fortgang i likestillingen internt i bankene og bidrar med finansiering til flegiverfond i Verdensbanken, Den asiatiske utviklingsbanken (AsDB) og i Den interamerikanske utviklingsbanken (IDB) for å styrke integreringen av likestilling i bankenes ordinære arbeid. I 2004 ble det bevilget NOK 4 mill. til Verdensbankens flegiverfond for likestilling.

Etter konsultasjoner med IDB om norsk bidrag til et flegiverfond for likestilling ble en ny avtale inngått 1. desember 2004 til gjennomføringen av IDBs handlingsplan for likestilling for perioden 2004 til 2008. Det vil bli fokusert på initiativer som bidrar til å bedre kvinners deltakelse i arbeid og politisk virksomhet. En gjennomgang av implementeringen av AsDBs kvinne- og likestillingsrammeverk startet i 2004 og forventes ferdigstilt i første halvår 2005.

7.3.7 Bilateralt arbeid

Hensynet til kvinner og likestilling skal inngå i vurderingen av alle bilaterale prosjekter og programmers bærekraft. Gjennom Norges utestasjoner støttes direkte kvinnerettede tiltak. Et eksempel på dette er Pakistan, der Norge har fokusert på kvinner i forhold til godt styresett, demokratutvikling og menneskerettigheter. I de siste årene har Norge bidratt til opplæringen av to tredjedeler av 36.000 kvinnelige lokalpolitikere, og gitt støtte til integrering av kjønnsperspektivet i myndighetenes planlegging og forvaltning.

Ambassaden i Bangladesh støtter en portefølje av tiltak for fremme av godt styresett og menneskerettigheter. I 2004 ble porteføljen ytterligere konsentrert om kvinner og likestilling samt tilgang til rettsvesen. Det legges vekt på samarbeidet med landets frivillige organisasjoner som arbeider med tilgang til rettsapparatet og styrking av kvinners rettigheter.

I Kenya støtter Norge arbeidet med kvinners menneskerettigheter blant annet gjennom støtte til føderasjonen av kvinnelige jurister. I tillegg er det gitt støtte til styrking av kvinnelige parlamentarikers synlighet og deltakelse på lokalt nivå.

Malawi etablerte i 1999 et eget nasjonalt program, "National Gender Machinery", for å inkludere kvinners perspektivet i all offentlig og privat virksomhet. Norge er en sentral giver til dette programmet. I Malawi har Norge også bistått i utviklingen av et nasjonalt kvinne- og likestillingsprogram, "National Gender Policy 2000-2005", og styrking av kvinne- og likestillingsministeriet. I arbeidet har man blant annet støttet opplæringen av 50 "Gender Focal Points" og man har støttet kvinnelige kandidater ved parlamentsvalget, der kvinnerepresentasjonen i parlamentet økte fra 14 til 27.

Kvinne- og likestillingsrettede temaer har også vært tatt opp i Norges menneskerettighetsdialoger med myndighetene i Vietnam, Kina og Indonesia. Kvinners menneskerettigheter, herunder rapportering til Kvinnekomiteen, vold mot kvinner i hjemmet, menneskehandel og arbeidsmarkedstiltak for utsatte kvinner ble tatt opp i menneskerettighetsdialogen med vietnamesiske myndigheter i 2004. Vold mot kvinner i hjemmet og kvinnelige arbeidstakers rettigheter ble også tatt opp i menneskerettighetsdialogen med Kina i 2004.

Det er viktig å styrke arbeidet med å integrere hensynet til kvinner og likestilling på området som ligger utenfor det "tradisjonelle" fokus som den norske menneskerettighetsinnsatsen har hatt. Et eksempel er tiltak rettet mot fred og forsoning. I 2004 og 2005 har man fokusert på kvinners situasjon i konfliktområder og som ressurspersoner i fredsprosesser. Denne innsatsen er i tråd med norsk multilateral og bilateral oppfølging av

Sikkerhetsrådets resolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet (se nedenfor punkt 11.5).

7.4 Diskriminering og rasisme

7.4.1 Ny lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.

Regjeringen fremmet i desember 2004 lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. Lovforslaget ble vedtatt av Stortinget 3. juni 2005. Loven skal gjelde på alle samfunnsområder, og forbyr direkte og indirekte diskriminering, trakassering og instruks om å diskriminere på grunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn. Loven beskytter også mot at den som tar opp en diskrimineringssak blir utsatt for ugunstig behandling på grunn av dette, såkalt gjengjeldelse. I tillegg innføres det forbud mot medvirkning til diskriminering. Forskjellsbehandling som er nødvendig for å oppnå et saklig formål og som ikke er uforholdsmessig inngripende for den eller de som rammes, anses ikke som diskriminering etter loven. Positiv særbehandling som bidrar til å fremme lovens formål, anses heller ikke som diskriminering. Det er slått fast at særbehandlingen skal opphøre når formålet med den er oppnådd.

Det er nedfelt en regel om delt bevisbyrde i loven. Loven innfører sivilrettslige reaksjoner ved brudd på forbudet, i form av oppreisning og erstatning. Gjennom loven sikres et helhetlig sivilrettslig vern mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.

Loven omfatter også diskriminering som begås av flere i fellesskap, enten i løse grupper eller i mer organiserte former. Regjeringen viser til at slik virksomhet er særlig skadelig, og foreslår derfor en egen straffebestemmelse i diskrimineringsloven for grov overtredelse av diskrimineringsforbudet som er begått av flere personer i fellesskap. Videre er det vedtatt endringer i straffelovens § 135 a vedrørende forbud mot rasistiske ytringer (se ovenfor punkt 5.2.2) og i straffelovens § 349 a vedrørende forbudet mot diskriminerende handlinger.

7.4.2 FNs rasediskrimineringskonvensjon

Den nye diskrimineringsloven skal styrke vernet mot etnisk diskriminering og således bedre oppfylle formålet i FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK). I tillegg er RDK inkorporert i diskrimineringsloven. Å inkorporere RDK gjennom diskrimineringsloven vil derfor bidra til å sikre best mulig oversikt i lovverket. Regjeringen har i proposisjonen understreket at det at menneskerettsloven ikke velges som inkorporasjonslov, ikke betyr at RDK ikke anses for grunnleggende og viktig. En tilsvarende løsning er også valgt for FNs kvinnekonvensjon, som er inkorporert gjennom likestillingsloven.

Norge rapporterte om oppfølgingen av RDK i september 2005. Rapporten er Norges 17./18. periodiske rapport og ble utarbeidet av Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) med innspill fra berørte departementer. I forkant av oversendelsen til FNs rasediskrimineringskomité ble den forelagt SMR og det norske NGO-miljøet for kommentarer. Rapporten er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html).

7.4.3 Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)

"Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006) er et ledd i Regjeringens langsiktige innsats på feltet. Planen bygger videre på "Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (1998-2001)", og er en oppfølging av verdenskonferansen mot rasisme, som fant sted i Sør-Afrika i september 2001.

Planen omfatter diskriminering rettet mot urfolk, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn. Handlingsplanen inneholder 47 ulike tiltak og berører mange departementers ansvarsområder. Tiltakene i planen retter seg særlig mot satsningsområdene arbeidsliv, offentlige tjenester, skole/utdanning, politi/påtalemyndighet/domstoler, dokumentasjon/overvåking, internett, lokalmiljø og styrking av det rettslige vernet mot diskriminering.

KRD koordinerer oppfølgingen av tiltakene i planen. Det er opprettet et utvalg for oppfølgingen av tiltakene, bestående av representanter fra de berørte departementer, Utlendingsdirektoratet (UDI), SMED, Kontaktutvalget mellom innvandrere og myndighetene (KIM) og frivillige organisasjoner som jobber særskilt med problemstillinger knyttet til rasisme og diskriminering. Det avholdes ett eller to møter årlig i utvalget, hvor status for oppfølging av tiltakene drøftes. En statusrapport per 1. juni 2004 viser at oppfølgingen av de fleste tiltak er godt i gang. Statusrapporten er også offentliggjort på KRDs nettsider på ODIN om integrering og mangfold (<http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/integrering/bn.html>). En ny statusrapport pr. 1. juni 2005 er under arbeid. Handlingsplanen vil bli evaluert.

7.4.4 Mangfold gjennom inkludering og deltakelse

Regjeringen la i oktober 2004 fram St.meld. nr. 49 (2003–2004) ”Mangfold gjennom inkludering og deltakelse. Ansvar og frihet”. Stortinget ga sin tilslutning under behandlingen av meldingen våren 2005. Meldingen fokuserer på kulturelt, religiøst og verdimessig mangfold, og fokuserer på utfordringer knyttet til etterkommere av personer som har innvandret til Norge. Det kulturelle mangfoldet har kommet for å bli, og mangfoldet må anerkjennes og vises respekt. Blant annet må utformingen av offentlige tjenester avspeile at befolkningen har ulike behov, slik at det ytes likeverdige tjenester.

Et av tiltakene i meldingen er at Regjeringen vil gjennomføre en kartlegging av de mest sentrale informasjons- og opplæringstiltakene som er gjennomført med statlig støtte de senere årene for å spre kunnskap om menneskerettighetene, herunder informasjons- og opplæringstiltak og verktøy som bidrar til å fremme toleranse og ikke-diskriminering. Gjennomgangen skal bygge på de tiltak og føringer som ligger i St.meld. nr. 21 (1999–2000) ”Menneskeverd i sentrum. Handlingsplan for menneskerettigheter”. Kartleggingen skal også beskrive tiltak som er gjennomført for å heve kompetansen om menneskerettigheter, særlig FNs barnekonvensjon og FNs kvinnekonvensjon, i departementene og underliggende etater. Det vises ellers til beskrivelsen i

St.meld. nr. 49 (2003–2004) (se side 83–84). KRD er ansvarlig i samarbeid med andre departementer.

7.4.5 Deltakelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn

Regjeringen la sommeren 2002 fram handlingsplanen ”Tiltak for å øke deltakelsen i samfunnet for barn og unge med innvandrerbakgrunn”. Handlingsplanen ble utarbeidet i samarbeid mellom KRD, BFD, JD, KKD og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD). Hovedsatsingen i planen var å styrke språk- og samfunnskunnskapene både hos barn og deres foreldre, få mer foreldresamarbeid i skolen, bedre oppfølgingen av enslige mindreårige, samt øke deltagelsen fra innvandrerungdom i kultur og idrett.

Selv om arbeidet med tiltaksplanen er avsluttet, ser Regjeringen det som særlig ønskelig å ha en fortsatt satsing for å bedre språkkunnskapene hos førskolebarn og for å styrke foreldrerollen. Regjeringen ønsker derfor å satse videre på:

- Språkkartlegging ved helsestasjoner.
- Språkstimulering i barnehager.
- Foreldreveiledning særlig tilpasset minoritetsforeldre.
- Foreldrerettede tiltak som en integrert del av introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere.
- Tiltak for et bedre samarbeid skole – hjem.

Satsingen inkluderer både nye tiltak og en videreføring av eksisterende ordninger på disse områdene. I regi av Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner ble prosjektet ZINO gjennomført i 2004. ZINO var en kommunikasjonsprosess der unge med innvandrerbakgrunn ga sin egen beskrivelse av hvordan det er å vokse opp i Norge i dag. I løpet av denne prosessen ble det skapt møteplasser og dialog mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og ungdom med norsk bakgrunn. I tillegg resulterte ZINO i kortfilmer som ungdommene selv har laget og som beskriver hvordan det er å vokse opp som ung med innvandrerbakgrunn i Norge. Filmene er samlet på en DVD som er produsert sammen med et magasin (ZINO MER). Filmene viser blant annet at det er viktig med konkrete tiltak

for å motarbeide diskriminering og forskjellsbehandling av ungdom med innvandrerbakgrunn som er på vei inn i arbeidslivet.

Som en oppfølging av prosjektet er det i 2005 utlyst midler til opplæring for ungdom med innvandrerbakgrunn i organisasjonsbygging og organisasjonsarbeid. De 50 kommunene som har flest bosatte innvandrere kan søke om støtte til prosjekter som har som formål å øke deltakelsen til ungdom med innvandrerbakgrunn i lokalmiljøet, samfunns- og organisasjonsliv.

7.4.6 Kulturelt mangfold

I følge St.meld nr. 48 (2002-2003) "Kulturpolitikk fram mot 2014" er det et sentralt kulturpolitisk mål å fremme kulturelt mangfold i kultursektoren. Erfaringer fra arbeid med å fremme kulturelt mangfold viser at det er behov for langsiktige og overgripende strategier. I 2004 og 2005 er det gjennom Norsk kulturråd gitt driftstilskudd og/eller prosjektmidler til en rekke tiltak for å fremme utviklingen av et kunst- og kulturliv der kunstnere med minoritetsbakgrunn er sikret likestilt deltakelse, og der kunstuttrykk som reflekterer et mangfold av kulturelle erfaringer er en naturlig del. Etter at pilotprosjektet "Mosaikk – program for kunst og det flerkulturelle samfunnet (1998-2001)" ble avsluttet er ansvaret for å videreføre Mosaikk målsetninger f.o.m. 2002 overført til fagutvalgene. Avsetningen til Mosaikk ble fordelt på de ulike fagutvalgene. De samlede tilskudd til tiltak som fremmer kulturelt mangfold fra Norsk Kulturråd har økt jevnt i perioden.

7.4.7 Introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere

Fra 1. september 2004 har innvandrere etter introduksjonsloven rett og plikt til å delta i et introduksjonsprogram. Programmet kan vare i inntil to år, og i særlige tilfeller i tre år. Innholdet i programmet skal tilpasses den enkeltes behov, men må alltid inneholde norskopplæring, informasjon om norske samfunnsforhold og arbeidslivstrening. Deltakere i programmet får utbetalt en stønad som tilsvarer to

ganger folketrygdens grunnbeløp. Formålet med ordningen er å styrke nyankomne innvandrere mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnslivet, og deres økonomiske selvstendighet.

7.4.8 Opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere

Regjeringen fremmet i april 2004 forslag om endringer i introduksjonsloven som gav innvandrere rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Lovforlaget ble vedtatt av Stortinget 2. desember 2004, og loven trådte i kraft 1. september 2005.

Innvandrere som får en oppholds- og arbeidstillatelse som gir grunnlag for bosettingstillatelse (permanent oppholdstillatelse) etter 1. september 2005 har rett og/eller plikt til å gjennomføre 250 timer norskopplæring og 50 timer opplæring i samfunnskunnskap. De som trenger det, kan i tillegg få inntil 2700 timer språkopplæring, det vil si inntil totalt 3000 timer opplæring. Den pliktige opplæringen på 300 timer må gjennomføres i løpet av de tre første årene i Norge, og all opplæring i løpet av de fem første årene. Opplæringen i samfunnskunnskap bør gis i løpet av de første månedene i Norge på et språk innvandreren forstår. Å tilrettelegge for at innvandrere lærer norsk og får innsikt i norske samfunnsforhold er blant annet viktig for å motvirke marginalisering, diskriminering og andre former for utestenging i samfunnet.

7.4.9 Bruk av tolk i et menneskerettslig perspektiv

Norge har ratifisert internasjonale avtaler som blant annet medfører bruk av tolk. Dette omfatter for eksempel EMK og SP. For å øke tilgangen til kvalifiserte tolker i Norge har Regjeringen i 2005 opprettet et nasjonalt tolkeregister. Videre har Regjeringen finansiert et prøveprosjekt for nettbasert deltids grunnutdanning i tolking i perioden 2003 - 2005. Innen utgangen av 2005 vil ca 500 studenter gjennom dette prosjektet ha gjennomført en grunnutdanning i tolking.

Leir for funksjonshemmede, Haraldsheimen, Norge.

7.5 Funksjonshemmede

7.5.1 Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne

Som en oppfølging av St.meld. nr. 40 (2002-2003) "Nedbygging av funksjonshemmende barrierer" la Regjeringen i desember 2004 frem "Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder". Handlingsplanen viser hvordan staten vil samle og styrke innsatsen for å gi alle mennesker likeverdige muligheter til å være aktive i samfunnslivet. Planen omfatter perioden 2005-2009 og sikter mot å forebygge og å fjerne samfunnsskapte barrierer på viktige områder som transport, bygg, uteområder og IKT.

Som nedsatt funksjonsevne regnes nedsatt syn, hørsel, bevegelse, forståelse og følsomhet for miljøpåvirkning (astma, allergi).

Sentrale virkemidler i planen er:

- Integrering av universell utforming i forvaltningen.
- Igangsetting av pilotprosjekter.
- Tilgjengelighetstiltak.
- Kompetanseoppbygging.
- Informasjon og veiledning.

Handlingsplanen omtaler nærmere 100 ulike tiltak. Tidlig i planperioden prioriteres økt antall tilgjengelige boliger og offentlige bygninger, bedre tilgjengelighet til jernbanen, WAI-standard (WAI = Web Accessibility Initiative) på offentlige nettsteder, nye regler for offentlige innkjøp og tiltak for fjerning av

lokale hindringer. For 2005 er det avsatt NOK 186 mill. til oppfølging av planen.

Handlingsplanen bygger på sektoransvarsprinsippet. Dette innebærer at både statlige, lokale og regionale myndigheter og privat sektor har selvstendig ansvar for å sikre tilgjengelighet og universell utforming på sine områder. Statens oppgave er å koordinere og samordne arbeidet og å holde dialog med alle berørte parter. Miljøvern-departementet (MD) har ansvar for å koordinere oppfølgingen av handlingsplanen sammen med Arbeids- og sosialdepartementet (ASD).

7.5.2 Funksjonshemmedes tilgang til høyere utdanning

Ny lov om universiteter og høyskoler trådte i kraft 1. august 2005. Den nye loven gir i § 4-3 nr 2 styret ansvaret for at læringsmiljøet på institusjonen, herunder det fysiske og psykiske arbeidsmiljø, er fullt forsvarlig ut fra en samlet vurdering av hensynet til studentenes helse, sikkerhet og velferd. I utformingen av det fysiske arbeidsmiljøet innebærer dette blant annet at det, så langt det er mulig og rimelig, sørges for at lokaler, atkomstveier m.m. er utformet på en slik måte at funksjonshemmede kan studere ved institusjonen. Regelen er en videreføring av § 44 i lov av 12. mai 1995 om universiteter og høyskoler, som i den nye loven har blitt utvidet til også å omfatte private undervisningsinstitusjoner.

7.5.3 Funksjonshemmedes tilgang til formidlingsarenaer

I 2004 ble det fullført flere viktige prosjekter om tilgjengelighet innenfor arkiv-, bibliotek- og museumssektoren (ABM). Erfaringene fra Prosjektet "Det tilgjengelige bibliotek" danner grunnlaget for videre formidling av tilgjengelighet for funksjonshemmede til ABM-institusjoner og deres nettbaserte tjenester, sammen med tilgjengelighetsprosjektet som Bergen byarkiv fikk midler til fra ABM-utvikling (Statens senter for arkiv, bibliotek og museer). Dette arbeidet videreføres og vil fungere som et pilotprosjekt innenfor arkivsektoren. Det er etablert en nettverksgruppe for universell utforming i arkiv, bibliotek og museum.

Museet Fetsund Lenser er tildelt midler for å koordinere arbeidet i det faglige kompetansenettverket.

I 2004 ble tredje versjon av kulturnett.no lansert. Videreutviklingen av nettstedet er basert på standardreglene for universell utforming slik at også funksjonshemmede sikres tilgang til kulturopplevelser. I den nye versjonen av kulturnett.no er sektornettene Biblioteknett, Museumsnett, Kunstnett og Arkivnett slått sammen til en nasjonal kulturportal. Målet med den nasjonale kulturportalen er å synliggjøre relevansen, aktualiteten og nytteverdien til norske digitale kulturressurser.

Tilskuddsordningene for lokale og regionale kulturbygg ble i 2004 erstattet med en tilskuddsordning for kulturhus og en tilskuddsordning for regionale møteplasser og formidlingsarenaer for kultur. Byggeprosjekter som mottar tilskudd fra de nye ordningene skal være tilgjengelig for alle.

7.5.4 Tiltaksplan for å øke rekrutteringen av personer med nedsatt funksjonshemming til offentlig sektor

Regjeringen la sommeren 2004 frem en tiltaksplan for å rekruttere flere personer med nedsatt funksjonsevne i staten. Det er Regjeringens mål at minst fem prosent av nytilsatte i statlig sektor i perioden fra sommeren 2004 til sommeren 2006 skal være personer med nedsatt funksjonsevne. Målgruppen for tiltaksplanen er vid og omfatter i utgangspunktet alle personer med nedsatt funksjonsevne som står utenfor arbeidslivet, og som trenger en tilpassing av arbeidsplassen. Noen grupper det vil være aktuelt å rekruttere fra er:

- Personer som er registrert som yrkeshemmede i Aetats register.
- Uførepensjonister som er under reaktivisering.
- Personer som er ferdig med et attføringsløp.

Etatene står fritt i hvordan de vil rekruttere fra målgruppen, men planen peker på de tiltakene Aetat forvalter som relevante for å forenkle rekrutteringen. Den første kartleggingen av status ble gjort sommeren 2005. Målet om et mer inkluderende arbeidsliv og et mer mangfoldig statlig arbeidsmarked består selvsagt også etter at planperioden er avsluttet.

7.5.5 Strategiplan for barn med nedsatt funksjonsevne

I mai 2005 la Regjeringen frem ”Strategiplan for barn med nedsatt funksjonsevne”. I planen skisseres ulike strategier og tiltak for at familiene skal kunne ivareta barna på en best mulig måte, og i så stor grad som mulig kunne leve et liv som andre familier. Hovedstrategiene i planen er ulike tiltak for å bedre koordineringen av ulike tjenester rettet mot familiene, bedre informasjon om rettigheter og tjenester og utvikling av kvalitativt gode tjenester.

7.5.6 Lovforslag om å styrke funksjonshemmedes rettslige vern

Regjeringen oppnevnte i november 2002 et lovutvalg (Syse-utvalget) som skulle utrede en styrking av det rettslige vernet mot diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne, herunder spørsmålet om en egen lov mot diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne. Regjeringen ønsket på denne måten å få kartlagt hvilke juridiske virkemidler som ville være mest hensiktsmessige for å styrke det rettslige vernet overfor personer med nedsatt funksjonsevne.

Lovutvalget la i mai 2005 frem NOU 2005:8 ”Likeverd og tilgjengelighet – Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Bedret tilgjengelighet for alle”. Utvalget har foreslått ny lov og endringer i eksisterende lovverk for å styrke det rettslige vernet mot diskriminering av funksjonshemmede. Forslaget er sendt på høring høsten 2005.

7.5.7 Nordisk ministersamarbeid i utviklings-samarbeidet

I august 2005 møttes de nordiske utviklingsministrene for en gjennomgang av innsatsen for funksjonshemmede i utviklingssamarbeid. Støtte til nordiske funksjonshemmedes interesseorganisasjoner har vært og er viktig for fremdriften av dette. Utdanning ble fremhevet som et konkret område der innsatsen er betydelig styrket. På det multilaterale plan er innsats gjennom Global Partnership on Disability and Development koordinert av Verdensbanken prioritert.

7.5.8 Ny FN-konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter

Ad-hoc komiteen med mandat fra FNs generalforsamling startet våren 2004 tekstforhandlinger om en ny FN konvensjon om funksjonshemmedes rettigheter. Siktemålet med konvensjonen er ikke å skape nye rettigheter, men å sikre at funksjonshemmede faktisk kan realisere og hevde eksisterende menneskerettigheter. Forhandlingene forventes å fortsette ut 2006. Norge deltar med en delegasjon sammensatt av representanter fra ASD, Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon og UD.

7.6 Nasjonale minoriteter (jøder, kvener, rom (sigøynere), romanifolket (tater) og skogfinner)

Politikken overfor nasjonale minoriteter er blant annet basert på Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. I tillegg er minoritetsspråkene finsk/kvensk, romani og romanes beskyttet av Europarådets minoritetsspråkepakt. Nasjonale minoriteter er også, som resten av befolkningen, beskyttet av generelle menneskerettighetskonvensjoner. St.meld. nr. 15 (2000–2001) ”Nasjonale minoriteter i Norge - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romani-folket og skogfinner” gir en utdyping det relevante regelverket (se punkt 3.5).

Første syklus med rapportering om Europarådets rammekonvensjonen er avsluttet. Dette skjedde ved at det i juni 2004 ble arrangert et oppfølgingsmøte i regi av KRD. På møtet deltok Europarådets rådgivende komité, departementene og de nasjonale minoriteters organisasjoner. Norges andre rapport om gjennomføringen av rammekonvensjonen ble levert i oktober 2005. Rapporten er tilgjengelig fra KRDs nettsider om nasjonale minoriteter (<http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/nasjonale/europa/bn.html>).

7.6.1 Kvener

Anerkjennelse av kvensk som eget språk er en viktig symbolsak for den kvenske minoriteten. På bakgrunn av Norges ratifisering av Den Europeiske Pakt for regional- eller minoritetsspråk (minoritets-

språkpakten) oppfordret Europarådet i en resolusjon av 3. september 2003 Norge til å avklare hvorvidt kvensk skulle anses som eget språk eller en finsk dialekt. På bakgrunn av en ekspertutredning og høringsuttalelser ble kvensk gjennom kgl. res. 24. juni 2005 anerkjent som eget språk i henhold til artikkel 7 i minoritetsspråkpakten. Dette innebærer at Norge har forpliktet seg til å fremme og verne kvensk språk. I vurderingen ble det lagt stor vekt på hva kvenene selv mener om saken.

Byggingen av et senter for kvensk språk og kultur - Kvæntunet - i Porsanger kommune ble igangsatt i 2004. Senteret vil blant annet ha kontorer og arealer for møter, kurs og utstillinger. KKD gir til sammen NOK 12 mill. til byggeprosjektet. Bygningen ferdigstilles i 2005 og åpnes for publikum i 2006.

7.6.2 Romanifolkets kultur og historie

I 2004 ble byggingen av en ny avdeling for dokumentasjon og formidling av romanifolkets kultur og historie ved Glomdalsmuseet på Elverum igangsatt. Siktemålet er å bidra til forståelse for romanifolkets historie og identitet, skape en bevissthet omkring overgrep og undertrykkelse og bidra til økt toleranse. Romaniavdelingen finansieres med NOK 51,6 mill. i tilskudd fra Kultur og kirkedepartementet. Byggeprosjektet blir ferdig i 2005. Det skal deretter etableres utstillinger. Åpningen av avdelingen for publikum vil etter planen finne sted våren 2006.

7.6.3 Erstatningsordninger romanifolket/taterne

Regjeringen la 2. juli fram St.meld. nr. 44 (2003-2004) "Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener". Meldingen behandlet blant annet kravet om erstatningsordninger for romanifolket/taterne. I meldingen ble det foreslått tilpasninger i billighetserstatningsordningen, slik at krav fra romanifolk lettere kan imøtekommes. Det ble foreslått at følgende prinsipper følges ved behandlingen av søknader om erstatninger fra romanifolk:

- Utgangspunktet om at fortidens handlinger skal bedømmes på bakgrunn av normene som gjaldt da handlingen ble begått, kan ikke gjelde absolutt.

- Romanifolk må sammenlignes med majoritetsbefolkningen, og ikke kun med andre romanifolk i vurderingen av om man må anses for å ha kommet særlig uheldig ut.
- Det må vurderes hvilke muligheter søkerne har til å fremskaffe nødvendig dokumentasjon om de overgrep som er begått. På bakgrunn av den kunnskapen man har om hva romanifolket ble utsatt for, bør det i tilfeller der dokumentasjon ikke kan fremskaffes, kunne legges vekt på egenklæringer.

Informasjon om den forenklede ordningen er gitt via annonser, brosjyre og i kontakt med organisasjonene. Justissekretariatene mottar søknadene og forbereder disse for Billighetserstatningsutvalget.

7.6.4 Opprettelsen av romanifolkets fond

Regjeringen har i revidert nasjonalbudsjett foreslått å opprette et romanifolkets fond på NOK 75 mill. Stortinget sluttet seg til dette. Fondet en kollektiv oppreisning for de overgrep som romanifolket/taterne er blitt utsatt for. Avkastningen av fondet vil kunne brukes til tiltak og aktiviteter som fremmer bevaring og utvikling av romanifolkets/taternes kultur, språk og historie, foruten å dekke kostnader til et sekretariat og en rådgivningstjeneste. KRD er i en dialog med romanifolkets organisasjoner angående utarbeidelse av forskrifter for bruk av fondet.

7.6.5 Andre saker i 2004 og 2005

KRD utgir det elektroniske nyhetsbrevet "Nytt om nasjonale minoriteter" 4-6 ganger i året. Målet med nyhetsbrevet er både å spre kunnskap om nasjonale minoriteter til allmennheten og å nå ut til gruppene selv med aktuell informasjon.

På bakgrunn av Rammekonvensjonens bestemmelse om "effektiv deltagelse" har KRD også prioritert arbeidet med å legge til rette for organisasjonsutvikling hos de nasjonale minoritetene.

Andre saker gjennomført i 2004/2005:

- Revidert stedsnavnlov vedtatt av Stortinget, hvor hensynet til kvenske og samiske stedsnavn er tatt med i formålsparagrafen.

- Økt støtte til den kvenske avisa Ruijan Kaiku .
- Støttet utviklingsprosjekt angående romanifolk/tatere i barnehage/grunnskole (UFD, KRD og BFD).
- Videreført kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og sentrale myndigheter.
- Støttet grenseoverskridende samarbeid i regi av nasjonale minoriteter.

7.7 Samer

Grunnlaget for norske myndigheters samepolitikk følger både av norske lovbestemmelser og av internasjonale konvensjoner. Statens forplikelser overfor det samiske folk er fastslått i Grunnloven § 110 a. Av konvensjonsbestemmelser som Norge er forpliktet av i forhold til urfolk, er ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater sentral. Samene er imidlertid også en etnisk, kulturell og språklig minoritet, og konvensjoner som omhandler minoriteters rettigheter vil derfor også kunne ha betydning for samene. De viktigste konvensjonene som gjelder minoriteter er FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27, Europarådets pakt for region- eller minoritetsspråk og Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter.

7.7.1 Tiltak for å fremme samisk språk

Regjeringen vedtok i september 2004 at alle departementer skal gjennomgå egne lover og forskrifter for å fastslå hvilke som bør oversettes til samisk i henhold til samelovens § 3-2. Videre har Regjeringen avgjort at aktuelle statlige organer skal oppfordres til å oversette forskrifter og kunngjøringer i tråd med samelovens bestemmelser, og å publisere disse. En egen oversikt over lover oversatt til samisk er lagt ut på en egen side på ODIN under KRDs samiske nettsider (<http://odin.dep.no/krd/sami/bn.html>). Denne vil kontinuerlig bli oppdatert. I løpet av 2005 skal alle departementer og Statsministerens kontor ha samiskspråklig informasjon på ODIN.

For å gjøre det enklere for offentlige virksomheter å ta i bruk samisk er Kompetansebasen for samisk språk og IT nå etablert (www.samit.no). "SamIT" er

et element i Regjeringens arbeid rettet mot statlige etater, der målet er å legge til rette for bruk av samisk i IT-sammenheng og informere om statlig virksomhet på samisk.

I tidsrommet 2003 til 2005 har JD og KRD bevilget midler til et prosjekt for utvikling av samisk juridisk terminologi. Regjeringen vil prioritere videre utvikling av samisk juridisk terminologi og kvalitetssikring av lover og regelverk oversatt til samisk. Sameministerene i de nordiske landene og sametingspresidentene har etter initiativ fra KRD opprettet en nordisk samisk pris, "Gollegiella", som en anerkjennelse og synliggjøring av innsats og arbeid for samisk språk. Prisen ble første gang utdelt høsten 2004.

7.7.2 Konsultasjoner med Sametinget

I henhold til ILO-konvensjon nr. 169 har staten plikt til å konsultere Sametinget i saker som særlig angår den samiske befolkning. På grunnlag av et felles dokument utarbeidet i samarbeid mellom KRD og Sametinget underskrev kommunal- og regionalminister Solberg og sametingspresident Sven Roald Nystø den 11. mai 2005 en avtale om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Formålet med prosedyrene er å bidra til praktisk gjennomføring av statens folkerettslige forpliktelser til å konsultere med urfolk.

7.7.3 Finnmarksloven - Samiske rettigheter til land og vann

Regjeringen la i april 2003 frem for Stortinget et forslag til lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven), basert på Samerettsutvalgets utredning NOU 1997: 4 "Naturgrunnlaget for samisk kultur". Hensikten var å finne en balansert løsning som sikret ivaretagelse av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Etter flere konsultasjoner mellom Stortingets Justiskomiteé og Sametinget ble et revidert forslag til ny Finnmarkslov vedtatt 8. juni 2005. Ikrafttredelse er foreløpig ikke besluttet.

Bryllupsgjester, Kautokeino.

7.7.4 Opprettelse av ny domstol i Indre Finnmark

En ny domstol, Indre Finnmark tingrett, begynte sitt arbeid den 1. januar 2004. Tingretten er tospråklig og opererer både på norsk og samisk. Domstolen er en ordinær førsteinstansdomstol. Domssognet omfatter de fem kommunene i Finnmark som omfattes av forvaltningsområdet for samelovens språkregler. Målet med opprettelsen av Indre Finnmark tingrett er at den samiske befolkningen skal oppleve at rettsvesenet blir mer tilgjengelig, og at rettsvesenets kunnskap om samiske sedvaner og rettsoppfatninger skal øke. Domstolen vil også kunne bidra til å utvikle samisk juridisk terminologi. Opprettelsen kan anses som en lojal oppfølging av Europarådets Ministerråds anbefaling av 21. november 2001, om å prioritere og legge til rette for bruk av samisk i kontakt med domstolene. Anbefalingen ble gitt i tilknytning til Norges rapportering til Europarådets minoritetspråkpakt.

7.7.5 Informasjonshefte om samiske barn og ungdoms oppvekst

Heftet "Samisk oppvekst – om tilbud til samiske barn og ungdom" ble utgitt av BFD og Sametinget, og distribuert til landets kommuner våren 2004. Heftet skal gi ideer og inspirasjon til videre arbeid med å bedre oppvekstvilkårene for samiske barn og unge i kommuner og fylker rundt om i landet.

7.7.6 Samiske veivisere

KRD har i samarbeid med Samisk høgskole satt i gang et treårig prøveprosjekt kalt Samiske veivisere. Prosjektet består i at tre samiske ungdommer årlig velges ut til å få stipend for å reise rundt til videregående skoler, foreninger og andre steder hvor ungdom samles for å fortelle ikke-samisk ungdom om samiske forhold.

7.7.7 Østsamisk museum i Neiden

I Neiden i Sør-Varanger kommune er det vedtatt å etablere et museum for østsamisk kultur og identitet. Byggingen vil starte i 2005 slik at museet kan ferdigstilles i 2006. Prosjektet gjennomføres i regi av Statsbygg og finansieres med NOK 30 mill. fra KKD.

7.7.8 Ekspertgruppen for å utarbeide forslag til en nordisk samekonvensjon

Ministrene og sametingspresidentene besluttet i fellesmøte 7. november 2001 å opprette en ekspertgruppe med representanter fra Finland, Sverige og Norge til å utarbeide utkast til en nordisk samekonvensjon med utgangspunkt i rapporten "Behov og grunnlag for en nordisk samekonvensjon". Gruppen består av to medlemmer fra hvert land, hvorav det ene medlemmet utpekes av de respektive sameting. Norge har leder og sekretariatsansvar. Leder for ekspertgruppen er tidligere høyesterettsjustitiarius Carsten Smith. Ekspertgruppen startet sitt arbeide i januar 2003 og vil avlegge sitt utkast til konvensjon i løpet av 2005.

7.8 Urfolk

I løpet av det internasjonale urfolkstiåret (1995-2004) har man innenfor FN satt et sterkere fokus på den vanskelige situasjon urbefolkninger i mange deler av verden lever under. Foruten prosessene og tiltakene nevnt nedenfor har urfolksspørsmål også en viktig plass på dagsorden i FNs generalforsamling og i FNs menneskerettighetskommisjon.

7.8.1 FNs permanente forum for urfolkssaker

I New York er det opprettet et Permanent Forum for urfolksspørsmål (PF). Forumet som er underlagt ECOSOC, har et bredt mandat og møtes årlig. PF har 16 individuelle medlemmer. Halvparten er urfolk. Alle medlemmer deltar i PF som uavhengige eksperter i urfolksspørsmål. I tillegg til medlemmene deltar representanter fra statene, FN-organer og -organisasjoner og urfolkorganisasjoner i forumet som observatører med talerett. Sammen med de øvrige nordiske land, og andre likesinnede land, arbeidet Norge aktivt for å sikre finansiering

av forumets aktiviteter over FNs regulære budsjett. Tredje sesjon i PF ble avholdt i 2004. Under denne sesjonen var situasjonen for urfolkskvinner hovedtema. Fjerde sesjon i PF ble avholdt i mai 2005. Hovedtema for denne sesjonen var Tusenårsmålene og urfolk, med særlig fokus på avskaffelse av ekstrem fattigdom og tilgang til grunnskoleutdanning.

6.8.2 Arbeidet med en FN-erklæring om urfolks rettigheter

I Genève foregår det forhandlinger om en FN-erklæring om urfolks rettigheter. Mandatet til arbeidsgruppen som FNs menneskerettighetskommisjon har opprettet for å utarbeide FN-erklæringen om urfolks rettigheter utløp i 2004 uten at man lyktes med å ferdigstille erklæringsarbeidet. På grunn av betydelige fremskritt under de to møtene i 2004, fikk imidlertid arbeidsgruppen forlenget sitt mandat med ett år. Forbedringen i forhandlingsklimaet gir håp om at man kan få vedtatt erklæringen snarest mulig i begynnelsen av det andre urfolkstiåret som ble innledet i 2005.

7.8.3 Urfolksarbeid under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD)

Norge deltar aktivt i urfolksrelatert arbeid under konvensjonen om biologisk mangfold (CBD). Stikkord for urfolksarbeidet innen CBD er blant annet ulike aspekter ved tradisjonell kunnskap, full og effektiv deltagelse, respekt for religiøse og kulturelle verdier av biomangfold og en helhetlig økosystemforvaltning.

7.8.4 Kompetansesenter for urfolks rettigheter

Kompetansesenteret for urfolks rettigheter ble åpnet den 1. september 2003 med formål å øke kunnskapen om og forståelsen for urfolksrettigheter og samiske rettigheter. I løpet av 2004 og 2005 har senteret blitt en kompetansebase for urfolksspørsmål både når det gjelder nasjonale og internasjonale spørsmål.

7.8.5 Retningslinjer for Norges innsats for urfolk i utviklingssamarbeidet

I 2004 ble det vedtatt retningslinjer for norsk innsats for å styrke arbeidet med urfolk i utviklingssamarbeidet. Retningslinjene ble utarbeidet for å sikre sammenheng mellom det normative arbeidet på urfolksområdet og det praktiske urfolkssamarbeidet. Samiske miljøer og norske og internasjonale organisasjoner bidro med innspill i en tidlig fase av utarbeidelsen av retningslinjene. I tråd med de nye retningslinjene ble det i 2004 opprettet en Temagruppe for arbeidet med urfolk. Temagruppen ledes av NORAD og består av representanter fra relevante avdelinger i NORAD og i UD.

7.9 Asyl- og utlendingsrett

Retten til å søke og å ta imot asyl er omtalt i artikkel 14 i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Retten til asyl er ikke fulgt opp i menneskerettighetskonvensjonene, men disse har spredte bestemmelser om blant annet saksbehandling og vern ved utsending. Samtidig gjelder menneskerettighetene for alle personer innen statens territorium, og dermed også flyktninger og asylsøkere som befinner seg i landet. Retten til å søke og ta imot asyl er derimot regulert i blant annet FNs konvensjon om flyktningsstilling av 28. juli 1951, med protokoll datert 31. januar 1967. Regjeringen legger til grunn at praktiseringen av utlendingsloven skal være human og rettferdig og sikre at Norge tar sin del av ansvaret for mennesker på flukt.

7.9.1 Lovutvalg for revisjon av utlendingsloven

Dagens utlendingslov ble vedtatt i 1988 og trådte i kraft 1. januar 1991. Siden vedtakelsen har det skjedd store endringer innen lovens virkefelt. På den bakgrunn ble det oppnevnt et lovutvalg i 2001 ledet av sorenskriver Bjørn Solbakken. Utvalget fremmet i oktober 2004 innstilling til ny utlendingslov.

Utvalget har hatt som målsetting å effektivisere, systematisere og tydeliggjøre regelverket. I tillegg har det vært viktig for utvalget å klargjøre områdene av utlendingslovgivningen som er bundet opp

av internasjonale forpliktelser, ettersom de har ment at dagens regelverk gir inntrykk av at den nasjonale handlefriheten er større enn den egentlig er. Utvalget har blant annet ønsket å oppheve sonderingen i oppholdsgrunnlag som finnes i dagens norske regelverk mellom konvensjonsflyktninger og personer som av andre grunner har behov for internasjonal beskyttelse. I dag gis det i noen tilfeller opphold på humanitært grunnlag, selv om det foreligger en internasjonal forpliktelse til å ikke sende personen tilbake til hjemlandet. Utvalget mener at denne gruppen i likhet med konvensjonsflyktninger, bør få en oppholdstillatelse som er formelt begrunnet i personens beskyttelsesbehov. Utvalget har videre foreslått at loven skal inneholde relativt detaljerte regler om praktiseringen av flyktningbegrepet i flyktningkonvensjonen og om utelukkelse (eksklusjon) fra vern. For øvrig kan det nevnes at utvalget har foreslått regler for familieetablering som er ment å forebygge tilfeller av blant annet tvangsekteskap. Utvalgets innstilling til ny lov har vært på høring fram til 1. juli 2005.

7.9.2 Familievold der overgriper ikke er norsk borger

En arbeidsgruppe nedsatt av JD og KRD, som vurderte regelverk og praksis i saker om trusler og vold i familier der overgriper ikke er norsk borger, leverte sitt bidrag i mai 2002. Arbeidsgruppen foreslo blant annet endringer i regler og praksis når det gjelder utvisning av straffedømte, for å gi bedre beskyttelse til de som utsettes for vold og trakassering. Som en oppfølging av arbeidsgruppens forslag, prioriteres utlendingsaker hvor resultatet kan ha betydning for de som utsettes for vold og trakassering.

Ved oppfølgingen av arbeidsgruppens forslag står hensynet til barnets beste og beskyttelse av fornærmede sentralt, i tillegg til at rettssikkerheten til den som risikerer utvisning må ivaretas. Det er gjort flere endringer i lov og forskrift som følge av arbeidsgruppens forslag. Blant annet er den nedre strafferammen for utvisning senket, slik at det sikres at en utlending som er dømt for handlinger som knytter seg til vold og trakassering vurderes utvist. I januar 2004 ble det videre sendt på høring

forslag om å forskriftsfeste enkelte momenter i forholdsmessighetsvurderingen i utvisningssaker. Dette for å sikre at det blir lagt vekt på om utlendingen som vurderes utvist utgjør en trussel mot noen i Norge. Det ble også foreslått at utlendinger over 18 år som er siktet eller i løpet av de siste tre årene ilagt straff eller særreaksjon for et straffbart forhold, ikke gis adgang til å søke opphold fra riket.

7.9.3 Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere

Enslige mindreårige asylsøkere er fellesbetegnelsen på alle barn og unge under 18 år som kommer til landet uten foreldre, eller som ikke har andre voksne med foreldreansvar i Norge. Dette inkluderer også de som kommer i følge med andre voksne som for eksempel eldre søsken, tanter og onkler eller lignende.

I 2004 var det 424 enslige mindreårige som søkte asyl i Norge. Per 31. juli 2005 har det kommet 153 enslige mindreårige asylsøkere. Dette tallet er basert på alderen søker selv oppgir ved ankomst. De største gruppene kommer fra Afghanistan, Somalia og Irak og de aller fleste er gutter i aldersgruppen 16–18 år.

Asylintervju av enslige mindreårige skal gjennomføres snarest mulig etter ankomst.

Utlendingsdirektoratet (UDI) har personell med barnefaglig kompetanse som skal bistå i arbeidet med å intervju barn. Målsettingen er å gi enslige mindreårige asylsøkere en rask behandling av søknaden, uten at dette kommer i konflikt med grundig saksbehandling.

Alle enslige mindreårige asylsøkere skal ha oppnevnt en verge/hjelpeverge som skal ivareta den mindreåriges interesser. Vergen skal blant annet bistå under asylintervjuet, og ellers se til at den mindreåriges rettigheter er ivaretatt. Det er overformyndieret i den enkelte kommune som er ansvarlig for å oppnevne verger/hjelpeverge.

JDs lovutvalg vedrørende ny vergemålslov fremmet høsten 2004 forslag til en ny lov for verger til enslige mindreårige som kommer til Norge. Utvalget kom til at det er behov for særregler for enslige mindreårige asylsøkere, og har foreslått en

egen lov om representasjon for enslige mindreårige asylsøkere der dagens verge erstattes av en representant i asylfasen. Lovutvalgets innstilling til nye lov har vært på høring våren 2005.

Noen asylsøkere oppgir uriktig alder for å kunne nyte godt av de særordninger som gjelder for enslige mindreårige. UDI innførte i 2003 aldersundersøkelser for å fastslå at de som oppgir å være mindreårige, faktisk er det. Eventuell tvil om alder skal komme søkeren til gode. En aldersundersøkelse er frivillig og skal tilbys asylsøkere dersom det er tvil om oppgitt alder er riktig.

Opphold i statlige asylmottak er det tilbudet norske myndigheter gir til enslige mindreårige asylsøkere den første tiden i Norge. Etter ankomst plasseres enslige mindreårige i egne avdelinger tilknyttet ordinære mottak, eller i egne mottak. Det gis ekstra ressurser til nødvendige omsorgstiltak for denne gruppen, og det er utarbeidet faglige retningslinjer for arbeidet med enslige mindreårige i mottak. Det er etablert et eget mottak for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år og et transittmottak for enslige mindreårige i aldersgruppen 15–18 år. Alle mottak skal ha ansatte med barnefaglig og flyktningfaglig kompetanse. Det er et mål for myndighetene å gi tilstrekkelig omsorg og trygghet til enslige mindreårige under opphold i mottak. Det er derfor etablert et samarbeid mellom UDI og barnevernet for bedre å kunne ivareta de enslige mindreåriges behov.

For å styrke rettssikkerheten og sikre at enslige mindreårige asylsøkere i mottak får det omsorgstilbudet staten har bestemt at de skal ha, har UDI inngått et samarbeid om utvikling av en tilsynsordning med Fylkesmannen i Hordaland.

Fylkesmannen i Hordaland vil i samarbeid med fylkesmannen i Oslo og Akershus gjennomføre et pilotprosjekt med oppstart høsten 2005 med sikte på å utvikle en tilsynsordning for enslige mindreårige i mottak.

De fleste enslige mindreårige som har fått opphold i Norge har fått dette primært fordi man ikke har kunnet oppspore foreldrene i hjemlandet. Mange har problemer i hjemlandet som skyldes forhold av sosioøkonomisk art. Bare en svært liten gruppe har

hatt beskyttelsesbehov som flyktninger. I begynnelsen av 2005 inngikk UDI en avtale med International Social Service (ISS) om utviklingsprosjektet "Oppsporing av omsorgspersoner og retur til hjemlandet av enslige mindreårige asylsøkere". Hensikten med prosjektet er å etablere kontakt med omsorgspersoner i hjemlandet, eller tredjeland, for at barn som ikke har et individuelt beskyttelsesbehov skal kunne gjenforenes med disse.

Når det gjelder bosetting av enslige mindreårige, er målsettingen å sørge for en rask og god bosetting i en kommune senest tre måneder innen vedtak om oppholdstillatelse er fattet. Enslige mindreårige som har slekt i Norge blir forsøkt bosatt nær eller hos disse slektningene. UDI ga i 2004 ut en håndbok for bosetting av enslige mindreårige hos slekt.

7.9.4 Traumebehandling og psykososial hjelp til barn med flyktningbakgrunn

Regjeringen nedsatte i 2004 en interdepartemental arbeidsgruppe bestående av KRD (leder), BFD, UFD, HOD, Utlendingsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet for å vurdere tiltak for å bedre den psykiske helsen for barn og unge i asylmottak. Arbeidsgruppen overleverte sine forslag til tiltak 1. juli 2005.

KRD ga sammen med BFD og Sosial- og helsedirektoratet midler til Senter for Krisepsykologi i 2004 til prosjektet "Familiesamlinger i mottak" (foreldreveiledningsgrupper og samtalegrupper for barn). De samme har også gitt midler til BUP-Trondheim for å gjennomføre et gruppeopplegg med fokus på psykisk mestring for barn i mottak.

I 2005 er det etablert fire asylmottak med forsterkede plasser. Dette vil gi asylsøkere og flyktninger med eksempelvis psykiske problemer, som ikke kvalifiserer for innleggelse i sykehus, et bedre tilrettelagt botilbud med tettere oppfølging enn det de ordinære mottakene kan gi.

7.10 Vold og overgrep

7.10.1 Handlingsplan mot vold i nære relasjoner

I 1999 la Regjeringen Bondevik fram handlingsplanen "Vold mot kvinner", med 20 tiltak som i hovedsak ble gjennomført i perioden 1999-2003. Gjennomføringen av handlingsplanen førte til at den private volden ble mer synlig, hjelpetilbudet for ofrene styrket og kompetansen økt i politiet, påtalemyndighetene og domstolene. For å følge opp og videreføre arbeidet, vedtok Regjeringen i 2004 den nye handlingsplanen "Vold i nære relasjoner" som løper fra 2004 til 2007. Mens fokus i den opprinnelige planen var på tilbudet til voldsutsatte kvinner, står barn og overgripere samt ofre for voldtekt sentralt i den nye handlingsplanen. Planen inneholder 30 konkrete tiltak for å forebygge, bekjempe og avhjelpe konsekvensene av denne typen vold. Informasjon om oppfølgingen av handlingsplanen er tilgjengelig fra JDs nettsider om vold i nære relasjoner (<http://odin.dep.no/jd/norsk/tema/vald/bn.html>).

7.10.2 Økt støtte til krisesentrene

Krisesentrene gir råd, støtte, veiledning og botilbud til kvinner som har vært utsatt for mishandling, overgrep eller vold i hjemmet. Det finnes femti krisesentre i Norge. I 2004 registrerte krisesentrene 13371 krisetelefonhenvendelser og 6598 dagsbesøk. 2000 kvinner og 1600 barn overnattet på krisesentrene i 2004. 52 prosent av beboerne hadde norsk bakgrunn, mens 28 prosent av beboerne hadde ikke-norsk etnisk bakgrunn. Krisesentrene finansieres ved at et kommunalt tilskudd på 20 prosent utløser et statlig tilskudd på 80 prosent.

7.10.3 Tvangsekteskap

Regjeringens langsiktige arbeid mot tvangsekteskap ble videreført våren 2002 med programmet "Fornytt innsats mot tvangsekteskap", som omfatter 30 nye tiltak. Sentralt står krisehjelp til ungdom, endringer i regelverk, tiltak innen utdanningssektoren, kompetanseheving, informasjon, holdningsskapende arbeid og internasjonalt samarbeid. De fleste tiltakene er gjennomført, men noen pågår fortsatt. Det arbeides kontinuerlig med sikte

på å forebygge tvangsekteskap gjennom ulike tiltak. Også kriseberedskapen er høyt prioritert.

7.10.4 Menneskehandel

Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn for perioden 2003-2005 har stått sentralt i arbeidet mot menneskehandel. Det norske hovedfokuset er å forebygge rekruttering og å støtte opp om rehabiliteringstiltak for rammede kvinner og barn.

Norge har holdt en høy profil i arbeidet mot menneskehandel i internasjonale fora som OSSE, NATO, Europarådet og FN. I det regionale nærområdet har Norge bidratt aktivt blant annet i Østersjø-samarbeidet, det nordiske nærområdesamarbeidet, Barentssamarbeidet, Nordisk ministerråd og Den nordisk-baltiske kampanjen mot handel med kvinner. Norge deltar også i Nordisk-baltisk arbeidsgruppe mot menneskehandel. Fra norsk side har vi blant annet ytret ønske om å samarbeide om retur og rehabilitering av ofre for menneskehandel. Under de nye EØS-finansieringsmekanismerne er det gitt signaler om at menneskehandel er et prioritert område, blant annet innen justissektoren. UD/NORAD har bidratt med om lag NOK 30 mill. i 2004 til prosjekter mot handel med kvinner og barn i OSSE-regionen, i Afrika og Asia. Mesteparten av prosjektmidlene går til de nye medlemslandene i EU, Vest-Balkan, Moldova, Kaukasus og Sentral-Asia.

I juni 2005 la Regjeringen frem en ny handlingsplan for perioden 2005-2008. Handlingsplanen har både et nasjonalt og et internasjonalt fokus. Den har til hensikt å møte de etiske, sosiale og rettslige utfordringene med menneskehandel og inneholder 22 tiltak, hvorav av 11 er nye.

Planens mål er å være et arbeids- og opplysningsdokument for nasjonale, regionale og lokale myndigheter, private/frivillige organisasjoner, politikere, media og andre som kommer i berøring med menneskehandelsproblematikken. Fokus er innsatsen "for å forebygge handel, beskytte og bistå ofre for menneskehandel og straffeforfølge dem som utnytter kvinner og barn til slike formål". Hovedmålgruppen er fortsatt kvinner og barn som

er ofre for seksuell utnyttelse. Andre former for menneskehandel (jfr. straffelovens § 224) som tvangsarbeid, krigstjeneste hos fremmed makt og tvungen handel med organer er ikke berørt. Handlingsplanen har en klar menneskerettsforankring. Begrepsavklaringer og definisjoner er tatt med innledningsvis. Barneperspektivet og hensynet til barns interesser omtales eksplisitt og kommer tydelig frem gjennom egne tiltak for denne gruppen. Det er en rimelig balanse mellom forebygging, bistand/beskyttelse og straffeforfølgning. I likhet med forrige plan er det satt av NOK 100 mill. over en treårsperiode til gjennomføringen. 90 prosent går over UD's budsjett. Midlene vil primært bli kanalisert gjennom FNs særorganisasjoner, internasjonale organisasjoner og NGOer. Formålet er å forebygge rekruttering i opprinnelsesland og å støtte opp om trygg retur og rehabiliteringstiltak for ofre, blant annet for å hindre "resirkulering" tilbake til menneskehandel. Når det gjelder trygg retur for ofre fra Norge vil dette skje i nært samarbeid mellom UD, JD og de norske utenriksstasjonene.

Statsminister Bondevik undertegnet Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel på Europarådets toppmøte 16. mai 2005. Konvensjonen setter felles standarder for de 46 medlemslandene. Den vil være et effektivt instrument for å bekjempe rekruttering, styrke bistand og gi beskyttelse til ofre for menneskehandel og å straffeforfølge bakmennene.

7.10.5 Særlig om NATOs arbeid for bekjempelse av menneskehandel

Norge har sammen med USA vært drivkraft bak NATOs strategi vedrørende anti-trafficking som ble vedtatt i juni 2004. Strategien forplikter NATO og dets medlemmer til å bekjempe og forhindre menneskehandel. Dette vil gjelde for alle sivile og militære NATO-ansatte, samt alt personell som deltar i NATO-ledede operasjoner (NATO-land og partnerland). Konkret vil dette gjøres blant annet gjennom støtte til holdningskampanjer, kurs, og utarbeidelse av retningslinjer for NATOs oppfølging i samsvar med sin politikk. Norge vil støtte NATOs arbeid gjennom å bidra til kurs og seminarvirksomhet i 2005, samt gjennom skolering av norsk

personell tjenestegjørende i internasjonale operasjoner.

7.10.6 Kjønnsmlestelse

En handlingsplan mot kjønnsmlestelse av unge jenter ble lagt fram i desember 2000 og konkretisert i 33 tiltak i 2002. Regjeringen organiserte arbeidet med tiltakene blant annet gjennom et eget prosjekt kalt "OK-omsorg og kunnskap mot kvinnelig omskjæring". Sentralt i arbeidet har vært utvikling av metoder og virkemidler for å nå berørte grupper, samt kompetanseheving av offentlige etater. Arbeidet mot kjønnsmlestelse er ikke avsluttet selv om perioden for handlingsplanen, herunder OK-prosjektet, ble avsluttet 31. desember 2004. HOD tok over ansvaret for vedlikehold og videreutvikling av kunnskapen om kjønnsmles-

telse fra sommeren 2005. De vil også koordinere den nasjonale innsatsen mellom departementene.

Det har blitt vedtatt å innføre en ny bestemmelse i kjønnsmlestelsesloven om nærmere bestemte yrkesgruppers plikt til å hindre kjønnsmlestelse. Avvergelsesplikten gjelder for ansatte i barnehager, barnevernet, helse- og sosialtjenesten, skoler, skolefritidsordninger og trossamfunn, samt for forstandere og religiøse ledere i trossamfunn. Den nye bestemmelsen trådte i kraft 1. september 2004. Dersom ansatte i de aktuelle yrkesgruppene unnlater å avverge at en jente blir kjønnsmlestet, forutsatt at man hadde kunnskap om at dette ville finne sted, kan vedkommende straffes med fengsel i inntil 1 år. Avvergelsesplikten gjelder uten hensyn til taushetsplikt.

Far og døtre, Norge.

8

Barn

Tilrettelegging for trygge og gode oppvekst- og levekår for barn og ungdom er blant de viktigste oppgavene i vårt samfunn. Viktige mål er også å styrke barn og ungdoms deltakelse og innflytelse i utviklingen av samfunnet, å hindre diskriminering, samt bidra til inkludering av alle grupper barn og ungdom. Barns rettigheter er særlig vernet gjennom FNs barnekonvensjon, som ble inkorporert i norsk rett gjennom Menneskerettsloven i 2003.

8.1 FNs barnekonvensjon

Norges tredje periodiske rapport om gjennomføringen av FNs barnekonvensjon ble eksaminert av FNs barnekomité i mai 2005. Komiteen offentliggjorde 3. juni sine anbefalinger til Norge. Komiteen fremhevet som positivt blant annet at konvensjonen ble inkorporert i nasjonal rett i 2003. Komiteen anbefaler opplæring i barnekonvensjonens bestemmelser overfor blant annet kommunalt ansatte og tjenestemenn i sentraladministrasjonen. På oppdrag fra BFD har SMR utarbeidet et informasjonshefte om barnekonvensjonen. Heftet ble sendt ut til landets kommuner i mai 2005 (se nedenfor punkt 8.2.) Komiteens avsluttende merknader er oversatt til norsk, og er distribuert til statlige myndigheter, landets kommuner, frivillige organisasjoner, høyskoler og universiteter. Norges rapport og Komiteens merknader er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (<http://www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html>).

8.2 Informasjonshefte om FNs barnekonvensjon

Informasjonsheftet "FNs barnekonvensjon – fra visjon til kommunal virkelighet" ble ferdigstilt og distribuert til landets kommuner våren 2005. Gjennom en rekke konkrete eksempler viser informasjonsheftet hvordan viktige prinsipper i FNs barnekonvensjonen skal forstås og tas i bruk innenfor den kommunale hverdag. Målgruppen for informasjonsheftet er ansatte og politikere knyttet til barnehager, skole, sosial- og helsetjeneste, barnevern, kultur- og fritidssektor og kommuneadministrasjon. Informasjonsheftet er utarbeidet av Norsk senter for menneskerettigheter på oppdrag fra BFD.

8.3 MiniTinget – Stortingets lærings- og opplevelsessenter

MiniTinget ble åpnet 20. september 2005. MiniTinget er Stortingets lærings- og opplevelsessenter og er laget for å gi et moderne og spennende tilbud til skolene omkring temaene demokrati, styreform og deltakelse. Det er et hovedmål for Stortinget å bidra til at unge skal se mulighetene i å engasjere seg i samfunnsdebatten, i politisk arbeid eller i andre demokratiske organisasjoner.

Et besøk i MiniTinget gir en fortettet opplevelse av å være stortingsrepresentant. Hensikten er at elevene skal lære hvordan det parlamentariske systemet fungerer, og de får oppleve ansvaret og dilemmaene som representantene møter i det politiske arbeidet. Ytterligere informasjon er tilgjengelig fra Stortingets nettsider for ungdom (<http://www.tinget.no>).

8.4 Skoleungdommers deltagelse i skolevalget

UFD satt høsten 2005 i gang spesielle tiltak i forbindelse med skolevalget for å bedre dette. Blant annet ble det lansert et nytt pedagogisk opplegg utarbeidet av Samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Etter dette valget vil ordningen med skolevalg gjennomgås. Målet er en kraftig forbedring innen neste valg. Interesserte parter, som politiske ungdomsorganisasjoner vil bli invitert til å bidra i prosessen. Utdanningsdirektoratet vil lede dette arbeidet.

8.5 Opphevelse av sæddonors anonymitet

Den som er født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsær har ved fylte 18 år rett til å få opplysninger om sædgivers identitet. Et donoregister skal bistå barnet med dette. Bestemmelsen trådte i kraft 1. januar 2005. Endringen har sin bakgrunn i anbefalinger fra FNs barnekomité og en fornyet fortolkning av barnets rett til å kjenne sine foreldre etter barnekonvensjons artikkel 7 (1).

8.6 Nye saksbehandlingsregler i barnefordelingsaker

Nye regler trådte i kraft 1. april 2004 i barneloven vedrørende saksbehandlingen for domstolen i saker om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samvær. De nye bestemmelsene fastslår blant annet at retten skal påskynde saksbehandlingen mest mulig. I tillegg får advokater og dommere en lovfestet plikt til å vurdere muligheten for å oppnå forlik mellom partene og legge forholdene aktivt til rette for dette. Lovendringene innebærer også at aldersgrensen for barns rett til å bli hørt senkes fra 12 til 7 år.

BFD har laget to nye brosjyrer i forbindelse med lovendringene. Den ene gir informasjon til barn om deres rett til å bli hørt og har tittelen "Hva med min mening da?". Den andre retter seg mot foreldre og informerer blant annet om deres plikt til å gi barn mulighet til å uttale seg. Den har tittelen "Barn og samlivsbrudd". Brosjyrene og annen nyttig informasjon er tilgjengelig fra BFDs nettsider om barn og samlivsbrudd (<http://odin.dep.no/bfd/norsk/tema/foreldreogbarn/samlivsbrudd/bn.html>).

8.7 Overgrep i barnefordelingsaker

Som et ledd i satsningen på utviklingen av positive familiestrukturer og bekjempelse av vold i nære relasjoner, har Regjeringen foreslått lovendringer for å beskytte barn mot overgrep. Forslagene bygger på arbeidsgrupperapporten "Tiltak for å beskytte barn mot overgrep. Forslag om endringer i barneloven m.v.". Forslagene innebærer blant annet lovendringer hvor det presiseres at ved avgjørelsen av saker om foreldreansvar, fast bosted og samvær, skal det tas hensyn til at barnet ikke må utsettes for overgrep, og at dersom samvær ikke er til barnets beste, må retten avgjøre at det ikke skal være samvær. Lovforslagene er oversendt Stortinget.

8.8 Styrking av den barnefaglige kompetansen på krisesentrene

Regjeringen ønsker et fortsatt økt fokus på kvaliteten på tilbudet til barn ved krisesentrene. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet vil også i 2006 gi krisesentrene anledning til å søke om spesi-

elle midler til tiltak for barn i form av kompetanseutviklingstiltak for egne ansatte, og til tiltak som skal gi økt trivsel blant barna. Et regionalt pilotprosjekt for utprøving av samarbeidsmodeller og samarbeidsrutiner mellom krisesentrene, barnevernet og familievernet for å styrke den barnefaglige kompetansen på krisesentrene planlegges gjennomført i 2006.

8.9 Eget straffebud om barnepornografi

I desember 2004 la Regjeringen frem Ot. prp. nr. 37 (2004-2005) "Om lov om endringer i straffelova (eige straffebud om kjønnslege skildringar som gjer bruk av barn)". Straffeloven § 204 omhandler i dag både pornografi som gjør bruk av barn, og annen pornografi. Formålet med å regulere de to formene for pornografi i adskilte bestemmelser, er å tydeliggjøre forskjellene mellom disse formene for pornografi. Kjønnslige skildringer som gjør bruk av barn, gjengir ofte faktiske seksuelle overgrep mot barnet. De seksuelle overgrepene rammes av andre og strengere bestemmelser, slik som voldtekt (§ 192) og seksuelle overgrep mot barn (§§ 195 og 196), men den videre kontakten med de kjønnslige skildringene kan virke som et fortsatt overgrep. Etterspørselen etter slikt materiale legger grunnlaget for nye overgrep. Etter forslaget vil det være straffbart å produsere, anskaffe, innføre, besitte, overlate til en annen mot vederlag eller planmessig gjøre seg kjent med slike kjønnslige skildringer av barn. Det nye straffebudet om barnepornografi ble vedtatt våren 2005 og tilføyd som ny § 204a i straffeloven ved lov av 20. mai 2005 nr. 29.

8.10 Norsk utviklingsstrategi for barn og ungdom i Sør

"Norsk utviklingsstrategi for barn og ungdom i Sør" ble presentert av Utviklingsministeren og Barne- og Familienministeren i mars 2005 med utgangspunkt i FNs tusenårsmål, FNs barnekonvensjon og anbefalingene fra Barnetoppmøtet i New York i 2002. Den må sees i sammenheng med Stortingsmelding nr.35 "Felles kamp mot fattigdom". (se ovenfor punkt 5.6.1) Barn og ungdom ansees som en spesiell ressurs for å intensivere prosessen med å nå Tusenårsmålene innen 2015.

Mor og datter, Nepal.

Barn og ungdoms rettigheter og velferd har lenge vært sentralt i norsk utviklingssamarbeid, særlig innen utdanning og helse. Oppfølgingen av strategien skal omfatte barn og ungdom fra 0-24 år. Samtidig som barn og unges sårbarhet i ulike deler av oppveksten står sentralt, legges det til grunn at barn og unge er ressurser og ikke ofre.

Dokumentet “Tre millioner grunner” er en veileder for handling med en rekke forslag til satsingsområder. Det angir retning og muligheter for hvordan Norge kan bidra multilateralt og bilateralt. Fire hovedområder er angitt:

- Barn og ungdoms rett til utvikling med fokus på utdanning.
- Barn og ungdoms rett til overlevelse med fokus på helse.
- Barn og ungdoms rett til beskyttelse.
- Barn og ungdoms rett til deltakelse.

I oppfølgingen vil det være nødvendig å definere prioriteringer for innsats der Norge på bakgrunn av særskilte fortrinn kan bidra. Disse vil utgjøre en viktig del av grunnlaget for å kunne måle resultatene av vår innsats.

Andre departementer, forskningsmiljøer og frivillige organisasjoner i Norge deltok aktivt i utarbeidelsen av barne- og ungdomsstrategien. Disse vil også være viktige dialog- og samarbeidspartnere i oppfølgingen. Det tas sikte på å opprette et dialogforum. Det er tilsatt en ambassadør for barn og unge i UD, ambassadør Ragne Birte Lund, med et særlig ansvar for å lede og koordinere oppfølgingsarbeidet.

Barn i arbeid, Nepal.

9

Økonomi og arbeidsliv

9.1 Næringslivets samfunnsansvar

Næringslivets samfunnsansvar ("Corporate Social Responsibility – CSR") innebærer at økonomiske aktører tar hensyn til samfunnsmessige følger av sin virksomhet. Dette ansvaret omfatter blant annet hensynet til menneskerettighetene, herunder arbeidstakeres rettigheter, miljøkonsekvenser og en rekke andre samfunnsmessige forhold. Særlig er dette aktuelt i områder der de statlige strukturer er svake, slik tilfelle er i en del utviklingsland. I slike markeder kan internasjonale selskaper utøve innflytelse i en utstrekning som gir opphav til et medansvar for samfunnsutviklingen. I mange tilfeller vil økonomiske aktører se seg tjent med å ta et slikt ansvar. Mange politiske målsetninger, herunder viktige målsetninger i utenrikspolitikken, vil ikke kunne nås uten at økonomiske aktører tar medansvar for samfunnsutviklingen. Norske selskapers opptreden internasjonalt er av stor betydning for Norges omdømme. Dette skaper behov for både samarbeid og grensedragninger mellom bedrifter og politiske myndigheter. Utvikling av det offentliges bidrag til dette samarbeidet er en prioritert oppgave for Regjeringen.

9.1.1 Kompakt

Regjeringen opprettet i 1998 konsultasjonsorganet Kompakt for å behandle spørsmål knyttet til menneskerettigheter og norsk økonomisk virksomhet i utlandet. Mandatet er siden utvidet til å omfatte spørsmål knyttet til næringslivets samfunnsansvar generelt. UD leder arbeidet i samarbeid med andre berørte departementer. Større norske bedrifter, arbeidslivets parter, frivillige organisasjoner og forskningsmiljøer deltar. Kompakt avholdt to møter i 2004, viet henholdsvis miljøspørsmål, korrupsjon og norske bedrifters bærekraftsrapportering.

9.1.2 Petroleumfondets etiske råd

Petroleumfondets etiske råd ble oppnevnt av kongen i statsråd 19. november 2004. Petroleumfondets etiske råd vurderer om investeringer i enkelte selskaper er i strid med Petroleumfondets etiske retningslinjer. Finansdepartementet (FIN) fatter beslutning om å utelukke selskaper fra Petroleumfondets investeringsunivers basert på rådets tilråding. Rådet har så langt fremmet to tilrådinge om uttrekk av investeringer i Petroleumfondets portefølje. Den

første tilrådingen anbefalte at det amerikanske selskapet Kerr Mc Gee ble utelukket fra Petroleumfondets investeringsunivers på grunn av selskapets lete- og kartleggingsvirksomhet i omstridte havområder utenfor Vest-Sahara. Vest-Sahara er under de facto marokkansk kontroll men anses av FN som et ikke-selvstyrt område. Den andre tilrådingen anbefalte utelukkelse av selskapene General Dynamics Corporation, L3 Communications Holdings Inc, Raytheon Co, Lockheed Martin Corp, Alliant Techsystems Inc, EADS Co (European Aeronautic Defence and Space Company) og Thales SA under henvisning til at selskapene antas å være involvert i produksjon av klasebomber.

Begge tilrådingene er tatt til følge ved at Petroleumfondets aksjer i de nevnte selskaper er solgt. Flere opplysninger om Petroleumfondets etiske råd finnes på rådets nettsider (<http://odin.dep.no/etikkradet>).

9.1.3 Etiske retningslinjer for Innovasjon Norge

Innovasjon Norge ble opprettet 1. januar 2004 etter Stortingets behandling av St.prp. nr. 51 (2002-2003) "Virkemidler for et innovativt og nyskapende næringsliv" og Ot. ptp. nr. 14 (2002-2003) "Om lov om Innovasjon Norge". I Ot.prp. nr. 14 fremgår det at Innovasjon Norge skal ha etiske retningslinjer og at disse skal omfatte problemstillinger knyttet til korrupsjon, miljø, menneskerettigheter og næringslivets samfunnsansvar (se § 24).

9.1.4 Nasjonalt forskningsprogram

Regjeringen ønsker å bidra til at kunnskapen og det vitenskapelige grunnlaget for næringslivets samfunnsansvar styrkes. Det er derfor gitt støtte til forskning, blant annet rettet mot å øke den internasjonale bevissthet omkring virkningene av økonomisk virksomhet i konfliktområder. UD støttet i 2004 det nasjonale forskningsprogram om bedriftenes samfunnsansvar.

9.1.5 Global Compact

Norge inngår blant de sentrale støttespillere til FN's Global Compact. For Norge er det viktig å arbeide for at Global Compact og bevisstheten omkring næringslivets samfunnsansvar utbres til nye markeder,

herunder det asiatiske. Norge har deltatt i den videreutvikling av initiativet som ble initiert under et høynivåmøte for Global Compact i juni 2004. Blant annet deltok Norge i 2004 på politisk nivå på et toppmøte i Global Compact som vedtok antikorrupsjon som Global Compacts tiende prinsipp.

9.1.6 Voluntary Principles on Security and Human Rights

Norske myndigheter ble i 2002 deltaker i prosessen "Voluntary Principles on Security and Human Rights". Prinsippene som er utarbeidet i denne prosessen omhandler utvinningsselskapers bruk av sikkerhetspersonell med sikte på å forene ivaretagelse av legitime sikkerhetsbehov med tilbørlig respekt for menneskerettighetene. USA og Storbritannia, Nederland og Norge deltar på myndighetssiden. En lang rekke internasjonale olje- og gruveselskaper, herunder Norsk Hydro og Statoil, samt internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner, deltar i prosessen. Norge var i januar 2005 vertskap for det årlige plenums møtet i prosessen. Under møtet ble det besluttet å innlede et arbeid for å bedre styringen av prosessen og gjøre den mer transparent. Ytterligere informasjon om prosessen finnes på organisasjonens nettsider (www.voluntaryprinciples.org).

9.1.7 Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)

Norge deltar gjennom Olje- og Energidepartementet (OED) og UD i "Extractive Industries Transparency Initiative" (EITI). Hensikten med dette initiativet er å etablere frivillige standarder for offentliggjøring av penge- og fordelsstrømmene mellom vertsland og selskaper i utvinningsindustriene. Slik åpenhet vil kunne redusere faren for korrupsjon og øke sannsynligheten for at olje- og mineralinntekter kommer brede lag av befolkningen til gode. I 2004 steg antallet land som erklærte at de ville implementere EITI-standardene til over tyve. Blant disse inngår flere petroleumsproduserende land med som er viktige sett med norske øyne, herunder Nigeria og Aserbajdsjan. Dette er en positiv utvikling, selv om graden av implementering er varierende. Det ble i 2004 vedtatt minimumskriterier for implementering. Aserbajdsjan utga i 2004 som det første land en rapport som viser landets oljeinntekter. Norge støttet i 2004 Verdensbankens fond for bistand til de land som

ønsker å implementere EITI med NOK 1,5 mill. Norge deltar i en arbeidsgruppe som skal vurdere hvordan initiativet best utvikles i tiden fremover.

9.1.8 Tropisk tømmer

Norge har i 2004 og 2005 fortsatt sitt engasjement mot ulovlig og ikke-bærekraftig hogst og handel med tropisk tømmer. I tillegg til de miljømessige konsekvenser av slik virksomhet, er særlig hensynet til urfolk og annen lokalbefolkning viktig. Flere land, deriblant Norge, har foreslått at WTOs komité for handel og utvikling (CTE) særlig fokuserer på spørsmålet om miljømerking også i denne sammenheng. MD tok i mai 2005 initiativ til en utredning om hvordan vi konkret kan utforme virkemidler for en mer effektiv kontroll av innførsel av ulovlig hugget tømmer.

9.2 Barnearbeid

Kampen mot barnearbeid er en viktig del av Norges innsats for menneskerettighetene. Norge har i flere år oppfordret til et nært samarbeid mellom ulike internasjonale organisasjoner, herunder ILO, UNICEF og Verdensbanken, for å bidra til bekjempelse av barnearbeid. Norsk støtte til kampen mot barnearbeid gjennom ILO beløper seg også i 2004 og 2005 til omlag NOK 14 mill. årlig. Støtte til tiltak mot barnearbeid er også en viktig bestanddel i Norges bidrag til UNICEFs arbeid for beskyttelse av barn.

9.3 Inkluderende arbeidsliv

Intensjonsavtalen om et inkluderende arbeidsliv (IA) er et samarbeid mellom myndighetene og partene i arbeidslivet. Målet er å redusere sykefraværet, ansette personer med redusert funksjonsevne i arbeid og øke pensjonsalderen. Avtalen ble evaluert høsten 2003. Evalueringen viste at utviklingen i forhold til alle tre målsettingene fortsatt går i negativ retning. Arbeidet for et inkluderende arbeidsliv har fått et betydelig omfang i norsk arbeidsliv, og dette kan gi resultater over tid. Intensjonsavtalen utløper ved utgangen av 2005 og skal evalueres grundig. Med utgangspunkt i evalueringen høsten 2005 skal Regjeringen og partene i arbeidslivet diskutere hva man har oppnådd gjennom IA-avtalen og drøfte hvilken form og innhold samarbeidet skal ha fremover.

Risfarmere, Vietnam.

10

Menneskerettighetsdialoger

Menneskerettighetsdialoger er et virkemiddel for å øke respekten for og etterlevelsen av internasjonale menneskerettighetsnormer i land som selv uttrykker vilje til å bedre menneskerettighetssituasjonen. Tilnærmingen er basert på samarbeid og dialog heller enn ensidig kritikk. Vektleggingen er på positive virkemidler som politiske samtaler, temamøter, diskusjoner, studier og konkrete prosjekter. Norge har for tiden dialogsamarbeid med Kina, Indonesia og Vietnam. Norge arbeider også for å fremme menneskerettighetene i en rekke andre land, men uten at samarbeidet er så omfattende at det karakteriseres som en MR-dialog.

Å betegne et samarbeid som en dialog innebærer at perspektivet på samarbeidet er langsiktig. Menneskerettighetsdialogenes effektivitet avhenger i stor grad av deres evne til å knytte kontakter mellom aktører på forskjellige nivåer. Et annet viktig element i dialogene er nettverksbygging mellom embetsverk, rettsvesen, akademikere og frivillige organisasjoner. Nettverkene gjør det mulig å utveksle informasjon, diskutere handlingsmuligheter eller utvikle prosjektvirksomhet.

Et viktig prinsipp er at en menneskerettighetsdialog ikke skal forhindre norsk påtale av menneskerettighetsbrudd i dialoglandet eksempelvis i multilaterale fora. Dialogen kan også omfatte regionalt eller internasjonalt samarbeid om menneskerettigheter.

Arbeidsmetoder, intensitet og temavalg kan variere fra dialog til dialog. I dialogarbeidet står man overfor ulike organisatoriske utfordringer. En god dialog er avhengig av interesse og bidrag fra norske fagmiljøer, rettsvesen, embetsverk og frivillige organisasjoner. På bakgrunn av en uavhengig evaluering av menneskerettighetsdialogen med Kina fra mai 2002, har man søkt å dreie samarbeidet i retning av færre temaer over flere år slik at man kan gå i dybden. Det er videre lagt vekt på å ha prosjektvirksomhet på satsingsområdene for at dialogen skal foregå kontinuerlig og for å sikre resultater av arbeidet. Det skal i utgangspunktet velges temaer der Norge har komparative fortrinn og spesialkompetanse. At dialoglandet også ønsker samarbeid på det aktuelle området er en forutsetning. Dialogarbeidet er styrket de siste årene både med økonomiske ressurser og personell. For alle dialog-

landenes del går man nå gjennom satsingen for å vurdere resultatene og videre strategi.

10.1 Kina

Norge har siden 1997 hatt en formell menneskerettighetsdialog med Kina med årlige rundebord på politisk nivå med ekspertdeltakelse. I arbeidsgruppene deltar myndigheter, forskningsmiljøer og ulike organisasjoner. I forbindelse med det årlige rundebordet om menneskerettigheter er det nedsatt tre arbeidsgrupper som omhandler fangers-, anholdtes- og arbeidstakers rettigheter. Arbeidsgruppene, som har deltagelse fra myndigheter og organisasjoner i begge land, har samarbeidsprosjekter som tar sikte på å styrke disse gruppene rettigheter.

Det legges vekt på deltagelse fra organisasjonslivet. Under det åttende rundebordet i Beijing i juni 2004 var LO, NHO, Amnesty International, Den norske helsingforskomité og menneskerettighetsutvalgene i Legeforeningen og Advokatforeningen representert. En rekke departementer, Høyesterett, Riksadvokaten, Sivilombudsmannen, akademiske institusjoner og frivillige organisasjoner er aktive i den norsk-kinesiske menneskerettighetsdialogen.

Det legges stor vekt på konkret samarbeid innenfor nevnte områder. I denne forbindelse kan nevnes følgende tiltak og prosjekter:

- Arbeidsgruppene for fangers og anholdtes rettigheter var våren 2004 på besøk til et fengsel og en interneringsleir i Kina.
- Sivilombudsmannen har bred kontakt med ulike offentlige institusjoner med relevans til menneskerettighetene i Kina. Gjennom en avtale med UD er Sivilombudsmannen engasjert i arbeidet med å styrke fangers rettigheter.
- Legeforeningen har med støtte fra UD vært engasjert i fengselslegenes rolle blant annet gjennom å utvikle et internett-basert kurs for fengselsleger. I august 2005 avholdt de den andre workshopen om menneskerettigheter og psykiatri i Kina i samarbeid med Den kinesiske psykiatriforening.
- Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet har over flere år arbeidet med religionsfrihet i Kina med støtte fra UD. Arbeidet har i de senere år rettet seg mot Tibet.

- Kinaprogrammet ved SMR har siden 1997 drevet studentutveksling og menneskerettighetsundervisning i Kina. Programmet har engasjert seg i spørsmål som vold i hjemmet, rettshjelp og arbeidstakers rettigheter. Deres arbeid er internasjonalt anerkjent. I 2003 kunne Kinaprogrammet lansere den første omfattende fremstilling av internasjonale menneskerettigheter på kinesisk sammen med en undervisningsmanual. Denne er nå i bruk ved 27 universiteter i Kina.
- Minoriteters rettigheter er et prioritert område. Norske myndigheter finansierer også et program for minoriteters rettigheter og provinsenes autonomi i Kina ved SMR.
- Fagbevegelsens forskningssenter (Fafo) gjennomfører i 2005 en undersøkelse av levekår i 44 000 husstander i Vest-Kina. Dataene skal brukes i myndighetenes arbeid med fattigdomsbekjempelse i de provinsene som er minst utviklede og der hovedvekten av minoritetene befinner seg.
- I menneskerettighetsdialogen mellom Norge og Kina har partene i arbeidslivet i flere år bidratt med sine erfaringer fra den norske samarbeids- og bedriftsdemokratimodellen. I tillegg har LO og NHO lenge hatt direkte samarbeid med arbeidstaker- og arbeidsgiverforeningene i Kina. Bøker om fagforeningsarbeid og organisasjonsfrihet har vært oversatt til kinesisk og en rekke seminarer og konferanser om demokratisering i arbeidslivet har vært arrangert.
- Fra norsk side har man også inngått et samarbeid med Kina og Canada for å styrke arbeidet for menneskerettigheter i Asia. Norge var hovedansvarlig for å arrangere det sjette Norge-Kina-Canada symposium om menneskerettigheter i Hanoi i desember 2004. Tilsammen 20 land i Asia og Stillehavsregionen deltok. Temaene var trepartssamarbeid i arbeidslivet, kvinners rettigheter, ytringsfrihet og globaliseringens innvirkning på menneskerettighetene.

10.2 Indonesia

Dialogen med Indonesia ble åpnet i 2002. Denne består av politiske konsultasjoner, et årlig dialogmøte, og i økende grad ulike aktiviteter med menneskerettigheter som fokus. Indonesia har fremlagt en handlingsplan for menneskerettigheter der ulike tiltak for å bygge rettsstaten står sentralt.

Dialogen har helt siden starten vært preget av engasjement for å støtte opp under denne målsetningen. Det tredje dialogmøtet ble gjennomført i Jakarta i 2004. Under dette dialogmøtet ble det fokusert på arbeidet med å styrke generelle rettstatsprinsipper gjennom to arbeidsgrupper. Den ene behandlet påtalemyndigheten og rettsapparatets evne til å forfølge og straffe MR-overgrep. Den andre arbeidsgruppen behandlet kampen mot korrupsjon i rettsvesenet. Delegasjonene ble ledet på politisk nivå.

Det fjerde dialogmøtet ble avholdt i Oslo i april 2005. Deltakelsen fra indonesisk side i Oslo også god, med ministeren for lov og menneskerettigheter, høyesterettsjustitiarius, riksadvokaten og leder for Justiskomiteen i Parlamentet. Samtidig deltok representanter fra militæret og politiet. Konferansen var delt i plenum og arbeidsgrupper, hvor temaene var ulike sider ved rettsapparatets virke i arbeidet for å fremme menneskerettighetene og politiets og det militærets rolle i styrkingen av MR.

Den brede deltakelsen fra indonesisk side under dialogmøtet 2005 gjorde at man i tillegg til selve konferansen la vekt på å arrangere ekskursionsjoner for ulike deltakergrupper. Ekskursjonene belyste hvordan Norge søker å etterleve internasjonale menneskerettighetsnormer i politi, påtalemyndighet og fengselsvesen, i rettssalen generelt og Høyesterett spesielt, arbeidet for å publisere og gjøre kjent domsavsigelser, kampen mot korrupsjon og internasjonal kriminalitet, og frivillige MR-organisasjoners arbeid i Norge.

Et annet fokus for dialogen med Indonesia er korrupsjon. Dette omfatter også korrupsjon innen rettsvesenet, som medfører at rettssikkerhet og domstolens uavhengighet utthules. MR-dialogen inkluderer videre støtte til styrking av demokratiseringsprosessen i Indonesia.

MR-dialogen med Indonesia bærer preg av at tilfanget av norske eksperter med landkompetanse og anledning til å engasjere seg i dialogarbeidet er begrenset. Indonesia-programmet ved SMR, som derfor ble opprettet i 2002, fortsatte i 2004 og 2005. Programmet fokuserer på menneskerettighetsundervisning, rettsreform, menneskerettigheter i konfliktområder og styrking av Indonesia-kompe-

tansen i Norge. Det er nær sammenheng mellom de temaer som behandles i MR-dialogen og de områdene Indonesia-programmet er engasjert i.

10.3 Vietnam

Menneskerettighetsdialogen med Vietnam ble formelt innledet i 2003. En rekke departementer, institusjoner og fagmiljøer deltok under dialogmøtet i Oslo i mai 2004. Temaene var fangers-, kvinners- og minoriteters rettigheter i tillegg til religionsfrihet. En rekke institusjonsbesøk ble gjennomført. I 2004 og 2005 har prosjektarbeid blitt en del av dialogen. Tema knyttet til kriminalomsorg og fengselsvesen har stått sentralt. Flere konsulentoppdrag har videre vært gjennomført for å gi innspill til den videre dialogen.

Fokuset på domstoler, fengselsvesen og kriminalomsorg vil fortsette også i tiden fremover. Kirkens nødhjelp får blant annet støtte til å gjennomføre et prosjekt rettet mot fanger med hiv/aids som målgruppe. Som et ledd i rettsreformen i Vietnam

diskuteres det om det skal etableres en konstitusjonsdomstol i tillegg til Høyesterett. En vietnamesisk delegasjon med representanter både fra Høyesterett, departementer og Riksadvokaten besøkte derfor Norge i juni 2005 for å studere den norske maktfordelingsmodellen.

Arbeidet med å konkretisere samarbeidet vil ha prioritet fremover og prosjekter innenfor minoriteters rettigheter er under planlegging. Ulike miljøer er kontaktet med tanke på økte aktiviteter på MR-området. Neste dialogmøte planlegges i november 2005.

10.4 Annen bilateral kontakt på MR-området

Det er i 2004 og 2005 avholdt bilaterale konsultasjoner med Russland om MR-spørsmål. Det tas sikte på å samarbeide om prosjekter på MR-feltet i Russland. Det er i 2005 innledet kontakt mellom Norge og Egypt med sikte på å legge til rette for et samarbeid mellom SMR og det nyopprettede egyptiske MR-rådet.

Pasient og lege, Vietnam.

Søsken i flyktningleir, Tsjad.

11

Krig og konflikt

11.1 MR-undervisning i forsvaret

En rekke hendelser på den internasjonale arena og Norges økte engasjement i internasjonale militære operasjoner de senere år har medført et økt fokus på at norsk militært personell får tilstrekkelig opplæring innen humanitærrett og menneskerettigheter. Forsvarets skolesenter (FSS) startet derfor i april 2004 et prosjekt for å gjennomgå den undervisning som blir gitt på forskjellige nivåer i Forsvarets militære organisasjon. Gruppen, som er bredt sammensatt med blant annet representanter fra FSS, Forsvarsdepartementet (FD), representanter for de forskjellige forsvarsgrenene og Norges Røde Kors, skal komme med en anbefaling om hvilke minimumskrav som bør gjelde for undervisningen av de forskjellige personellgrupper. Gruppen skal også komme med forslag til tiltak for å sikre at undervisningen ute i de enkelte militære avdelinger er god nok. På dette punktet har en ansett at NATOs nye standard for undervisningen på området, "NATO STANAG 2449", kun gir uttrykk for en minimumsstandard. Prosjektet har også dannet grunnlaget for utviklingen av et nytt e-læringskurs som vil kunne lette undervisningen. Arbeidsgruppen er ment å levere sin sluttrapport med anbefalinger til FSS innen 1. november 2005.

11.2 Internasjonale straffedomstoler

Den internasjonale straffedomstol (ICC) er den første faste institusjon med mandat til å straffeforfølge individer for de alvorligste internasjonale forbrytelsene. Norge var ett av de første land som ratifiserte ICCs vedtekter. ICC bør ha bredest mulig oppslutning og integreres i FNs system for opprettholdelsen av internasjonal fred og sikkerhet. Sikkerhetsrådet kan bidra til økt avskrekking mot alvorlige forbrytelser ved å henvise situasjoner til ICC, og slik også bidra til fredsbygging, forsoning og demokrati etter væpnede konflikter. ICC vil i vesentlig grad øke det internasjonale samfunns evne til å reagere raskt overfor slike forbrytelser. Domstolen vil både bidra til at statene tar sitt ansvar for å straffeforfølge alvorlig, og vil utgjøre et sikkerhetsnett når de nasjonale rettssystemer svikter.

Etter omfattende prøving av om vedtektenes krav var oppfylt, bestemte ICCs sjefsanklager den 23. juni

2004 å åpne etterforskning av situasjonen i Den demokratiske republikken Kongo. Den 29. juli 2004 ble det tilsvarende besluttet å åpne etterforskning av situasjonen i Uganda. På bakgrunn av Sikkerhetsrådets resolusjon 1593, som henviser situasjonen i Darfur til behandling i ICC, vedtok sjefsanklageren den 6. juni 2005 å åpne etterforskning også her.

Det er tidligere etablert internasjonale straffedomstoler for forbrytelser begått i Rwanda og i det tidligere Jugoslavia. En særskilt domstol har videre blitt etablert etter avtale mellom FN og Sierra Leone. Norge vil fortsette den aktive støtten til de internasjonale domstolene for det tidligere Jugoslavia, Rwanda og Sierra Leone både politisk og på annen måte.

11.3 Beskyttelse av humanitært personell

Fra norsk side står beskyttelse av humanitært personell høyt på dagsorden. Norge ønsker å gi hele denne gruppen best mulig beskyttelse, både i sivile og humanitære operasjoner. FN-konvensjonen om beskyttelse av FN-personell og assosiert personell fra 1994, hvor Norge er statspart, representerer et viktig bidrag til å styrke beskyttelsen av hjelpepersonell. Den regulerer imidlertid i praksis bare FNs fredsbevarende operasjoner. Ettersom Norge ønsker å gi hele gruppen av humanitært personell best mulig beskyttelse, arbeider Norge aktivt for å styrke beskyttelsen av FN-personell og assosiert personell også i operasjoner som ikke er en integrert del av FNs fredsbevarende operasjoner. Dette skjer gjennom forhandlingene om en tilleggsprotokoll til konvensjonen. Forhandlingene har pågått i flere år i en arbeidsgruppe under FNs generalforsamling. Forhandlingene fortsetter i 2005 under FNs 60. generalforsamling.

Den internasjonale humanitærretten inneholder for øvrig en rekke bestemmelser om beskyttelse av humanitært personell, hjelpesendinger og forpliktelser overfor sivilbefolkning rammet av krig og konflikt. De senere år har vi vært vitne til en rekke brudd på disse reglene og mange alvorlige anslag mot humanitært personell. Denne utviklingen utfordrer kjernen av den internasjonale rettsorden på en måte som gir grunn til sterk bekymring. Norge har

tatt til orde for å styrke humanitære hjelpearbeideres sikkerhet, blant annet gjennom å øke legitimiteten til slikt arbeid gjennom bredere geografisk deltakelse og ved å opprettholde et klart skille mellom militære og sivile funksjoner.

11.4 Individets sikkerhet og beskyttelse av sivile i konflikt

Human Security Network (HSN) ble etablert som et samarbeid mellom Canada og Norge i 1998.

Nettverket møter årlig på ministernivå og består per i dag av 14 land (Canada, Chile, Costa Rica, Norge, Østerrike, Sveits, Slovenia, Irland, Hellas, Jordan, Thailand, Mali, Sør-Afrika (observatør)).

Hovedmålsetningen er å mobilisere politisk støtte til relevante internasjonale prosesser av betydning for individets sikkerhet i konflikt

For Norge utgjør nettverket en mulighet til profilering og innsats i saker som står sentralt i vår utenrikspolitikk. Nettverkets tverregionale karakter åpner for samarbeid på tvers av tradisjonelle blokk-dannelser.

Det siste året har diskusjonene i nettverket fokusert på FN-reform og arbeidet med slutterklæringen fra toppmøtet høsten 2005. Til tross for en viss skuffelse over det endelige dokumentet ble omtalen av "responsibility to protect" og beslutningen om å etablere et MR-råd oppfattet som positive resultater av toppmøtet. HSN har arbeidet for at erklæringen skulle romme klare anbefalinger om tiltak for å styrke individenes sikkerhet.

Som ett ledd i arbeidet med beskyttelse av sivile har UD fokusert på behovet for å integrere et kvinneperspektiv. Dette arbeidet tar utgangspunkt i Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet (se nedenfor punkt 11.5).

Thailand overtok formannskapet for HSN i mai 2005. Mens HSN primært har fokusert på individets sikkerhet i konflikt, ønsker Thailand å fokusere på sosiale og økonomisk spørsmål. Dette reflekteres i Thailands handlingsplan for formannskapet hvor HIV/AIDS, utvikling og menneskehandel er høyt prioritert. Planen rommer også styrking av det

multilaterale MR-systemet, landminer, barnesoldater, håndvåpen, samt kvinner, fred og sikkerhet.

11.5 Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet

Implementering av FNs sikkerhetsrådsresolusjon 1325 (SR 1325), som omhandler kvinners rolle i fredsprosesser, er et viktig element i Norges støtte til fred og gjenoppbygging i konfliktområder. I følge det strategiske rammeverket "Utviklingspolitikken bidrag til fredsbygging: Norges rolle" skal det utarbeides en handlingsplan for UD's arbeid med SR-1325. Det vurderes om utarbeidelsen av en slik handlingsplan skal skje i forbindelse med femårs-markeringen av resolusjonen 31. oktober 2005. Norge arbeider primært gjennom multilaterale organisasjoner, særlig FN, for å støtte kvinners deltakelse i fredsprosesser. Slik deltagelse har vist seg avgjørende for å kunne etablere varige fredsløsninger i en post-konfliktsituasjon. Norge støtter prosjekter som tar hensyn til kjønnsbalansen i fredsforhandlinger. Norge støtter likeledes "gender units" i tilknytning til fredsbevarende operasjoner og opplæringsprogrammer som er kjønns-sensitive/likestillingsrelaterte. Å sikre kvinners behov og styrking av kvinners stilling er også en sentral del av Norges humanitære bistand og vår innsats i fredsprosesser.

Et norsk forum for SR-1325 ble opprettet høsten 2004. Berørte departementer, forskningsinstitutt og representanter for det sivile samfunn deltar for å diskutere fremdriften av arbeidet med integreringen av kvinner- og likestilling i krig- og konfliktarbeidet.

I perioden 2004-2005 har Norge støttet FNs avdeling for fredsbevarende operasjoner (DPKO) med NOK 2,6 mill. for å styrke institusjonens kompetanse med hensyn til integrering av kjønnsperspektiv på alle funksjonelle nivåer. I lys av det som er kommet frem om overgrep mot kvinner og barn av soldater og sivilt personell i FNs fredsbevarende operasjon i DR Kongo, har Norge gitt NOK 1,3 mill. til DPKO for å styrke institusjonens kompetanse for å bekjempe seksuell utnyttelse og overgrep mot kvinner. Vi har også gitt NOK 3,6 mill. til DPKO for å utforske rettslige virkemidler for å straffeforfølge personer

utsendt i FNs fredsbevarende tjeneste som begår kriminelle handlinger som voldtekt og annet seksuelt misbruk av kvinner. Endelig finansierer Norge en juniorekspertstilling i DPKOs enhet for kjønn og likestilling.

Norge støttet FNs utviklingsfond for kvinners (UNIFEM) konferanse, avholdt i september 2004, om kvinners rettigheter innenfor justissektoren i post-konfliktland. Det planlegges å støtte deres videre arbeid på dette området i 2005.

Som ledd i oppfølgingen av SR-1325 arrangerte UD og NUPI i januar 2005 en konferanse om kvinners rolle i fredsprosessen i Sudan. Til sammen 15 kvinner fra Sør-Sudan deltok på konferansen. For å konkretisere støtten til kvinner i Sudan ble NOK 3,5 mill. bevilget UNIFEM til prosjektet "Promoting Women's Participation and Gender Equality in Post-Conflict Reconstruction and Peacebuilding in Southern Sudan".

En av anbefalingene fra januar-konferansen for kvinner i Sør-Sudan var å holde et felles symposium for kvinner fra både Nord- og Sør-Sudan i forbindelse med den internasjonale giverlandskonferansen for Sudan i april 2005. På dette symposiet, arrangert av UD i samarbeid med UNIFEM og NUPI, fremforhandlet delegatene fra Nord- og Sør-Sudan en felles erklæring som de presenterte på giverlandskonferansen. Flere av delegatene på symposiet ble inkludert i Sudans offisielle delegasjon til giverlandskonferansen.

En rundebordskonferanse arrangert i samarbeid med UNIFEM, med høytstående representanter fra FN, den sudanesiske utenriksminister, og utviklingsminister Hilde Frafjord Johnson, ble avholdt i New York 13. september 2005. Konferansen fokuserte på kvinners rolle i oppnåelsen av tusenårsmålene i Sudan. Delegater fra Nord- og Sør-Sudan var også tilstede. Boken "Towards Achieving the MDGs in Sudan: Centrality of Women's Leadership and Gender Equality", et samarbeidsprosjekt mellom UNIFEM, NUPI og UD, ble lansert under konferansen.

Det er også gitt norsk støtte til SR-1325-relaterte prosjekter som har hatt som mål å styrke kvinners

deltagelse i det politiske og sivile liv. I perioden 2001-2004 er det gitt NOK 12,635 mill. i støtte til Norsk Folkehjelps "Kvinner kan" ("Women Can Do It") som omfatter Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Kosovo, Makedonia og Albania. Målsettingen med programmet er å bidra til kvinners deltagelse i valgprosesser både lokalt og nasjonalt gjennom opplæring av kvinner som er aktive i lokale organisasjoner, politiske partier, fagforeninger, nasjonale institusjoner og media. Det gis også støtte til ungdomsgrupper og studenter. Programmet er koordinert med Stabilitetspaktens "Gender Task Force" (GTF). En evaluering av programmet for perioden 2001-2003 ble foretatt i første halvdel av 2005.

I forbindelse med det norske politiprojektet i Afghanistan tok Norge i 2004 ansvar for å utvikle et program for rekruttering, opplæring og oppfølging av kvinner i det afghanske politi. Prosjektet er blitt forsinket grunnet manglende infrastruktur, men forholdene er nå i ferd med å bli slik at man kan iverksette den kvinneverdte opplæringen. Det forhold at kvinnelige norske tjenestemenn underviser på kursene ved Politiakademiet i Kabul vil ventelig også ha en viss signaleffekt i forhold til vurderingen av kvinnelig politi i Afghanistan.

11.6 Barn i væpnet konflikt

Norge har i 2004 og 2005 holdt høyt fokus på arbeidet for beskyttelse av barn i væpnede konflikter. FNs Spesialrepresentant for barn i væpnet konflikt og NGO-koalisjonen Coalition to Stop the Use of Child Soldiers er blant Norges samarbeidspartnere på feltet. Sammen med likesinnede land bidrar Norge til å holde temaet på dagsordenen til blant annet FNs sikkerhetsråd for å sikre at FN i sitt engasjement overfor enkeltkonflikter ivaretar hensynet til beskyttelse av barn på en effektiv måte.

11.7 Flyktninger og internt fordrevne

Norge videreførte i 2004 og 2005 sitt internasjonale engasjement for å bedre menneskerettighetssituasjonen for flyktninger og internt fordrevne. Arbeidet har særlig vært rettet mot å sikre disse gruppene tilgang til effektiv humanitær hjelp. Dette var også

Barnesoldat, Sør Sudan.

hovedsiktemål med innsatsen for å øke humanitære hjelpearbeideres sikkerhet og det humanitære hjelpeapparatets yteevne.

I 2004 og 2005 har Norge videre styrket sitt arbeid for varige løsninger av flyktningssituasjoner, blant annet gjennom økt vekt på bærekraftige repatrierings- og reintegreringstiltak i post-konfliktsituasjoner. Dette var ledd i oppfølgingen av det omfattende handlingsprogrammet "Agenda for Protection" for å bedre flyktningers beskyttelse.

Tilgang til nødlidende fortsatte å være en alvorlig hindring for det humanitære arbeidet i mange land, forsterket av målrettede angrep på FN- og Røde Kors-hjelpearbeidere i land som Irak, Afghanistan og Somalia. Fra norsk side fulgte vi opp arbeidet for å styrke legitimitet, integritet og sikkerhet for hjelpepersonell, ikke minst gjennom satsing på å bygge

opp sterkere nasjonale og lokale hjelpeapparat og tiltak for å skape en klarere ramme for den humanitære innsats når denne inngår i FNs integrerte fredsoperasjoner. Dette var temaet for en internasjonal konferanse i Oslo i mai 2005. I 2004 inkluderte den styrkede norske innsatsen for å følge opp Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 om kvinner i konfliktsituasjoner i stor grad også flyktinger og internt fordrevne. Det samme gjaldt norske støtte mot seksualisert vold mot kvinner i konfliktområder.

Norge deltar aktivt i arbeidet med å forbedre den humanitære bistanden. Dette skal komme flyktinger og internt fordrevne i såkalte "glemte kriser" til gode. Etter tsunamikatastrofen i desember 2004 ble det på ny rettet søkelys på behovet for å bedre det internasjonale humanitære hjelpeapparatets evne til rask og effektiv innsats. Norge, som lenge har vært aktivt engasjert i å sikre en mer forut-

Mor og datter på flukt over grensen fra Darfur til Tsjad.

sigbar finansiering av humanitært arbeid og bedre samordning og partnerskap mellom de ulike humanitære aktørene, delfinansierte en internasjonal utredning, "Humanitarian Response Review", vedrørende forbedringer av den humanitære innsats som siktemål.

Norge har videreført innsatsen for å styrke beredskapen for humanitære kriser gjennom satsing på beredskapsordninger. I samarbeid med Flyktninghjelpen ble det i 2005 opprettet en egen personellordning med personell fra Midtøsten (NORMIDEAST), som supplerer eksisterende ordninger som NORSTAFF og NORAFRIC. Ordningene har som hovedformål å styrke den generelle kriseberedskapen gjennom rekruttering og opplæring av hjelpepersonell som kan rykke ut på kort varsel. Økt bruk av personell fra Midtøsten i

humanitære kriseinnsatser er også viktig for å sikre lokal støtte og legitimitet og derigjennom sikkerhet for hjelpepersonell i regionen.

Norge har i en årrekke arbeidet for å skape større bevissthet omkring de mange millioner internt fordrevne (minst 25 millioner) for å sikre ivaretagelse av deres menneskerettigheter. Også i 2004 og 2005 ble det fra norsk side ydet politisk og økonomisk støtte til FNs generalsekretærs spesialrepresentant for internt fordrevne og Flyktninghjelpens database over internt fordrevne, samt opplærings- og opplysningsarbeid. Som hovedforslagsstiller for FNs generalforsamlings resolusjon om internt fordrevne, bidrar Norge til å befeste det internasjonale samfunns aksept av at situasjonen for internt fordrevne er et internasjonalt anliggende.

11.8 Freds- og forsoningsprosesser

11.8.1 Særlig om fredsprosessen på Sri Lanka

I 2004 bisto Norge Sri Lankas myndigheter og De tamilske tigrene (LTTE) som tilrettelegger for fredsprosessen, etter anmodning fra partene om å fortsette vårt arbeid. Direkte fredsforhandlinger mellom partene, som varte fra 2002 til 2003, hadde vært suspendert siden 2003. Norge fortsatte ledelsen av Sri Lanka Monitoring Mission (SLMM), vårt bistandsengasjement og vår kontakt med partene som tilrettelegger. Fra parlamentsvalget i april 2004 og ut året forsøkte Norge å hjelpe partene til å enes om dagsorden for å gjenoppta forhandlinger. Dette viste seg å være vanskelig, blant annet på grunn av den politiske situasjonen internt i samarbeidsregjeringen UPFA. Siden tsunamien i desember 2004 tilrettela Norge forhandlinger mellom partene om en fellesmekansime for tsunamibistand til nord og øst, som partene ønsket å etablere før nye fredsforhandlinger kunne diskuteres.

Menneskerettighetsspørsmål har en sentral plass i fredsprosessen. Under forhandlingene fra 2002 til 2003 slo partene fast at menneskerettigheter vil utgjøre et viktig element i en endelig fredsavtale og et nytt politisk system. Partene var også enige om å drøfte beskyttelse av menneskerettigheter mens prosessen pågikk. Tidligere generalsekretær i Amnesty International, Ian Martin, ble utnevnt til felles MR-rådgiver. Hans oppgave vil være å utarbeide en plan for bedring av beskyttelse mot MR-overgrep samt utkast til avtale for MR-overvåking. I fravær av forhandlinger har Martin fortsatt sin kontakt med partene og Norge med sikte på å berede grunnen for fremtidig fremgang. Norge støtter også arbeidet til UNDP-Colombo med kapasitetsbygging nasjonalt og i nord og øst med sikte på å kunne støtte en fremtidig MR-avtale og overvåking. I fravær av en omfattende MR-avtale, fortsetter SLMM å overvåke og rapportere om brudd på forpliktelsene overfor sivile som partene inngikk i våpenhvileavtalen.

Begge partene erkjenner at spesielt barn i nord og øst på Sri Lanka har vært hardt rammet av den væpnede konflikten mellom LTTE og Sri Lankas myndigheter. Norge har i denne forbindelse

medvirket under fredsforhandlingene i 2003 til inngåelsen av en avtale mellom UNICEF og LTTE om arbeid for barn som er rammet av den væpnede konflikten i nord og øst. Handlingsplanen omfatter også tiltak for å stoppe rekruttering av mindreårige barn til LTTEs militære avdelinger. LTTE har forpliktet seg til å stoppe all rekruttering av barn under 18 år og har startet prosessen med å sende personer under 18 år tilbake til sine foreldre, selv om rekruttering fortsetter i følge SLMM og UNICEF. Planen inneholder også tilbud om rehabilitering, helsetilbud, tilbud om skolegang og annen opplæring. I 2004 har Norge støttet UNICEF, ILO og UNDPs arbeid for barn i nord og øst under handlingsplanen.

Arbeidet i underkomiteen for kvinnespørsmål (Sub-Committee on Gender Issues), som ble opprettet i 2002 for å sikre at fredsprosessen tar hensyn til kvinners behov og rettigheter, ble suspendert som følge av opphøret i fredsforhandlingene i 2003. Norge har støttet besøk av ekspertrådgiver for komiteen, Astrid Nøklebye Heiberg, til Sri Lanka for å videreføre samtaler med partene separat. Norge støttet også planlegging av en konferanse om kvinnespørsmål knyttet til fredsprosessen med deltakelse fra sivilt samfunn fra hele landet.

11.8.2 Særlig om fredsprosessen i Sudan

Sudan har etter frigjøringen i 1956 i lange perioder vært herjet av borgerkrig. Særlig i Sør-Sudan har leveforholdene vært vanskelige med omfattende krigshandlinger og grove menneskerettighetsovergrep både fra de regulære militære styrker og ulike militser. Borgerkrigen har ført til alvorlige problemer for lokal matproduksjon samt at befolkningen ikke har hatt tilgang til de mest grunnleggende tjenester innen helse og utdanning. Som følge av dette har i overkant av 4 millioner sør-sudanesere vært på flukt i eget land eller i nabolandene.

Sudans regjering (Government of Sudan, GoS) og Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A) avsluttet 31. desember 2004 fredsforhandlingene som hadde pågått siden mai 2002. Den endelige fredsavtalen ble undertegnet i Nairobi den 9. januar 2005 av Sudans visepresident Ali Osman

Taha og formannen i SPLM John Garang de Mabior. Forhandlingene ble ledet av et særskilt sekretariat under den Øst-afrikanske organisasjonen IGAD (Intergovernmental Authority on Development). Norge har sammen med FN, USA, Storbritannia og Italia aktivt støttet fredsprosessen og hatt observatører og ressurspersoner til stede under alle forhandlingsrundene.

Fredsavtalen er et omfattende dokument. De forskjellige kapitlene beskriver prinsippene som skal gjelde for maktdeling, ressursdeling og sikkerhetsprospørsmål. Fredsavtalen skal implementeres i løpet av en pre-interimsperiode på seks måneder som etterfølges av en interimperiode på seks år. FN har etablert en fredsstøttende operasjon (UNMIS) for å støtte og overvåke implementeringen. Ved utgangen av en interimperioden skal folket i Sør-Sudan i en folkeavstemming avgjøre om de ønsker å løsrive seg fra resten av landet eller fortsette som en del av Sudan. En avgjørende utfordring for såvel den nye samlingsregjeringen som det internasjonale samfunn er å sikre at det store antall mennesker på flukt kan returnere i frivillighet, sikkerhet og verdighet.

I 2003 blusset konflikten i den vestlige delen av Sudan opp. Konflikten i Darfur er ikke av ny dato, og er i stor grad resultat av kamp om ressurser og utslag av økonomisk og sosial marginalisering. Slikt sett har konflikten klare likhetstrekk med konflikten i Sør-Sudan. Det er rettet skarpe anklager mot Sudans regjering for å stå bak systematiske og grove MR-overgrep i Darfur, herunder systematiske drap, voldtekter og plyndring av lokalbefolkningen. Konflikten har ført til et stort antall drepte og nærmere 2 millioner mennesker på flukt. Den har stått høyt på agendaen til FNs sikkerhetsråd og Den afrikanske unions (AU) sikkerhetsråd.

AU etablerte i juni 2004 en overvåkningsoperasjon i Darfur for våpenhvileavtalen mellom opprørerne og regjeringen, inngått i Ndjamena i april 2004. AUs overvåkningsstyrke har kontinuerlig blitt utvidet og er høsten 2005 på ca 6000 personer. Norge har spilt en viktig rolle for å styrke sivilt politi elementet av operasjonen, og for å etablere nærvær av sivilt politi fra AU i leirene for internt fordrevne.

FNs generalsekretær oppnevnte høsten 2004 en undersøkelseskommisjon bestående av 5 personer under ledelse av professor Antonio Cassese for å undersøke hvorvidt handlingene kunne karakteriseres som folkemord. Kommisjonen konkluderte med at det ikke var grunnlag for karakteristikken folkemord, men at flere handlinger fra såvel regjeringens som opprørernes side var å anse som forbrytelser mot menneskeheten. FNs sikkerhetsråd refererte i mars 2005 panelets rapport til Den internasjonale straffedomstolen (ICC) i Haag, som i juni 2005 åpnet en offisiell etterforskning av forholdene.

FNs høykommisær for menneskerettigheter startet i juli 2004 utplassering av MR-observatører i Darfur. MR-observatørene er nå integrert i FNs fredsstøttende operasjon, og utgjør pr august 2005 totalt 65 personer. FNs MR-kommisjon vedtok våren 2005 enstemmig en resolusjon om MR-situasjonen i Sudan, som blant annet på nytt etablerte mandat til en spesialrapportør for MR-situasjonen i Sudan.

11.8.3 Særlig om fredsprosessen i Colombia

Fredsprosessen i Colombia har manglet fremdrift siden innsettelsen av president Uribe i august 2002. Det hersker mangel på tillit mellom regjeringen og geriljaen. De militæres slagkraft er styrket og kampen mot narkotikatrafikken er trappet opp. Det foregår alvorlige brudd på menneskerettighetene og internasjonal humanitær rett.

De colombianske myndigheters politikk innen menneskerettigheter og internasjonal humanitær lov er sterkt påvirket av deres "demokratiske sikkerhetspolitikk." Fra norsk side har man uttrykt bekymring for at anbefalingene til FNs høykommisær for menneskerettigheter ikke er blitt integrert i den nye politikken på en konsistent måte. Norge har oppfordret colombianske myndigheter til å sikre at landets forpliktelser under internasjonalt lovverk overholdes i deres kamp mot terroraksjoner. Videre har Norge oppfordret de irregulære bevæpnede styrkene til å løslate alle gisler og kidnappede personer umiddelbart og betingelsesløst, og til å slutte å rekruttere barn til væpnet konflikt.

Norge har i den siste seksårsperioden hatt et relativt stort humanitært engasjement i Colombia, med særlig fokus på menneskerettighetsarbeid. I forbindelse med president Pastranas fredsinitiativ økte engasjementet til også å omfatte støtte til dialogen mellom myndighetene og FARC/ELN gjennom deltakelse i vennlandsgruppene og til støtte til det sivile samfunns aktive rolle i fredsbestrebelsene.

Det synes imidlertid å være små muligheter for bevegelse i den colombianske fredsprosessen. Det er stillstand i fredsprosessene overfor både FARC og ELN. Vennlandsgruppen for dialog med ELN, der Norge var medlem, er suspendert. Den meksikanske fasilitatorrollen opphørte medio april 2005 etter at ELN uttrykte mistillit til Mexico i denne rollen. I tillegg avsluttet FNs generalsekretærs spesialrepresentant for Colombia sitt mandat i april 2005. Det internasjonale samfunns spillerom i arbeidet for å finne en forhandlet løsning på konflikten er blitt begrenset i løpet av de siste to årene. Fra colombiansk side ser man imidlertid for seg mulighetene for at Norge og det internasjonale samfunn skal kunne fortsette å spille en rolle i arbeidet for fred, spesielt i forhold til ELN, men man har foreløpig ikke avklart modalitetene for et slikt engasjement. Norge vil fortsette sitt humanitære engasjement i Colombia.

11.8.4 Særlig om freds- og forsoningsarbeidet i Aceh

Norge støtter fredsavtalen mellom indonesiske myndigheter og frigjøringsbevegelsen GAM som ble underskrevet i Helsingfors. En særskilt overvåkingsstyrke bestående av personell fra EU, ASEAN, Norge og Sveits bistår i gjennomføringen av avtalen. Styrken har være operativ fra midten av september 2005. Styrkens mandat til å overvåke gjennomføring av fredsavtalen vil også inkludere oppgaver knyttet til MR-overvåking og avvæpning av GAM.

En fortropp med norsk deltakelse planla utplasseringen av overvåkingsstyrken, hvor Norge vil bidra med fem observatører. Operasjonen er en sivil operasjon, men med betydelig innslag av militær kompetanse. Personellet opererer ubevæpnet uten uniform. Indonesiske myndigheter vil være ansvarlige for observatørens sikkerhet.

11.8.5 Særlig om forsoningsprosessen i Guatemala

FN-sendelaget MINUGUA avsluttet sin virksomhet i desember 2004, som følge av avslutningen av den 36 år lange borgerkrigen. I forbindelse med at MINUGUA trakk seg ut, er det viktig å få på plass alternative mekanismer som kan fremme gjennomføringen av fredsavtalene, spesielt innenfor sentrale områder som menneskerettigheter og justissektoren. Norge støtter blant annet opprettelsen av et nærvær for Høykommisæren for menneskerettigheter i Guatemala. Norge fortsetter opplæring i konfliktløsning og dialog både i det sivile samfunn og i offentlige institusjoner. Det prioriteres å øke den politiske deltakelse blant kvinner, ungdom og urfolk.

11.8.6 Særlig om forsoningsprosessen på Haiti

Fraværet av demokratiske spilleregler og parlamentariske tradisjoner har de siste 15 årene ledet til turbulente tilstander med hyppige regjeringsskifter, statskupp og militære intervensjoner på Haiti. Med avsettelsen av president Jean-Bertrand Aristide i februar 2004 må Haiti nok en gang forsøke å legge grunnlaget for en ny start.

Etter flere års samarbeid med Kirkens Nødhjelp om støtte til humanitære tiltak, ble Norge i 1998 anmodet om å være med i et samarbeid med USA, Canada og International Peace Academy med henblikk på å bidra til konsensus-bygging mellom politiske og sivile aktører på Haiti. Dette arbeidet har vært videreført av Norge siden 2000. Norges engasjement på Haiti har et humanitært fokus og målet er fortsatt - gjennom dialog - å styrke tillitsforholdet mellom de forskjellige politiske og sivile aktørene i landet. Engasjementet innebærer et tett samarbeid med haitianerne selv, hvor også kirken spiller en viktig rolle, men også med norske organisasjoner og miljøer (blant annet Kirkens Nødhjelp og FAFO), samt FN og Organisasjonen av amerikanske stater (OAS).

Arbeidet har bestått i å samle haitianere fra ulike miljøer til samtaler og seminarer, i Haiti og i Norge, rundt spørsmål om forsoning, menneskerettigheter, demokratiske spilleregler og institusjoner. Gjennom tålmodig innsats de siste seks årene er det skapt et

visst handlingsrom for dialog mellom haitianske politikere og sivile aktører. Samtidig har arbeidet i seg selv vært konfliktdepende.

I overgangsfasen som Haiti nå gjennomlever trengs det internasjonale samfunn både til å garantere sikkerhet og til å fremskaffe bistand og investeringer. Men bare i kombinasjon med politisk dialog mellom haitianerne vil MINUSTHAs stabiliseringsstyrker og bred økonomisk bistandsinnsats skape trygge rammer rundt valgene som skal gå av stabelen i november 2005.

Norges innsats for å skape rom for dialog mellom politiske aktører må sees på som en del av disse forberedelsene. I samarbeid med Kirkens Nødhjelp ble det holdt et seminar for haitianske politiske ledere, representanter for det sivile samfunn og kirken i Oslo i august 2004 for å drøfte de politiske partiers rolle i et demokrati. Som sluttdokument fra dette seminaret undertegnet haitianerne en "Oslo-erklæring" som forpliktet dem til å samarbeide med fredelige og lovlige midler i videreutviklingen av den politiske dialog på Haiti. Tråden fra Oslo-seminaret ble fulgt opp under et nytt bredt anlagt seminar med alle viktige samfunnsaktører i Haiti i mars 2005. Etter dette seminaret er det forhandlet frem en valg-pakt - en slags adferdskodeks - med lederne av de viktigste politiske partier i landet. Valgpakten som ble lansert under statssekretær Helgesens nærvær i Port au Prince i juni 2005, er undertegnet av nærmere 30 partier. Sentralt i paktens er respekt for lov og orden samt avståelse fra bruk av vold.

Valgpakten har gitt grunnlag for diskusjoner mellom de politiske partier om hvordan de kan arbeide sammen for å sikre de politiske partiers plass i det haitianske demokrati. Med norsk støtte er det forhandlet frem en tverrpolitisk plattform, "Convention des Partis Politiques Haitiens", et slags syndikat for politiske partier, som ble lansert i Port au Prince 15. september med tilslutning fra alle toneangivende partier i landet.

Et ytterligere norsk-støttet initiativ, utviklingen av en "Pacte de Gouvernabilite", er nå i slutfasen. Denne paktens tar sikte på å avklare og legitimere opposisjonens rolle og forholdet mellom regjering og opposisjon i styringen av landet.

11.8.7 Særlig om forsoningsprosessen på Filippinene

Siden 2001 har Norge, etter forespørsel fra begge parter, vært tilrettelegger for fredsprosessen på Filippinene. I oktober og november 2003 ble det avholdt uformelle samtaler mellom partene i Oslo. Disse ble fulgt av tre formelle forhandlingsrunder våren 2004. Av de to første rundene fulgte felleserklæringer. Forhandlingsmøtet som skulle vært avholdt i Oslo i august 2004 er foreløpig utsatt. En medvirkende årsak til at fremdriften i forhandlingene har avtatt kan være at man nå nærmer seg vanskelige og forpliktende substansforhandlinger.

Konflikten på Filippinene har først og fremst sitt opphav i de store sosiale- og økonomiske forskjellene, samt i det svake styringssystemet. Forhandlingene om sosiale og økonomiske rettigheter og politiske og konstitusjonelle reformer vil gripe rett inn i disse utfordringene.

Til tross for at fremdriften i fredsprosessen har avtatt, synes partene å besitte den forhandlingsvilje som kan gjøre en politisk løsning mulig. Begge parter holder imidlertid den militære opsjonen åpen. For å gjøre det politiske sporet så attraktivt som mulig har Norge derfor intensivert sin innsats på tre områder:

- Tiltak som støtter selve forhandlingene.
- Tiltak for å skape støtte til prosessen fra det sivile samfunn.
- Tiltak for å mobilisere støtte fra det internasjonale samfunn.

Et av de mest konkrete resultatene av de tre formelle forhandlingsmøtene som har vært gjennomført er etableringen av en felles komite for overvåking av MR-overgrep (JMC). Komiteen er hjemlet i CARHRIHL, og fellesekretariatet i Manila åpnet 4. juni 2004. JMCs fellesekretariat er finansiert av Norge, via Centre for Humanitarian Dialogue. Det er innvilget støtte frem til 1. desember 2004. JMC har begynt å få inn klager om MR-overgrep, men det er fortsatt en markant skjevhet mellom klager på regjeringen og klager på NPA. Forhandlingene om rammeverket for JMCs arbeid har kommet et stykke, men man har fortsatt ikke blitt enige om hvordan de innrapporterte sakene skal behandles.

11.8.8 Særlig om MR-situasjonen i det palestinske område

Målsetningen for det norske engasjementet er å bidra til etablering av en demokratisk og økonomisk bærekraftig palestinsk stat som ledd i en fremforhandlet fredsløsning. Norge har et stort bistandsengasjement i Det palestinske området. En stor del av bistandsprogrammet er viet institusjonsutvikling som grunnlag for en fremtidig palestinsk stat. På grunn av den vanskelige sosiale og økonomiske situasjonen i området, går likevel en stor andel av bistanden til å dekke den palestinske befolkningens humanitære behov.

Norge yter bistand direkte til den palestinske selvstyremyndigheten, gjennom Røde Kors, FN-systemet og frivillige organisasjoner. I tillegg leder Norge den eneste internasjonale observatørstyrken i Det palestinske området, Temporary International Presence i Hebron (TIPH). Styrken har som oppgave å bidra til større grad av sikkerhet for innbyggerne i Hebron.

Vold fra begge sider bryter med den mest grunnleggende av alle menneskerettigheter: Retten til liv. Det palestinske området regnes som okkupert land. I henhold til Genève-konvensjonene gir dette Israel som okkupasjonsmakt et ansvar både for den palestinske sivilbefolkningen og for hvordan de behandler de palestinere som sitter i israelsk fangenskap. Norge har gjentatte ganger tatt opp etterlevelsen av internasjonal humanitær rett med israelske myndigheter, både bilateralt og gjennom det internasjonale giverstrukturen som ledes av Norge. Man har spesielt fokusert på bevegelsesfriheten til humanitært personell og bistandspersonell. Norge har også gjentatte ganger tatt opp byggingen av en sikkerhetsmur på Vestbredden. Muren har store økonomiske og sosiale konsekvenser for den palestinske befolkningen. Norge anser den delen av muren som bygges på Vestbredden som ulovlig i henhold til folkeretten. Norge støtter også en rekke frivillige organisasjoner både på israelsk og palestinsk side som arbeider med disse og beslektede spørsmål. Norge har samtidig krevet at palestinske myndigheter skal gjøre sitt ytterste for å stanse militante gruppers angrep mot israelere.

Matdistribusjon, Nord-Uganda.

12

FN-systemet

12.1 FN reform

Å fremme og beskytte menneskerettighetene er, ved siden av fred, sikkerhet og utvikling, blant FNs kjerneoppgaver. Her består også klare sammenhenger. Der menneskerettighetene respekteres, reduseres faren for sosial uro og konflikt, samtidig som mulighetene for sosial og økonomisk utvikling øker.

Norge har konsekvent gått inn for å styrke FNs rolle i det internasjonale arbeidet for å fremme respekt for menneskerettighetene. I de siste årene har Norge fokusert på implementering og internasjonal håndheving av det normative grunnlaget de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene utgjør. Dette krever at FN kan opptre effektivt og med legitimitet på menneskerettighetenes område.

FN er nå inne i en reformprosess for å sette organisasjonen bedre i stand til å bidra til at medlemslandene oppfyller sine menneskerettighetsforpliktelser. Generalsekretærens utgangspunkt for reformforslag vedrørende menneskerettighetene var at MR-kommisjonen anses stadig mindre effektiv i forhold til å bedre MR-situasjonen i praksis. Mye av kritikken som rettes mot MR-kommisjonen er berettiget, både når det gjelder sammensetning, arbeidsform og konkrete resultater. Dette er i første rekke en følge av at behandlingen av menneskerettigheter i høyeste grad er politisk av natur og preget av klare konfliktlinjer.

Norge har aktivt deltatt i reformprosessen. Vi har støttet generalsekretærens forslag om at gjennom reform av FN må menneskerettighetene tillegges økt vekt, integreres i hele FNs virksomhet og gjøres mer effektivt. Norge har støttet forslaget om at det opprettes et stående MR-råd som nytt hovedorgan i FN. Vi har understreket at noen sentrale egenskaper ved MR-kommisjonen, så som spesialprosedurene og adgangen for det sivile samfunn til å delta i Kommisjonens arbeid, må videreføres. Vi har støttet tilrådingene om å styrke arbeidet til FNs høykommisær for menneskerettigheter ved en fordobling av kontorets andel av FNs regulære budsjettmidler.

Etter vanskelige forhandlinger om sluttdokumentet til toppmøtet i New York i september 2005, endte

man opp med en svakere tekst enn hva man fra norsk side hadde håpet på. Man besluttet å opprette et MR-råd som skal befatte seg med MR-brudd og fremme anbefalinger i denne sammenheng. For øvrig skal organet fremme koordinering og ytterligere integrering av MR i FN systemet. Dette må sees som et positivt utfall. Det var imidlertid ingen enighet forut for toppmøtet om de mange viktige modaliteter som må fastlegges om det nye organet, herunder dets status, sammensetning og arbeidsform. Dette overlater en rekke spørsmål av avgjørende betydning for MR-rådets stilling og dets evne til å arbeide effektivt for å hindre og påtale brudd på menneskerettighetene til nye, krevende forhandlinger

12.2 FNs menneskerettighetskommissjons 60. og 61. sesjon

De grunnleggende politiske motsetninger var fortsatt sterke under 60. sesjon av MR-kommisjonen. Blant de mest bekymringsfulle trekk var et gjennomgående og økende press for å svekke sentrale MR-mekanismer, herunder ikke minst spesialrapportørene. Det er særlig kritisk at dette presset denne gang også kom fra enkelte vestlige land, deriblant USA og vest-europeiske land. Det var skuffende at enkelte sentrale resolusjoner om situasjonen i enkeltland, blant annet Tsjetsjenia og Zimbabwe, heller ikke ble vedtatt under denne sesjonen. Man må imidlertid si seg fornøyd med at resolusjonene om Nord-Korea, Cuba, Turkmenistan og Hviterussland/Belarus ble vedtatt og at Kommisjonen vedtok beslutninger om Nepal, Colombia, Haiti og Sudan.

Positive resultater ble videre oppnådd med hensyn til MR og anti-terrorisme-tiltak, internt fordrevne, menneskehandel, vold mot kvinner og næringslivets samfunnsansvar.

Under Kommisjonens 61. sesjon kom Generalsekretærens reformforslag "In larger freedom", som omfatter omdanning av MR-kommisjonen til et MR-råd, til å prege arbeidet. Mens det var tilnærmet konsensus om behovet for reform av FNs MR-maskineri, var det vanskelig å se tegn til enighet om felles målsetninger og virkemidler for å nå disse. Selv om de grunnleggende politiske motsetninger

fortsatt var sterke, bidro to forhold til å gjøre sesjonen noe mindre konfrontatorisk:

- Den bedre politiske situasjonen i Midtøsten/Palestina.
- Beslutningene om å ikke fremme de mest kontroversielle landresolusjoner (Tsjetsjenia, Kina, Iran og Zimbabwe).

Det mest skuffende trekk var utvilsomt MR-kommisjonens manglende evne til å behandle alvorlige MR-overgrep i politisk følsomme landsituasjoner som disse. Samtidig førte dette til en ytterligere isolasjon av de fire land som ble gjenstand for MR-kommisjonens mest "fordømmende" resolusjoner, som ble vedtatt med større margin enn tidligere. Disse omfattet Cuba, Belarus, Nord-Korea og Myanmar.

De viktigste resultater av den 61. sesjon var opprettelsen av nye mandater for MR og anti-terrorisme-tiltak, næringslivet og MR, minoriteter, samt overvåking av MR-situasjonen i Nepal og i Sudan. Videre ble det vedtatt retningslinjer for erstatning til ofre for grove brudd på menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett.

Fra norsk side var følgende resolusjoner de mest sentrale av de tematiske resolusjoner under de to kommisjonene:

- Resolusjonene om MR-forsvarere (som Norge er hovedforslagsstiller for).
- Resolusjonene mot bruk av tortur.
- Resolusjonene vedrørende MR og anti-terrorisme-tiltak,.
- Resolusjonene om næringslivet og MR.
- Resolusjonene vedrørende vold mot kvinner.
- Resolusjonene vedrørende vilkårlige henrettelser.
- Urfolksresolusjonene.
- Resolusjonene om beskyttelse av internt fordrevne.

Norge deltok også aktivt i behandlingen av enkelte landsituasjoner og engasjerte seg i konkrete tiltak for å dempe motsetningene mellom stater i det multilaterale menneskerettighetsarbeidet. Arbeidsrapporter fra Norges deltagelse i MR-kommisjonens 60. og 61. sesjon er tilgjengelig på UDs nettsider om menneskerettighetene (<http://www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/mrpolitikk/deltakelse/bn.html>).

12.3 Generalforsamlingens 3. komité

Arbeidet i 3. komite under FNs 59. generalforsamling ga ingen vesentlige fremskritt med henhold til nye normer og standarder for arbeidet for menneskerettigheter og sosiale spørsmål. Komitéarbeidet var sterkt politisert og polarisert. Arbeidet viste at det finnes grunnleggende skillelinjer i oppfatningen av hvordan arbeidet med menneskerettigheter skal bringes videre.

Uenigheten viser seg særlig i forhold til resolusjoner med kritikk mot forholdene for menneskerettigheter i enkeltstater. Innvendingene mot slike resolusjoner er at de representerer et vestlig, politisk motivert virkemiddel til bruk mot utviklingsland.

Under denne sesjonen ble det fremmet 8 resolusjoner med kritikk mot enkeltland. 4 av disse kom ikke til votering fordi de enten ble trukket eller stoppet av prosedyremessige årsaker. For de resterende viste avstemningsresultatet et såpass stort antall avholdende stemmer at resolusjonene mistet mye av sin kraft og legitimitet.

Et viktig punkt for den norske delegasjonen var spørsmål knyttet til beskyttelsen av urfolks rettigheter. Det første Urfolkstiåret ble avsluttet i desember 2004. Et forslag om å fortsette arbeidet i et nytt tiår ble vedtatt. Fra nordisk side ble det fremholdt at FNs Permanente Forum for urfolk måtte ha en avgjørende rolle i det fremtidige arbeidet med urfolksspørsmål inne organisasjonen.

Den norske delegasjonen hadde også et spesielt fokus på kvinners rettigheter og likestilling. På dette punktet var det spesielt tilfredsstillende at det ble vedtatt en resolusjon om nedkjemping av forbrytelser knyttet til ære. Vernet om barns rettigheter var også et prioritert område. Norge var som vanlig medforslagsstiller til resolusjonen om barns rettigheter. Av kontroversielle spørsmål i denne resolusjonen var fordømmelse av bruk av dødsstraff mot mindreårige og referanser til den Internasjonale straffedomstolen.

Et annet viktig punkt var arbeidet for menneskerettigheter i kampen mot terrorisme. I det norske hovedinnlegget under sesjonen ble det understreket at det er viktig at alle land står ved sine folkerettslige forpliktelser på MR-området i kampen mot

terrorisme. Det ble understreket at man anså bruk av dødsstraff overfor gravide og overfor personer som er mindreårige eller mentalt tilbakestående når det begikk forbrytelsen som uakseptable og i strid mot internasjonal sedvanerett. Innlegget viste videre til den svært vanskelige situasjonen for menneskerettighetsforsvarere internasjonalt og at det var behov for konstant oppmerksomhet på deres skjebne.

12.4 Høykommissæren for menneskerettigheter

FNs Høykommissær for menneskerettigheter (UNHCHR) ble opprettet i 1993. Høykommissærens kontor (OHCHR) fungerer blant annet som sekretariat for FNs MR-kommisjon og Konvensjonsorganene, yter faglig hjelp og rådgiving til en rekke land og er ansvarlig for MR-komponenten i flere fredsskapende/fredsbevarende operasjoner. En annen sentral oppgave for Høykommissæren er å lede arbeidet med større integrering av menneskerettighetene i alt FNs arbeid i tråd med Generalsekretærens reformplaner. Norge er blant de største frivillige bidragsyterne til Høykommissærens kontor med et frivillig bidrag på NOK 35,8 mill. i 2004 og NOK 38 mill. i 2005.

Sommeren 2004 ble Louise Arbour utnevnt til FNs Høykommissær for menneskerettigheter. Hun gjenopptok med stor kraft det effektiviseringsarbeidet som hennes forgjenger Sergio de Mello hadde igangsatt. Våren 2005 lanserte hun en handlingsplan med konkrete tiltak og tidsplan for forbedring av eksisterende arbeidsområder og et styrket nærvær på landnivå.

12.5 Konvensjonsorganene

Konvensjonsorganene er komiteer som er opprettet for å påse overvåkning og gjennomføring av FNs menneskerettighetskonvensjoner. Norge er statspart til følgende seks konvensjoner som hver har en egen overvåkningskomité: FNs konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP); FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK); FNs torturkonvensjon; FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK); FNs kvinnekonsensjon og FNs barnekonsensjon.

De seks komiteene har ulik sammensetning og kompetanse. Felles for alle er at de består av uavhengige eksperter som har som oppgave å påse at konvensjonspartene overholder sine forpliktelser. Arbeidsoppgavene består hovedsakelig av gjennomgang av periodiske statsrapporter og utarbeidelse av anbefalinger til den enkelte stat. Komiteene utarbeider også generelle kommentarer som utdyper enkelte konvensjonsartikler.

Komiteene som overvåker SP, torturkonvensjonen, RDK og kvinnekonsensjonen har i tillegg mandat til å vurdere individuelle klager mot stater som har akseptert slik kompetanse for komiteen. Siden 2003 har en arbeidsgruppe nedsatt av FNs MR-kommisjon gjennomført årlige sesjoner for å kartlegge mulighetene for å utarbeide en frivillig protokoll om individuell klageadgang til ØSK. Arbeidsgruppens foreløpige siste sesjon avholdes i februar 2006. Det forventes at arbeidsgruppen vil utarbeide en anbefaling til MR-kommisjonen vedrørende spørsmålet om arbeidsgruppens mandat bør fornyes. Dersom mandatet anbefales fornyet er det naturlig at dette innebærer kompetanse til å utarbeide forslag til en protokoll vedrørende en individklageordning.

Arbeidet med å reformere og effektivisere arbeidet i komiteene fortsatte i 2004 og 2005. Det ble blant annet i 2003 besluttet at barnekomiteen skulle deles i to kamre for raskere å behandle innkomne statsrapporter. Norge støtter opp om dette arbeidet som drives av konvensjonsorganene selv. Norge støtter også komitéenes arbeid finansielt gjennom bidrag til Høykommissæren for menneskerettigheter.

Professor Lucy Smith ble i februar 2004 gjenvalgt som medlem i Barnekomiteen. Dr. psychol. Nora Sveaass ble i september 2005 nominert som norsk kandidat til FNs torturkomité. Kandidaturet støttes av de nordiske land.

12.6 ILO

Retten til arbeid, rettferdige arbeidsvilkår og fagforeningsmedlemskap er alle blant menneskerettighetene nedfelt i Verdenserklæringen og i Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Den internasjonale arbeidsorganisasjon (ILO) er FNs særorganisasjon for arbeidslivet,

etablert for å bedre levekår, arbeidsforhold og muligheter for arbeidstakere verden over. ILO gjennomfører sitt mandat gjennom vedtak av internasjonale konvensjoner og anbefalinger om organisasjonsfrihet, arbeidsforhold, diskriminering i arbeidslivet og sosial sikkerhet. Åtte av ILOs konvensjoner regnes som kjernekonvensjoner og omhandler retten til organisering og kollektive forhandlinger, lik lønn for menn og kvinner, ikke-diskriminering i arbeidslivet og avskaffelse av tvangsarbeid og barnarbeid. I tillegg til den omfattende normative virksomheten, driver ILO globalt bistandssamarbeid for å fremme demokrati og menneskerettigheter, styrke arbeidsvernet og bekjempe arbeidsledighet og fattigdom.

ILO er en trepartsorganisasjon, der styrende organer er sammensatt av arbeidstakere, arbeidsgivere og regjeringer. Norge var i treårsperioden 2002- 2005 medlem av ILOs Styre.

Norge har i sin styreperiode støttet tiltak for å modernisere og effektivisere ILOs norm- og overvåkingssystem med fokus på kjernekonvensjonene og styrket samarbeid med IMF og Verdensbanken. Dette innebærer at vi har vektlagt at systemet først og fremst må fokusere på de grove bruddene som drap på fagforeningsledere, fengsling, annen frihetsberøvelse og mangelfull lovgivning. Norge har støttet videreføringen av Generalsekretærens kampanje for å gi høy prioritet til ratifikasjon og fremme av de grunnleggende ILO-konvensjonene. Oppfølgingen av Erklæringen om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet fra 1998 har også blitt prioritert av Norge. I forbindelse med FNs tusenårsmål har ILO et spesielt ansvar for målsetting nummer 16 under det åttende tusenårsåret; utvikling og iverksetting av strategier for å skape anstendig og produktivt arbeid for ungdom. Norge har også i 2004 og 2005 støttet opp om dette arbeidet. Vi har også gitt støtte til programmer for bekjempelse av barnarbeid og for fremme av trepartsdiallog i arbeidslivet.

Fra norsk side har vi videre bidratt aktivt til forankring og iverksetting av ILOs konvensjoner i utviklingsland. Norge har eksplisitt gått inn for at den faglige bistandsvirksomheten systematisk bør kanaliseres til områder der ILOs overvåkingorganer har

påvist manglende gjennomføring av konvensjoner. Dette gjelder blant annet omfattende bruk av tvangsarbeid, forbud mot organisering, drap på fagforeningsledere, slavelignende arbeidsforhold, bortføring og grovt utnyttelse av barnarbeid.

Mens ILO tradisjonelt har konsentrert seg om formell sektor, fokuseres det i økende grad på uformell økonomi. ILOs generaldirektør tok initiativ til å opprette en Verdenskommisjon for den sosiale dimensjon ved globaliseringen. Kommisjonen presenterte sin rapport i januar 2004. Rapporten beskriver blant annet hva slags politikk som kreves for at globaliseringen ikke skal gå på bekostning av arbeidstakernes rettigheter. Rapportens hovedbudskap gjelder reform av globale mekanismer for å styrke de sosiale dimensjon ved globalisering. Den drøfter tiltak for å styrke ILOs kapasitet til å bidra til implementering av menneskerettigheter og arbeidsstandarder samt at migrasjon blir behandlet på multilateralt nivå. Norge har vært en aktiv støtte-spiller for Verdenskommisjonen, både politisk og økonomisk. Norge har søkt å bidra til at ILOs rolle med hensyn til den sosiale dimensjon ved globalisering styrkes og synliggjøres.

Norge er enig i at ILO fortsatt må fremme anstendig arbeid som et globalt mål og at ILO må fortsette arbeidet med å styrke samarbeidet med andre multilaterale aktører for å sikre koherens. Samarbeidet med Verdensbanken, IMF og WTO er spesielt viktig.

12.7 Utviklingsbankene

Sosial og økonomisk utvikling er hovedmålsettingen for utviklingsbankenes virksomhet. Dette arbeidet har en klar forbindelse til fremme av politiske og sivile rettigheter, ikke minst fordi bedre levekår for enkeltindividet gir større muligheter til å fremme også slike rettigheter. Norges betydelige bidrag til utviklingsbankenes tiltak på utdanningssektoren, har derfor en sterk MR-dimensjon. Mottagerlands utarbeidelse av helhetlige utviklingsstrategier (Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP)), har to viktige MR-dimensjoner. For det første har disse en klar fattigdomsorientering. I tillegg bygger PRSP-prosessen på omfattende konsultasjoner, blant annet med det sivile samfunn. Norge er en pådriver for at

Telt til flyktninger fra Darfur, Tsjad.

folkevalgte organer også skal ha en sentral rolle i dette arbeidet. PRSP-prosessen, som også er en betingelse for gjeldslette under HIPC (Heavily Indebted Poor Countries Initiative), leder derfor både direkte og indirekte til økt implementering av sosiale og økonomiske rettigheter, styrking av politiske og sivile rettigheter og økt demokratisering

Bankene har i de senere årene økt arbeidet med politiske og sivile rettigheter ved å legge større vekt på godt styresett og rollen til det sivile samfunn i låntakerland. Norge er en av de største bidragsy-

terne til programmer/prosjekter i bankene for å fremme bedre styresett. Siden man gjerne tolker bankenes statutter slik at de ikke skal innvirke på låntagernes interne politiske organisering, relateres MR-arbeidet gjerne til den negative effekt på utviklingsprosessen som brudd på menneskerettighetene skaper. Mange medlemsland, herunder låntagerland, mener bankene ikke skal ha noen lederrolle i MR-spørsmål. Fra norsk side støttes MR-dimensjonen i bankenes arbeid med både politiske og finansielle virkemidler på flere nivå. SMR konsulteres og brukes i dette arbeidet.

13.1 Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD)

Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) er det viktigste instrumentet i Europarådets arbeid for menneskerettighetene. Individuer som mener at deres rettigheter etter konvensjonen er krenket kan rette klage om dette til domstolen. EMDs avgjørelser er tilgjengelig fra domstolens database "HUDOC" (<http://cmiskp.echr.coe.int/>). En innføring i søkemulighetene for denne databasen er tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettigheter under "MR-databaser" (<http://www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/baser/bn.html>).

13.1.1 Utviklingstendenser i rettspraksis

Et mønster i utviklingen fra 2003 og 2004 er at stadig flere saker gjelder alvorlige brudd på EMK og har sitt opphav i konfliktområder. I tillegg til denne allmenne observasjonen er det særlig to dommer som kan trekkes frem fordi de viser en ny utvikling.

Dommen i saken Broniowski mot Polen kom i juni 2004 som den første såkalte pilotdommen. Det vil si en dom som innebærer en særskilt håndtering av like klagesaker, der øvrige likeartede saker blir lagt til side til myndighetene har satt i verk alle allmenne tiltak som er nødvendige for å rette opp situasjonen som innebærer brudd på EMK

Den andre dommen kom i juli 2004 i saken Ilascu med flere mot Moldova og Russland. Ilascu og andre ble fengslet i strid med EMK art. 5 (forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse) av styresmaktene i Den moldovske republikken Transdnjestr. Klagerne ble videre

behandlet på et vis som innebar brudd på EMK art. 3 (umenneskelig og nedverdiggende straff). To av klagerne satt fremdeles fengslet da dommen ble avsagt. Det nye ved dommen er at avgjørelsen i tillegg til å fastslå brudd, også fastslo hva staten måtte gjøre for klagerne og når tiltaket skulle settes i verk. Dommen fastslo at de fengslede straks måtte løslates. Per 5. juli 2005 var de fremdeles ikke løslatt.

I 2004 fattet domstolen nesten 21 000 avgjørelser, hvorav 718 dommer. De resterende avgjørelsene var avvinningsavgjørelser. I dommene ble det funnet brudd på konvensjonen i 588 saker. Dette innebærer en vekst på ca. 18 prosent i antall saker som ble avsluttet. I 2003 kom det inn omkring 39 000 klager, mens tallet økte til nærmere 45 000 i 2004. Av disse gjaldt ca. 40 prosent klager fra de fire lande Polen, Russland, Tyrkia og Romania.

Behandlingstiden har økt betraktelig, fra to til tre år, i noen tilfeller mer enn det dobbelte. Dommer rettet mot de fire landene Tyrkia, Polen, Frankrike og Italia utgjør mer enn halvparten av alle dommene (mer enn 60 prosent i 2003, 52 prosent i 2004). Til tross for økt effektivitet har den stadig økende saksmengden skapt et betydelig kapasitetsproblem, noe som illustreres ved at EMD på slutten av 2004 hadde mer enn 80 000 uavsluttede saker. Utviklingen er i ferd med å lamme domstolens funksjon som beskytter av menneskerettighetene i Europa og truer dens troverdighet og status. Europarådets medlemsland har derfor satt igang en prosess med sikte på å reformere domstolsystemet.

13.1.2 Reformtiltak

På ministermøtet i mai 2004 ble det vedtatt en reformpakke som skulle sikre fremtiden for Den europeiske menneskerettsdomstolen.

Reformpakken inneholder følgende elementer:

- Protokoll 14 til EMK om endringer i kontrollsystemet til konvensjonen for å gjøre domstolen mer effektiv.
- Fem tilrådinger/rekommendasjoner til medlemsstatene som skal bedre gjennomføringen av EMK på nasjonalt plan og slik redusere antallet klagesaker.
- En resolusjon rettet mot domstolen om dommer som avdekker underliggende systemfeil.
- En erklæring som blant annet sier at komiteen av faste representanter skal treffe særlige og effektive tiltak for å sikre bedre og raskere gjennomføring av dommene fra domstolen, særlig slike som avdekker underliggende systemfeil.

Norge ratifiserte protokoll 14 til Den europeiske menneskerettskonvensjon 10. november 2004. Protokollen tar sikte på å øke effektiviteten til domstolen gjennom forenklinger i saksbehandlingen og en utvidet adgang for domstolen til å avvise saker. Europarådets målsetting er at protokoll 14 skal tre i kraft innen mai 2006. Dette forutsetter at alle 45 medlemstater ratifiserer innen januar 2006. Per 8. oktober 2005 er protokollen undertegnet av samtlige parter til EMK unntatt Russland. 17 medlemsstater har også ratifisert protokollen.

De fem rekommendasjonene vedrørende gjennomføring av EMK på nasjonalt plan omhandler følgende forhold:

- Gjenåpning av saker som følge av avgjørelser fra EMD.
- Kontroll av at lover, forslag til lover og forvaltningspraksis er i samsvar med EMK.
- Styrking av menneskerettsundervisningen ved universitetene og profesjonsutdanningene.
- Styrking av nasjonale rettsmidler.
- Tiltak vedrørende dommer fra Menneskerettsdomstolen som skyldes underliggende strukturelle problemer.

Norge, som hadde formannskapet i Europarådet da reformpakken ble vedtatt, har engasjert seg sterkt i

oppfølgingen av rekommendasjonene på Europarådsnivå. Rekommendasjonene har blitt oversatt til norsk og følger som vedlegg til årsrapporten.

13.1.3 Oppfølging av dommer

En viktig funksjon i domstolssystemet er Ministerkomiteens overvåking av landenes oppfølging av dommene. Land som får en dom mot seg er forpliktet til å rette opp situasjonen som er konvensjonsstridig. I mange saker er det nødvendig å endre forvaltnings- eller domstolspraksis, eventuelt å gjennomføre lovendringer. I de senere år er domstolen blitt supplert av flere nye kontrollmekanismer på menneskerettighetsområdet.

EMDs domsavsigelser mot Norge fra 2003 er fullbyrdet, og Ministerkomiteen har avsluttet overvåkingen av etterlevelsen av dommene. I 2004 behandlet EMD tre saker mot Norge, som alle ble avvist fra videre behandling ved EMD. Den første saken, I og U-saken, gjaldt omsorgsovertakelse og retten til familieliv etter artikkel 8. Den andre saken, Riis-saken, gjaldt artikkel 6 nr. 1 om rettferdig rettergang. Den tredje saken, Reeves-saken, gjaldt artikkel 6 nr. 2 om uskyldspresumpsjonen. I 2005 er det ventet avgjørelser i flere saker, herunder en klage på KRL-faget.

13.1.4 Norges formannskap i Ministerkomiteen

Fra mai til november 2004 hadde Norge formannskapet i Ministerkomiteen, det øverste vedtaksorganet i Europarådet. Norges prioritering var tredelt:

- Styrke det europeiske menneskerettssystemet og det rettslige samarbeidet.
- Styrke samarbeidet mellom de europeiske organisasjonene, særlig OSSE og EU.
- Videreutvikle Europarådets rolle i konfliktforebygging gjennom politisk dialog og arbeid for godt styresett og økt forståelse mellom ulike kulturer.

En særlig viktig sak for Norge var å sørge for at reformprosessen om menneskerettighetsdomstolen ble videreført. I denne anledning arrangerte Norge, i samarbeid med Europarådet, et seminar i Oslo i oktober 2004 om reform av det europeiske menneskerettighetssystemet.

En annen viktig sak for Regjeringen var det norske initiativet for å styrke samarbeidet og å sikre økt komplementaritet mellom Europarådet og OSSE. Under formannskapet hadde Norge en ledende rolle i arbeidet med å avklare Europarådets rolle i forhold til andre internasjonale organisasjoner, særlig OSSE og EU.

Norge arrangerte for øvrig en rekke konferanser under sitt formannskap i 2004. I november 2004 arrangerte vi en konferanse i Oslo for å legge frem og drøfte Europarådets tiltak vedrørende den økende voldsbruken i dagliglivet. Det norske formannskapet tok også initiativ til en konferanse i Strasbourg i november 2004 for å styrke rettighetene til funksjonshemmede barn. Høsten 2004 ble det videre arrangert et seminar for og med romungdom. Seminaret ble ledet av Det europeiske forumet for romungdom, og deltakerene representerte romungdom fra hele Europa.

For Regjeringen er demokratisk deltakelse og godt styresett på regionalt og lokalt nivå viktige elementer for å utbre stabile demokratiske styresett og forebygge konflikter. Dette var tema for en konferanse som ble arrangert i Oslo høsten 2004 med deltakelse på ministernivå fra flere medlemsstater. Det ble drøftet hvordan Europarådet best kan benyttes for å styrke godt styresett gjennom samarbeid på lokalplanet mellom medlemslandene.

13.2 Øvrige gjennomføringsorganer under Europarådet

Europarådets torturkomité er behandlet i årsrapportens kapittel om tortur (se ovenfor punkt 4.3.3).

13.2.1 Den europeiske komiteen for sosiale rettigheter

Den europeiske komiteen for sosiale rettigheter overvåker landenes gjennomføring av Den europeiske sosialpakten. Landene rapporterer om sin gjennomføring av deler av rapporten. Ved mangelfull gjennomføring vil komiteens behandling kunne ende med en anbefaling om å rette opp forholdet vedtatt av Ministerkomiteen. Komiteen behandler også kollektive klagesaker, det vil si klager fremmet av frivillige organisasjoner.

I 2004 behandlet Komiteen blant annet Norges andre rapport vedrørende oppfølgingen av den reviderte europeiske sosialpakten. Komiteen kritiserte Norge for ikke å ha gitt opplysninger om minimumslønn for ungdom. Norge opplyste, som tidligere, at det ikke er regler om minimumslønn i Norge, men at ny statistikk viste at lønnsnivået for ungdom ikke er mye lavere enn lønnsnivået ellers. Statistikken var ikke tilgjengelig på rapporttidspunktet, og vil bli sendt til komiteen i forbindelse med neste rapport. Norge ble videre, sammen med bla. Sverige, kritisert fordi den lovfestede ferien for ungdom i skolepliktig alder bare er to uker, og ikke utgjør mer enn halvparten av sommerferien, slik reglene etter ekspertkomiteen sin oppfatning krever. Norge viste til at barnarbeid ikke er et samfunnsproblem i Norge, og vil dokumentere dette i neste rapport. Norge ble, sammen med mange andre medlemsland, også kritisert fordi borgere i medlemsland utenfor EØS ikke er sikret rett til familieytelser uten opphold i landet, eller rett til sammenslåing av trygdeperioder. Ingen av landene som ble kritisert for dette, er enige i at reglene gir grunnlag for slike rettigheter.

Norge leverte sin tredje rapport om oppfølgingen av den reviderte sosialpakten i august 2005. Norges rapporter og Komiteens anbefalinger tilgjengelig på UD's nettsider om menneskerettighetene under "Internasjonalt regelverk og tilsyn" (<http://www.dep.no/ud/norsk/tema/mr/bn.html>).

13.2.2 Den rådgivende komiteen for rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter

Den rådgivende komiteen for rammekonvensjonen for beskyttelse av nasjonale minoriteter er et annet viktig instrument i arbeidet for å fremme menneskerettighetene. Professor Asbjørn Eide ble valgt til leder av komiteen høsten 2004. Komiteen besøker landene og gjennomgår myndighetenes rapporter. Komiteens vurdering av rapportene ligger til grunn for de beslutninger som Ministerkomiteen treffer om hvert land. En viktig del av komiteens arbeid er den omfattende dialogen med myndigheter og frivillige organisasjoner som finner sted i forbindelse med besøkene.

Europarådet gjør et omfattende arbeid for å verne nasjonale minoriteter. Rammekonvensjonen pålegger statene å sende inn fullstendig informasjon om lovgivning og andre tiltak som er gjennomført. Norge leverte sin første rapport til Europarådet om gjennomføringen av konvensjonen i mars 2001. I mai 2004 ble det arrangert et seminar for å følge opp resolusjonen fra 2003. Norge leverte sin andre rapport i oktober 2005. Norges rapporter er tilgjengelig fra KRDs nettsider om rammekonvensjonen (<http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/nasjonale/eur opa/bn.html>).

13.2.3 Ekspertkomiteen mot rasisme, intoleranse og fremmedfrykt (ECRI)

Ekspertkomiteen mot rasisme, intoleranse og fremmedfrykt (ECRI) består av uavhengige medlemmer (ett medlem fra Norge) som overvåker rasisme og rasediskriminering ved å analysere hvert enkelt lands situasjon. Komiteen utarbeider generelle og landspesifikke tilrådinger om rasisme og intoleranse, og publiserer eksempler på god praksis. Etter hvert landbesøk utarbeider ECRI anbefalinger med hensyn til hvordan identifiserte problemer kan løses. ECRI la frem sin siste rapport om Norge i januar 2004. Rapporten understreker at vernet mot diskriminering er blitt bedre på en rekke områder i Norge, men tilråder at Norge forbedrer vernet mot rasistiske ytringer og sikrer at man får et effektivt håndhevingsapparat for diskrimineringslovgivningen. ECRIs rapporter er tilgjengelig fra Komiteens nettsider (http://www.coe.int/T/e/human_rights/ecri/4-Publications).

13.2.4 Europarådets kommissær for menneskerettigheter

Siden 1999 har Europarådet hatt en kommissær for menneskerettigheter. Stillingen skal bidra til å fremme kunnskap og respekt for menneskerettighetene i Europarådets medlemsland. I oktober 2005 ble Thomas Hammarberg fra Sverige valgt til Europarådets nye kommissær for menneskerettigheter.

Kommissærens arbeid innebærer blant annet besøk i medlemslandene, hvorpå kommissæren utarbeider

rapporter om menneskerettighetssituasjonen. Kommissæren arbeider med overordnede problemstillinger og ser ikke på enkeltsaker. Norge ble besøkt som ledd i kommissærens overvåkning i 2001. I 2004 besøkte kommissæren Luxembourg, Danmark, Sverige, Kroatia, Russland, Sveits og Liechtenstein. Ytterligere informasjon er tilgjengelig fra Europarådets nettsider (http://www.coe.int/T/E/Commissioner_H.R/Communication_Unit/).

13.3 OSSE

Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) er en viktig arena for Norges arbeid for demokratisk utvikling, rettsstat og respekt for menneskerettighetene. Særlig på Balkan, i deler av det øvrige Sentral- og Øst-Europa, Kaukasus og Sentral-Asia er OSSE en viktig aktør for å sikre etterlevelse og utvikling av menneskerettigheter, demokrati og rettsstat. OSSE er gjennom sendelag til stede i land og regioner der det gjenstår store utfordringer, også i land hvor få andre internasjonale organisasjoner er aktive.

Den viktigste årlige gjennomgang av implementeringen av OSSEs forpliktelser under den menneskelige dimensjon er Human Dimension Implementation Meeting (HDIM). Møtet varer i to uker og finner sted i Warszawa hver høst. Deltakerlandene får her mulighet for å dele erfaringer og fremme anbefalinger for videre fremdrift i arbeidet under den menneskelige dimensjon. Samtidig gir møtet også det sivile samfunn muligheten til å komme i dialog med representanter for sine hjemlands regjeringer.

OSSEs kontor for demokratiske institusjoner og menneskerettigheter, ODIHR, hadde i 2004 nærmere 200 pågående prosjekter. Aktivitetsnivået forventes å ligge på det samme i 2005. Aktiviteten er fortsatt størst på Balkan, samtidig som det har skjedd en opptrapping av engasjementet i Sentral-Asia. Valgobservasjon og rådgivning, likestilling, minoriteters rettigheter, terrorisme og menneskerettigheter og menneskehandel har stått høyt på ODIHRs dagsorden i 2004 og 2005. OSSEs høykommissjonær for etniske minoriteter og Spesialrepresentanten for mediefrihet driver også viktige prosjekt i ulike deltakerland.

De siste årene har OSSE gjort et betydelig arbeid mot menneskehandel. OSSE legger til grunn at ca. fem hundre tusen mennesker, særlig kvinner og barn, hvert år blir fraktet til, fra og innen OSSE-regionen og utsettes for slavelignende utnyttelse, herunder tvungen prostitusjon. Menneskehandel er grove brudd på ofrenes menneskerettigheter, samtidig som den utgjør i dag den nest største inntektskilde for organisert kriminalitet. På denne måten bidrar menneskehandel til å undergrave stabilitet og sikkerhet i vid forstand.

I arbeidet mot menneskehandel gir OSSEs praktiske erfaring fra feltvirksomheten et fortrinn i forhold til mange andre internasjonale organisasjoner. En omfattende handlingsplan mot menneskehandel ble vedtatt under ministermøtet i Maastricht i desember 2003. Denne ble fulgt opp under ministermøtet i Sofia i desember 2004 med en beslutning om å utarbeide et tillegg om særlige behov for beskyttelse og bistand hos barn som har vært gjenstand for menneskehandel. OSSE har siden 2004 hatt en egen spesialrepresentant mot menneskehandel. Norges ambassadør til OSSE var i 2004 formann i arbeidsgruppen om likestilling og menneskehandel. Under norsk formannskapet ble det videre fremforhandlet en handlingsplan for likestilling som ble vedtatt under ministermøtet i Sofia i 2004.

I 2004 deltok ODIHR med observasjoner og eksperter i 15 valg. Nesten halvparten av valgobser-

vasjonene fant sted i Sørøst-Europa. ODIHR var også til stede ved viktige valg i Sentral-Asia, Hviterussland og Ukraina. Valgobservasjonen kom særlig i søkelyset etter ODIHRs underkjennelse av valget i Ukraina mot slutten av året. OSSE spilte også en viktig stabiliserende rolle i forbindelse med maktskiftet i Kirgisistan våren 2005. Norge deltok med observatører i åtte av ODIHRs valgobservasjoner i 2004.

Det ble i 2004 avholdt tre konferanser på temaet toleranse og ikke-diskriminering, samt én i Cordoba i 2005. Under ministermøtet i Sofia ble det besluttet å utnevne tre spesialrepresentanter på toleranseområdet, én for bekjempelse av antisemittisme, én mot diskriminering av islam og én spesialrepresentant for andre former for diskriminering og fremmedhat.

13.4 EØS

Rammeavtalene som er inngått med de enkelte mottakerlandene under EØS-finansieringsordningene inneholder fem prioriteringer. Disse omfatter 1) antidiskriminering, 2) tiltak for minoriteter (blant annet Roma befolkningen), 3) likestilling mellom kjønnene, 4) bedring av funksjonshemmede barns rettigheter og 5) MR arbeid blant annet gjennom NGOers arbeid. Konkrete tiltak er ikke kommet i gang og vil avhenge av at landene fremmer søknader innenfor de over nevnte prioriteringene.

14.1 Ombudsordningene

14.1.1 Sivilombudsmannen

Stortingets ombudsmann for forvaltningen, Sivilombudsmannen, kontrollerer saksbehandlingen og rettsanvendelsen i offentlig forvaltning. En viktig del av dette arbeidet er å søke å påse at myndighetene oppfyller sine menneskerettsforpliktelser. Etter at Stortinget i 2003 endret ombudsmannsloven følger det nå uttrykkelig av lovens formålsparagraf at ombudsmannen skal bidra til at menneskerettighetene respekteres. Lovendringen synliggjør det rettslige grunnlaget for ombudsmannens virksomhet på dette området.

Gjennom arbeidet med enkeltsaker søker Sivilombudsmannen å bidra til å spre kunnskap om Norges forpliktelser i henhold til internasjonale avtaler om menneskerettigheter, især den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) og de konvensjoner som er inkorporert i norsk rett. I 2004 ble anførsler om brudd på menneskerettene undersøkt i flere saker, blant annet en sak om dublering av celler i fengsler og en sak om ytringsfrihet for offentlig tjenestemann.

Sivilombudsmannen ser det imidlertid som viktig å fremme arbeidet for menneskerettigheter også ut over behandlingen av enkeltsaker. I 2004 har ombudsmannen derfor blant annet fulgt arbeidet med innarbeidingen av barnekonvensjonen i norsk lov. I møter og besøk i forvaltningen og i møter med ulike organisasjoner blir spørsmål omkring menneskerettigheter også tatt opp. I tillegg søker Sivilombudsmannen gjennom deltakelse og foredrag på seminarer og

konferanser i inn- og utland å bidra til å effektivisere implementeringen av menneskerettsforpliktelsene Norge har påtatt seg.

Menneskerettigheter er også tema i møter Sivilombudsmannen har med delegasjoner og representanter fra andre land. Møtene bidrar til at erfaringer som arbeidet med menneskerettigheter gir, blir utvekslet over landegrensene, samt å fremheve at ombudsmannsordningen er en demokratisk institusjon som kan bidra i arbeidet med å søke å sikre at menneskerettighetene etterleveres. I 2004 har Sivilombudsmannen blant annet hatt møter med parlamentarikere fra Kenya, en grunnlovskommisjon fra Zambia og en delegasjon med dommere og advokater fra Nepal. Delegasjoner fra the State Bureau for Letters and Complaints (SBLC) og fra Ministry of Supervision i Kina, har også vært på besøk. En av Sivilombudsmannens medarbeidere deltok også på den åttende rundebordkonferansen om menneskerettigheter i Beijing, der tema blant annet var fangers og anholdtes rettigheter. Det ble herfra orientert om Sivilombudsmannens kontroll av fengselsforvaltningen i Norge.

14.1.2 Likestillingsombudet

Likestillingsombudet håndhever likestillingsloven. Loven forbyr forskjellsbehandling på grunn av kjønn, men tillater forskjellsbehandling for å fremme likestilling. Loven gjelder på alle samfunnsområder, men de fleste klagene gjelder forhold i arbeidslivet. Nesten annenhver sak fra arbeidslivet gjelder diskriminering i forbindelse med graviditet og foreldrepermisjon.

Håndheving av likestillingsloven innebærer behandling av enkeltsaker og veiledning og informasjon om lovens bestemmelser. I 2004 registrerte Ombudet 517 skriftlige saker. Dette er en økning i forhold til året før (476 i 2003). Likestillingsombudet ser fortsatt store utfordringer i det norske likestillingsarbeidet:

- Det norske arbeidsmarkedet er svært kjønnsdelt. Noen bransjer er helt kvinneledede, mens andre er mannsdominerte.
- Fortsatt velger gutter og jenter svært tradisjonelt når det gjelder yrkesfaglig utdanning.
- Det er fortsatt forskjeller i kvinners og menns lønn, selv når kvinner og menn utfører samme type arbeid og er like godt kvalifisert.
- Nesten halvparten av dagens arbeidstakere er kvinner, men blant ledere er kvinneandelen fortsatt lav. Særlig er mangelen på kvinner stor i private bedrifters ledelse og styrer.
- Kvinner utgjør over halvparten av studentene ved høyskoler og universiteter, men de er svært underrepresentert i høyere stillinger innenfor akademia.
- Yrkesliv og familieliv henger nøye sammen. Det er derfor viktig å stimulere til en likere fordeling av omsorgsoppgaver mellom kjønnene enn det vi har i dag.
- Det er fortsatt kjønnsdiskriminerende bestemmelser i det norske lovverket.
- Likestillingsombudet mottar svært sjelden klager fra utenlandske kvinner eller kvinner med minoritetsbakgrunn. Det er behov for å styrke likestillingsarbeidet i forhold til disse kvinnene. Klager fra utenlandske kvinner vil antagelig øke ved etableringen av nytt likestillings- og diskrimineringsombud fra 1. januar 2006. Vi forventer at problemstillingene vil kunne vise seg å være komplekse, og kanskje knyttet til flere diskrimineringsgrunnlag i disse sakene.

Likestillingsombudets rolle som høringsinstans anses som viktig i utviklingen av likestillingsretten. Mange av hørings sakene i 2004 var svært viktige, både i forhold til rettsutviklingen og likestilling mellom kvinner og menn generelt. Ombudet uttalte seg blant annet om endringer i likestillingsloven, håndhevingen av arbeidsmiljølovens likebehandlingsregler, Kvinnevoldsutvalgets innstilling, modernisert folketrygd, ny arbeidslivslov, endringer i

fødselspengereglene og endringer i barnehageloven. I tillegg til hørings sakene er det verdt å trekke fram saken om foreldreansvar som ble tatt opp av Foreningen 2 foreldre, som et eksempel på en viktig prinsipiell sak Likestillingsombudet behandlet i 2004. Likestillingsombudet kom til at barnelovens regler om foreldreansvar er i strid med likestillingsloven, og ba BFD ta initiativ til å endre reglene slik at alle foreldre, uavhengig av sivil status, får foreldreansvar automatisk. Etter klage fra BFD behandlet Klagenemnda for likestilling saken. I vedtak av 18. august 2005 var nemnda enig i ombudets konklusjon og tok dermed ikke BFDs klage til følge.

I 2004 skrev Ombudet 12 artikler, kronikker og innlegg som ble trykket i dagspresse og fagtidsskrift. Nytt av året var Ombudets artikkelserie i Tidsskrift for Kritisk Juss (4 artikler). Likestillingsombudet holdt 43 foredrag i 2004. Etterspørselen etter foredrag er størst fra fagforeninger og ulike organisasjoner.

Likestillingsombudet deltok også i 2004 i mye internasjonalt arbeid. Det årlige nordiske ombudsmøtet ble holdt i København. Likestillingsombudet mottok i 2004 12 internasjonale delegasjoner, blant annet fra Sverige, EU, FN, Kenya, Japan, Kina, Vietnam, Iran og Bangladesh.

Ombudet deltok også på konferanser i Japan, Slovakia, og Mexico. Det internasjonale samarbeidet er viktig for å kunne utvikle likestillingsretten i samsvar med Norge internasjonale forpliktelser, samtidig som Likestillingsombudet på denne måten bidrar til at kvinners menneskerettigheter ivaretas på en bedre måte internasjonalt.

14.1.3 Ombudsmannen for Forsvaret og Ombudsmannen for sivile vernepliktige

Stortingets etablering av de to nemndene, Forsvarets Ombudsmannsnemnd i 1952 og Ombudsmannsnemnda for sivile vernepliktige i 1957, var i seg selv et viktig tiltak for sikring av individets rettigheter i forhold til henholdsvis Forsvarets myndigheter for militært personell og JD som forvaltningsmyndighet for sivile vernepliktige (militærnektene). Etter Stortingets instruks skal begge

ombudsmannsordningene sikre rettighetene for henholdsvis militært personell og sivilarbeidere. Med bakgrunn i at soldater og sivilarbeidere skal ha like rettigheter under førstegangstjenesten har Stortinget hele tiden praktisert personfelleskap i de to nemndene.

Stortinget, Statsrådene og Forsvarssjefen kan forelegge saker til rådgivende uttalelse for nemndene vedrørende vernepliktig personell og ansatte i Forsvaret. Nemndenes rolle som beskyttere av personellens rettigheter ligger i det instruksfestede mandatet til å behandle saker av generell interesse. Foruten å avgi uttalelser tar nemndene opp saker etter eget tiltak når dette anses nødvendig. Ombudsmannen skal i tillegg behandle klager fra enkeltmennesker som mener seg lovstridig, regelstridig eller urimelig behandlet av sine respektive forvaltningsmyndigheter.

I årenes løp er en rekke saker til beskyttelse og utvidelse av individets rettigheter i forhold til myndighetene tatt opp og blitt løst. Årlig rapporterer Ombudsmannen om ca 110-150 klagesaker i ulike sakstyper fra enkeltpersonell i Forsvaret eller siviltjenesten. Mellom 30 og 40 prosent av disse klagesakene medfører en endret avgjørelse i klagers favør.

Ombudsmannsnemnda har også foretatt undersøkelser vedrørende Forsvarets behandling av soldater og annet personell som tilhører minoritetsreligioner. Feltprestene er Forsvarets rådgivere i spørsmål som angår retten til fri religionsutøvelse. Nemnda har kunnet konstatere at det ikke er funnet noen tilfeller av militære myndigheters brudd på den personlige religionsfrihet.

Ved sin innsikt i rettsutviklingen for personellet i Forsvaret, spiller nemnda og ombudsmannen også en aktiv overvåkerrolle for å sikre en tilsvarende positiv utvikling av rettighetene for sivilarbeiderne (sivile vernepliktige).

Norge håndhever et militært vernepliktssystem som innebærer at alle skikkede menn i alderen 19 til 44 år er pliktig til militærtjeneste eller alternativ siviltjeneste. Denne grunnlovsfestede plikt vil kunne komme i konflikt med individets sivile interesser og

rettigheter. Det tilligger de to ombudsmannsordninger å bidra på best mulig måte til å redusere en mulig konflikt mellom individuelle rettigheter og samfunnsmessige plikter.

Ombudsmannen har ikke mottatt konkrete klagesaker innen denne kategorien i 2004, men mottatt noen få telefoniske henvendelser med spørsmål om alminnelige menneskerettigheter, eksempelvis FNs verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 24, om enhver rett til hvile og fritid. Spørsmål har vært relatert til tjenestetidsbelastning, hovedsakelig fra mannskaper i turnustjeneste. Noen mannskaper som ikke oppfyller gjeldende vilkår for ulike økonomiske stønader har stillet spørsmål om verdenserklæringens artikkel 25, om enhver rett til en levestandard som er tilstrekkelig for han og hans families helse og velvære med mer.

Det er Ombudsmannens erfaring at enkeltindividets rettigheter i forhold til de aktuelle myndigheter synes generelt godt ivaretatt. Samfunnsutviklingen viser imidlertid stadig behov for organer som kan overvåke menneskers rettigheter.

14.1.4 Barneombudet

Barneombudet skal i henhold til lov og instruks arbeide for at barns behov, rettigheter og interesser blir tatt tilbørlig hensyn til på alle samfunnsområder. Ombudet skal særlig følge med i at lovgivning til vern om barns interesser blir fulgt, og at norsk rett samsvarer med de forpliktelser Norge har etter FNs konvensjon om barns rettigheter. I 2004 ble Reidar Hjermand utnevnt til Norges fjerde barneombud.

Etter inkorporeringen av FNs Barnekonvensjon i menneskerettighetsloven har Barnekonvensjonen fått stadig større betydning i Norge. Konvensjonen er imidlertid relativt lite anvendt, og Barneombudet har derfor i 2004 hatt fokus på at Barnekonvensjonen skal få større gjennomslag. Dette har vært gjort blant annet ved å følge med på at politiske avgjørelser vedrørende barn og unge er i samsvar med Barnekonvensjonen. Videre har Ombudet arbeidet for å synliggjøre Barnekonvensjonen i alle relevante sammenhenger.

Arbeidet knyttet til rapporteringen til FNs barnekomité har stått sentralt i Barneombudets virke

gjennom året. På bakgrunn av prosjektet Livet Under 18, som ble initiert av Barneombudet i samarbeid med Forum for Barnekonvensjonen, ble det videreutviklet undervisningsmaterieil til bruk i grunnskolen. Dette utviklingsarbeidet ble støttet av Utdanningsdirektoratet og tar sikte på å engasjere elever rundt temaer som rettigheter, Barnekonvensjonen og medvirkning. Ved årets slutt forelå det materieil til bruk på ulike trinn i grunnskolen. Arbeidet vil fortsette i 2005.

For øvrig har Barneombudet samarbeidet med Norsk senter for menneskerettigheter i forbindelse med senterets årlige rapportering om menneskerettighetssituasjonen i Norge. Ombudet har også vært involvert i senterets utarbeidelse av informasjonsmaterieil til kommunene om Barnekonvensjonen.

Et annet viktig område i 2004 har vært å videreføre arbeidet med å styrke barn- og unges medvirkning. Ombudet har særlig fokusert på å videreutvikle InternettParlamentet til et redskap for aktiv medvirkning, styrke samarbeidet med barne- og ungdomsorganisasjoner, utvikle Barneombudets nettsider som medvirkningsportal for barn og unge samt videreutvikle forskningsformidling via Internett for barn og unge.

Barneombudet har deltatt i referansegrupper og en rekke andre faglige sammenhenger der temaet har vært barn og ungdoms bruk av ny teknologi. Ombudet har både fokusert på barns rett til å få tilgang til informasjon og barns rett til beskyttelse mot skadelig informasjon, jf. artikkel 17 i Barnekonvensjonen.

Prosjektet Barn og beskyttelse ble slutført i 2004. Rapporten blir tilgjengelig i 2005. Her har Barneombudet, med støtte fra blant annet Nordisk Ministerråd, gått inn i problematikken rundt foreldres rett til samvær med barn og hvordan barn kan beskyttes mot overgrep i samværs-situasjoner.

Barneombudet har i samarbeid med politidirektoratet sett på mulighetene for bedre registrering og sikring av barn i politisaker der barn er involvert. Det har også vært fokusert på hvordan tilliten til barnevernet kan styrkes og hvordan man kan bidra

til å øke barnevernets legitimitet i befolkningen. Elevenes arbeidsmiljølov, Opplæringslovens kap. 9a, har stått sentralt for Barneombudets arbeid i 2004. Nasjonalt og internasjonalt er denne loven et gjennombrudd for elevenes individuelle rettigheter i skolen. Det er et stort behov for informasjon og utvikling av gode rutiner før vi kan si at elevenes rettssikkerhet er forsvarlig ivaretatt. I samarbeid med Barneombudet utførte Fylkesmannen i Oslo og Akershus tilsyn som viste nedslående resultater i forhold til skolenes praktisering av loven. På denne bakgrunn har Fylkesmannen og Barneombudet utarbeidet en veiledningsbrosjyre om Kapittel 9a i Opplæringsloven der det gis konkrete og praktiske råd om hvordan man skal gå fram ved klager og anke på vedtak.

Barneombudet har også jobbet videre med prosjektet Manifest mot mobbing. Fokuset har vært på elevrådenes funksjon og klar og tydelig ledelse ved skolen.

Barneombudet etablerte i 2004 god kontakt med Sametinget og innledet en dialog om opplæringssituasjonen for samiske barn og unge. Ivaretagelse av samiske barns språk og kultur vil bli et sentralt tema for det videre arbeidet.

Barneombudet har hatt et særlig fokus på omsorgen og behandlingen av enslige mindreårige asylsøkere i 2004. Videre har Ombudet hatt kontakt med utlendingsforvaltningen vedrørende innholdet i "barnets beste" i Barnekonvensjonen artikkel 3 og behovet for at "barnets beste" synliggjøres i alle vedtak som berører barn.

14.1.5 Senter mot etnisk diskriminering

Senter mot etnisk diskriminering (SMED) ble opprettet i 1998. SMEDs hovedmål er å sikre individets vern mot diskriminering. Ifølge SMEDs mandat defineres etnisk diskriminering som negativ forskjellsbehandling på grunnlag av trosbekjennelse, rase, hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse. Arbeidet er forankret i FNs rasediskrimineringskonvensjon.

SMED har tre oppgaver: rettshjelp, dokumentasjon

og påvirkning. Det er nyttig å bruke både retthjelpsarbeid og andre kunnskapskilder for å belyse hvordan diskriminering arter seg, og for å foreslå endringer og forbedringer.

Retts hjelpen er høyt prioritert av SMED, og i store deler av 2004 var det fem jurister som ga retts hjelp. Antallet retts hjelpssaker har aldri vært høyere enn i 2004. I 2004 har SMED gitt retts hjelp i 305 saker, hvorav 275 saker er nye og 30 saker ble påbegynt før 2004. Vår retts hjelp gis på grunnlag av brukeren subjektive oppfatning av å ha blitt utsatt for diskriminering. Retts hjelpstilbudet består av flere elementer. Vi gir retts informasjon, dvs. juridiske råd og individuell veiledning. I noen saker trer SMED inn som partsrepresentant.

SMEDs brukere rapporterer om opplevd diskriminering innen saksområder som arbeidslivet, kontakt med sosialforvaltningen, politiet og utlendingsforvaltningen. Vi har også gitt retts hjelp i saker som gjelder utestedsdiskriminering, utdanning og bolig.

I flere saker ser vi at SMEDs rettspolitiske engasjement kan bidra til avklaringer på områder der rettigheter og plikter tidligere har vært uklare, selv om resultatet ikke nødvendigvis medfører en positiv endring i tråd med brukerens opprinnelige ønske. Vi kan for eksempel vise til flere henvendelser vedrørende retten til å be i løpet av arbeids- eller skoledagen i lokaler avsatt til dette formålet. Spørsmålet, som ikke er avklart, har stor interesse for mange arbeidstakere og skoleelever.

Senteret er pålagt å fremme forslag til tiltak som forebygger etnisk diskriminering. Senteret skal ha en pådriverrolle både i forhold til offentlige myndigheter og aktører i privat sektor. Et eksempel på slikt arbeid er SMEDs prosjekt vedrørende statens plikter overfor personer uten lovlig opphold. Formålet har vært å undersøke forvaltningspraksisen i forhold til tilgang til mat, tak over hodet og helsetjenester. De rettslige spørsmålene SMED ønsket å belyse var for det første om staten hadde ivare tatt sin sikringsplikt i forhold til internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, herunder EMK, SP og ØSK, om det forelå brudd på andre konvensjonsforpliktelser, for eksempel EMK artikkel 3 eller

ØSK artikkel 11, og endelig om forvaltningens rettanvendelse er i samsvar med norsk rett. Videre ønsket SMED belyse hvorvidt det forelå diskriminering av personer uten lovlig opphold.

Et annet eksempel er Senterets engasjement i debatten om forholdet mellom ytringsfriheten og vernet mot rasistiske ytringer, i tilknytning til endringene i Grunnlovens § 100 og forslag til endringer i straffeloven § 135a. SMED har blant annet bistått med å påklage Høyesteretts avgjørelse i Sjøliesaken til FNs Rasediskrimineringskomité (CERD). SMED har også gitt innspill til Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité i forkant av vedtakelse av endringer i Grunnlovens § 100 høsten 2004.

Det tredje arbeidsfeltet hos SMED, dokumentasjon av diskriminering, er også relevant for menneskerettighetsarbeidet. Dokumentasjon av diskrimineringen er nyttig for å prioritere tiltakene i anti-diskrimineringsarbeid. SMED dokumenterer alle henvendelser til SMED der brukeren har opplevd diskriminering.

SMED har også hatt en ledende rolle i et EU-finansiert prosjekt der man forsøker å utvikle metoder for å måle diskriminering. Målet for prosjektet er å komme med anbefalinger for hvordan man skal gå frem for å få sammenlignbare og representative data om diskriminering.

Året 2004 har medført viktige skritt i retning av et bedre rettslig vern mot diskriminering generelt. I tillegg har det vært stor fremdrift i de politiske prosessene knyttet til en generell lov om forbud mot etnisk diskriminering med videre og ny ombudsordning. SMED har vært pådriver og gitt faglige innspill i denne prosessen. Fra 1. januar 2004 trådte flere nye lovbestemmelser som forbyr diskriminering i boligsektoren i kraft. Lovgivningen forbyr diskriminering på grunn av trosbekjennelse, hudfarge, språkkunnskaper, nasjonal eller etnisk opprinnelse og seksuell orientering, og omfatter boligbyggelag, borettslag, eierseksjonssameier og husleieavtaler. Den 1. mai i 2004 trådte nye regler om vern mot diskriminering i arbeidsmiljøloven i kraft. I juni 2004 ble det lagt frem et forslag til endring i alkoholloven om at utesteder som gjentatte ganger nekter gjester adgang på grunn av etnisk

opprinnelse kan miste skjenkebevillingen. Lovendringen trådte i kraft i desember 2004. I desember ble de to odelstingsproposisjonene som har stor betydning for SMEDs fremtid; Ot.prp. 33

(2004-2005) om diskrimineringsloven og Ot.prp. 34 (2004-2005) om diskrimineringsombudsloven lagt frem. Sistnevnte dokument konkretiserte modellen for et fremtidig håndhevingsapparat.

14.2 Statistikk

Tabell 1: Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner 2004/1) (NOK 1000)

Region	Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forskningsstiftelse, uavhengig forskningsinstitusjon	Totalt
Afrika	Afrika Uspesifisert	68 776	29 603	580	760	8 450		108 169
	Angola	24 975	52 428	1 375	1 500	3 015		83 293
	Benin		106					106
	Botswana		2 341					2 341
	Burundi	21 000	5 367					26 367
	Elfenbenskysten		761					761
	Eritrea	1 428	13 195	470				15 094
	Etiopia	42 771	27 153	2 581		602	771	73 878
	Ghana		528					528
	Guinea-Bissau		214					214
	Kamerun		2 475					2 475
	Kapp Verde		49					49
	Kenya	7 396	19 466			2 150		29 012
	Kongo (Dem Rep)	14 500	22 887					37 387
	Kongo, Rep.		406					406
	Lesotho		3 832					3 832
	Liberia	6 300	2 098			1 000		9 398
	Madagaskar	3 939	3 992					7 931
	Malawi	27 744	33 263	5 204		500	657	67 368
	Mali	11 104	32 320					43 424
	Marokko			250				250
	Mauretania		117					117
	Mauritius		106					106
	Mosambik	7 283	31 740	6 652	25	2 000		47 700
	Namibia		1 756				800	2 556
	Niger		5 253					5 253
	Nigeria	5 550	177	700				6 427
	Rwanda	10 300	14 867			400		25 567
	S.For Sahara Uspesif	9 110	2 766			6 694	9 237	27 807
	Senegal	20	177					197
	Seychellene	43						43
	Sierra Leone	-173	2 970					2 798
	Somalia	9 544	11 797					21 341
	Sudan	52 429	60 989		8 127	900		122 445
	Swaziland		1 466					1 466
	Sør-Afrika	15 841	18 418			450	10 000	44 709
	Tanzania	133 371	21 144	3 068		1 237	0	158 820
	Togo		106					106
	Uganda	25 975	42 279	1 941		500	435	71 130
	Zambia	88 777	25 787	18 450		1 000		134 013
	Zimbabwe	4 054	19 988	10 691		550		35 283
Totalt Afrika		592 057	514 389	51 962	10 412	29 447	21 900	1 220 166
Asia	Afghanistan	30 202	25 365			355	-226	55 695
	Armenia	-154	-139				121	-173

Tabell 1: Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner 2004 ¹⁾ (NOK 1000) Forts.

Region	Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forskningsstiftelse, uavhengig forskningsinstitusjon	Totalt
	Aserbajdsjan	2 701	6 078				243	9 022
	Asia Uspesifisert	7 244	5 684	500	760	2 129	3 200	19 516
	Bangladesh	22 288	15 348	59 126				96 763
	Bhutan		175					175
	Burma	4 550	5 904			3 500		13 954
	Filippinene	1 649	1 734			3 275		6 658
	Georgia	9 702	4 271				-11	13 962
	India	10 174	5 161	2 948		400		18 683
	Indonesia	8 578	4 499				1 400	14 477
	Kambodsja	4 100	11 969				200	16 269
	Kasakhstan	618	757					1 375
	Kina	11 440	9 469		289		16 000	37 198
	Kirgisistan	9 165		297				9 462
	Laos	1 200	4 529					5 729
	Malaysia		1 099					1 099
	Maldivene	70	150					220
	Mongolia		4 565		340			4 905
	Nepal	59 292	23 180					82 473
	Nord-Korea		1 730					1 730
	Pakistan	23 429	10	7 571		2 274		33 283
	Sri Lanka	30 166	45 087	11 075		480		86 808
	Sør Asia Uspesifisert		661					661
	Tadsjikistan	-11	661					650
	Thailand		893					893
	Usbekistan		88					88
	Vietnam	6 582	12 212	3 483			80	22 356
	Øst-Timor	22 427	2 869					25 296
Totalt Asia		265 413	194 008	85 000	1 389	12 412	21 005	579 227
Europa	Albania	13 110	4 612	266				17 988
	Bosnia-Herzegovina	27 915	9 800			2 430		40 145
	Europa Uspesifisert	37 022	12 501				2 064	51 587
	Fed Rep Of Jugoslavi	14 888	26 055					40 943
	Kroatia	18 622	5 952	7 690				32 264
	Makedonia	10 791	6 009					16 800
	Moldova	2 300	1 001					3 301
	Tidl.Jugoslavia Uspe	35 061	8 605			1 023		44 689
	Tyrkia	98	-50				550	598
Totalt Europa		159 808	74 485	7 956		3 453	2 614	248 315
Globalt		229 467	83 331			38 270	47 523	398 591
Totalt Globalt		229 467	83 331			38 270	47 523	398 591
Latin-Amerika	Amerika Uspesifisert		8 494					8 494
	Argentina	200						200
	Bolivia		15 736					15 736
	Brasil	1 095	8 486	5 885				15 466
	Chile		389	810				1 199
	Colombia	5 975	26 429		800			33 204

Tabell 1: Midler kanalisert via norske og utenlandske frivillige organisasjoner 2004 ¹⁾ (NOK 1000) Forts.

Region	Land	Ikke NGO	Norsk NGO	Lokal NGO	Regional NGO	Global NGO	Forskningsstiftelse, uavhengig forskningsinstitusjon	Totalt
	Cuba	160	5 840					6 001
	Dominikanske Rep	574	2 830					3 403
	Ecuador		16 074					16 074
	El Salvador		7 291					7 291
	Grenada	0						0
	Guatemala	35 165	23 540	11 750	2 450	4 000		76 905
	Haiti	500	8 799					9 299
	Honduras	3 000	6 570					9 570
	Jamaica		2 057					2 057
	Mellom-Amerika Uspes	16 977	2 632		5 697			25 307
	Nicaragua	15 682	28 078	2 664				46 424
	Paraguay	200	1 390	2 345				3 935
	Peru		1 931	4 045				5 976
	Venezuela	696						696
	S.Amerika Uspesifise		1 411					1 411
Totalt								
Latin-Amerika		80 223	167 978	27 500	8 947	4 000		288 649
Midtøsten	Det Palestinske Omr.	9 509	35 615	8 060	2 375	2 620	82	58 261
	Irak	180	9 000					9 180
	Iran		20					20
	Jordan	291						291
	Libanon	570	4 596					5 166
	Midtøsten Uspes.		394					394
	Syria	60						60
	Yemen	3 500	492			2 130	109	6 231
Totalt								
Midtøsten		14 110	50 118	8 060	2 375	4 750	191	79 604
Oceania	Papua Ny-Guinea		2 274					2 274
Totalt Oceania			2 274					2 274
Multilaterale bidrag²⁾								92 500
Totalt		1 341 078	1 086 584	180 477	23 123	92 332	93 233	2 909 327

1) I denne tabellen vises samlet støtte til tiltak som har menneskerettigheter som hovedmål eller delmål.

2) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IDEA - International Institute for Democracy and Electoral Assistance
 UNHCHR - Office of the UN High Commissioner for Human Rights
 UNDP - UN Development Programme

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
Afrika	Afrika uspesifisert	111 - Education, level unspecified	1 750
		112 - Basic education	4 250
		121 - Health, general	1 697
		122 - Basic health	620
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	20 030
		150 - Government and civil society	64 561
		161 - Employment	3 778
		163 - Other social services	2 920
		410 - General environmental protection	2 437
		420 - Women in development (WID)	5 126
		430 - Other multisector	1 000
		Angola	112 - Basic education
	130 - Population policies/programmes and reproductive health		652
	150 - Government and civil society		56 185
	161 - Employment		948
	163 - Other social services		5 404
	250 - Business and other services		430
	Benin	430 - Other multisector	10 929
		150 - Government and civil society	106
	Botswana	150 - Government and civil society	397
		163 - Other social services	1 944
	Burundi	111 - Education, level unspecified	3 000
		150 - Government and civil society	9 367
		720 - Other emergency and distress relief	14 000
	Elfenbenskysten	161 - Employment	314
		430 - Other multisector	447
	Eritrea	112 - Basic education	470
		121 - Health, general	1 679
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	324
		150 - Government and civil society	2 179
		161 - Employment	1 875
		163 - Other social services	4 262
311 - Agriculture		3 083	
Etiopia	420 - Women in development (WID)	1 222	
	111 - Education, level unspecified	6 000	
	112 - Basic education	4 035	
	121 - Health, general	6 346	
	122 - Basic health	400	
	130 - Population policies/programmes and reproductive health	1 724	
	140 - Water supply and sanitation	1 543	
	150 - Government and civil society	40 728	
	163 - Other social services	6 761	
	220 - Communications	1 231	
Ghana	311 - Agriculture	574	
	420 - Women in development (WID)	290	
	430 - Other multisector	4 247	
	150 - Government and civil society	324	
	161 - Employment	204	
Guinea-Bissau	161 - Employment	214	

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
	Kamerun	112 - Basic education	1 151
		122 - Basic health	1 324
	Kapp Verde	161 - Employment	49
	Kenya	111 - Education, level unspecified	2 207
		112 - Basic education	860
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	3 440
		150 - Government and civil society	10 580
		162 - Housing	632
		163 - Other social services	1 025
		220 - Communications	540
		240 - Banking and financial services	2 801
		311 - Agriculture	2 700
		410 - General environmental protection	124
		420 - Women in development (WID)	686
		430 - Other multisector	3 416
	Kongo, Dem. Rep.	111 - Education, level unspecified	810
		112 - Basic education	3 000
		150 - Government and civil society	19 500
		163 - Other social services	3 000
		311 - Agriculture	461
		420 - Women in development (WID)	130
		430 - Other multisector	10 487
	Kongo	112 - Basic education	406
	Lesotho	121 - Health, general	369
		150 - Government and civil society	1 227
		163 - Other social services	2 236
	Liberia	111 - Education, level unspecified	1 993
		150 - Government and civil society	7 406
	Madagaskar	111 - Education, level unspecified	650
		113 - Secondary education	333
		150 - Government and civil society	4 853
		410 - General environmental protection	700
		430 - Other multisector	1 395
	Malawi	111 - Education, level unspecified	2 921
		112 - Basic education	600
		113 - Secondary education	226
		121 - Health, general	17 984
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	5 940
		140 - Water supply and sanitation	4 860
		150 - Government and civil society	23 695
		161 - Employment	1 590
		163 - Other social services	4 306
		410 - General environmental protection	124
		420 - Women in development (WID)	737
		430 - Other multisector	4 385
	Mali	111 - Education, level unspecified	8 000
		112 - Basic education	5 262
		122 - Basic health	146
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	788

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		150 - Government and civil society	21 857
		240 - Banking and financial services	2 589
		311 - Agriculture	1 118
		430 - Other multisector	3 664
	Marokko	150 - Government and civil society	250
	Mauritania	150 - Government and civil society	117
	Mauritius	150 - Government and civil society	106
	Mosambik	111 - Education, level unspecified	756
		112 - Basic education	3 249
		113 - Secondary education	358
		121 - Health, general	1 361
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	2 203
		150 - Government and civil society	35 419
		161 - Employment	1 112
		163 - Other social services	2 340
		240 - Banking and financial services	5
		420 - Women in development (WID)	186
		430 - Other multisector	710
	Namibia	113 - Secondary education	200
		150 - Government and civil society	549
		161 - Employment	156
		163 - Other social services	800
		311 - Agriculture	556
		430 - Other multisector	295
	Niger	112 - Basic education	617
		311 - Agriculture	4 271
		420 - Women in development (WID)	365
	Nigeria	122 - Basic health	5 046
		150 - Government and civil society	1 057
		420 - Women in development (WID)	324
	Rwanda	111 - Education, level unspecified	825
		114 - Post-secondary education	243
		122 - Basic health	2 697
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	408
		150 - Government and civil society	17 192
		163 - Other social services	1 018
		240 - Banking and financial services	184
		720 - Other emergency and distress relief	3 000
	Sør for Sahara ufordelt	150 - Government and civil society	22 697
		163 - Other social services	3 110
		420 - Women in development (WID)	2 000
	Senegal	150 - Government and civil society	20
		163 - Other social services	177
	Seychellene	150 - Government and civil society	43
	Sierra Leone	113 - Secondary education	2 970
		150 - Government and civil society	-173
	Somalia	112 - Basic education	1 234
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	432
		150 - Government and civil society	7 498

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		430 - Other multisector	2 614
		720 - Other emergency and distress relief	9 562
	Sudan	111 - Education, level unspecified	2 310
		112 - Basic education	816
		122 - Basic health	12 605
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	4 277
		150 - Government and civil society	64 082
		163 - Other social services	15 279
		420 - Women in development (WID)	78
		430 - Other multisector	6 219
		720 - Other emergency and distress relief	16 778
	Swaziland	111 - Education, level unspecified	1 068
		161 - Employment	399
	Sør-Afrika	113 - Secondary education	457
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	4 982
		150 - Government and civil society	31 480
		162 - Housing	2 000
		163 - Other social services	2 000
		240 - Banking and financial services	826
		420 - Women in development (WID)	292
		430 - Other multisector	2 673
	Tanzania	111 - Education, level unspecified	489
		112 - Basic education	52 600
		113 - Secondary education	0
		121 - Health, general	6 706
		122 - Basic health	400
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	9 228
		150 - Government and civil society	77 567
		161 - Employment	970
		162 - Housing	738
		163 - Other social services	1 179
		220 - Communications	2 731
		240 - Banking and financial services	1 642
		311 - Agriculture	556
		312 - Forestry	2 563
		410 - General environmental protection	1 147
		430 - Other multisector	305
	Togo	150 - Government and civil society	106
	Uganda	111 - Education, level unspecified	1 023
		112 - Basic education	6 075
		122 - Basic health	146
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	8 581
		150 - Government and civil society	31 714
		161 - Employment	775
		163 - Other social services	15 159
		220 - Communications	524
		240 - Banking and financial services	1 335
		410 - General environmental protection	163
		420 - Women in development (WID)	1 041

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		720 - Other emergency and distress relief	4 595
	Zambia	111 - Education, level unspecified	77 040
		112 - Basic education	8 302
		113 - Secondary education	1 500
		121 - Health, general	729
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	8 252
		150 - Government and civil society	23 142
		161 - Employment	939
		163 - Other social services	2 450
		420 - Women in development (WID)	8 800
		430 - Other multisector	2 859
	Zimbabwe	111 - Education, level unspecified	443
		112 - Basic education	1 394
		114 - Post-secondary education	478
		122 - Basic health	2 560
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	1 122
		150 - Government and civil society	19 578
		161 - Employment	2 683
		163 - Other social services	2 827
		250 - Business and other services	1 000
		311 - Agriculture	0
		420 - Women in development (WID)	405
		430 - Other multisector	2 792
Afrika total			1 220 166
Asia	Afghanistan	111 - Education, level unspecified	631
		112 - Basic education	4 320
		121 - Health, general	5 079
		150 - Government and civil society	44 342
		430 - Other multisector	1 128
		720 - Other emergency and distress relief	195
	Armenia	150 - Government and civil society	-173
	Aserbadsjan	150 - Government and civil society	5 894
		163 - Other social services	1 291
		240 - Banking and financial services	1 837
	Asia uspesifisert	130 - Population policies/programmes and reproductive health	554
		150 - Government and civil society	16 710
		161 - Employment	1 652
		163 - Other social services	100
		410 - General environmental protection	500
	Bangladesh	111 - Education, level unspecified	5 239
		112 - Basic education	45 262
		113 - Secondary education	6 000
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	581
		140 - Water supply and sanitation	367
		150 - Government and civil society	14 125
		163 - Other social services	1 477
		220 - Communications	402
		240 - Banking and financial services	8 643
		410 - General environmental protection	195

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		420 - Women in development (WID)	12 934
		430 - Other multisector	1 537
	Bhutan	122 - Basic health	175
	Burma	140 - Water supply and sanitation	194
		150 - Government and civil society	13 613
		430 - Other multisector	146
	Filippinene	121 - Health, general	239
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	537
		150 - Government and civil society	4 924
		161 - Employment	872
		163 - Other social services	76
		410 - General environmental protection	10
	Georgia	150 - Government and civil society	12 590
		163 - Other social services	1 372
	India	111 - Education, level unspecified	535
		112 - Basic education	8 607
		121 - Health, general	915
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	709
		140 - Water supply and sanitation	367
		150 - Government and civil society	3 386
		163 - Other social services	1 359
		220 - Communications	324
		311 - Agriculture	222
		331 - Trade policy and regulations	70
		410 - General environmental protection	1 647
		420 - Women in development (WID)	541
	Indonesia	150 - Government and civil society	11 148
		161 - Employment	122
		410 - General environmental protection	3 208
	Kambodsja	112 - Basic education	4 741
		121 - Health, general	2 600
		150 - Government and civil society	5 735
		163 - Other social services	2 426
		410 - General environmental protection	92
		430 - Other multisector	676
	Kasakhstan	150 - Government and civil society	1 375
	Kina	111 - Education, level unspecified	415
		122 - Basic health	1 345
		150 - Government and civil society	20 447
		163 - Other social services	10 471
		230 - Energy	1 014
		410 - General environmental protection	844
		430 - Other multisector	2 662
	Kirgisistan	112 - Basic education	4 666
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	686
		150 - Government and civil society	4 109
	Laos	112 - Basic education	3 516
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	340
		150 - Government and civil society	1 581

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		163 - Other social services	292
	Malaysia	150 - Government and civil society	846
		161 - Employment	253
	Maldivene	150 - Government and civil society	70
		410 - General environmental protection	150
	Mongolia	150 - Government and civil society	197
		161 - Employment	170
		163 - Other social services	1 496
		321 - Industry	1 568
		430 - Other multisector	1 474
	Nepal	111 - Education, level unspecified	290
		112 - Basic education	24 272
		121 - Health, general	894
		140 - Water supply and sanitation	495
		150 - Government and civil society	22 012
		161 - Employment	1 416
		163 - Other social services	25 709
		220 - Communications	464
		230 - Energy	307
		311 - Agriculture	245
		410 - General environmental protection	1 218
		430 - Other multisector	5 150
	Nord-Korea	150 - Government and civil society	1 730
	Pakistan	112 - Basic education	3 422
		150 - Government and civil society	15 480
		163 - Other social services	2 834
		410 - General environmental protection	1 010
		420 - Women in development (WID)	9 089
		430 - Other multisector	1 448
	Sri Lanka	111 - Education, level unspecified	617
		112 - Basic education	1 205
		150 - Government and civil society	61 231
		161 - Employment	122
		163 - Other social services	2 907
		240 - Banking and financial services	3 958
		311 - Agriculture	770
		410 - General environmental protection	1 181
		420 - Women in development (WID)	50
		430 - Other multisector	14 767
	Sør & Sentral-Asia ufordelt	161 - Employment	661
	Tadsjikistan	150 - Government and civil society	650
	Thailand	113 - Secondary education	400
		150 - Government and civil society	197
		161 - Employment	296
	Usbekistan	150 - Government and civil society	88
	Viet Nam	111 - Education, level unspecified	552
		112 - Basic education	3 835
		113 - Secondary education	2 400
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	292

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		150 - Government and civil society	10 623
		161 - Employment	873
		250 - Business and other services	500
		410 - General environmental protection	20
		430 - Other multisector	3 263
	Øst-Timor	111 - Education, level unspecified	94
		150 - Government and civil society	3 244
		240 - Banking and financial services	2 578
		530 - Other general programme and commodity assistance	19 381
Asia total			579 227
Oceania	Papua New Guinea	410 - General environmental protection	2 274
Oceania total			2 274
Latin-Amerika	Amerika uspesifisert	130 - Population policies/programmes and reproductive health	1 776
		150 - Government and civil society	6 026
		161 - Employment	692
	Argentina	150 - Government and civil society	200
	Bolivia	111 - Education, level unspecified	5 999
		112 - Basic education	2 102
		114 - Post-secondary education	429
		150 - Government and civil society	1 463
		240 - Banking and financial services	1 419
		311 - Agriculture	98
		430 - Other multisector	4 226
	Brasil	111 - Education, level unspecified	3 957
		112 - Basic education	292
		122 - Basic health	715
		150 - Government and civil society	6 474
		220 - Communications	510
		311 - Agriculture	262
		410 - General environmental protection	486
		430 - Other multisector	2 770
	Chile	150 - Government and civil society	1 199
	Colombia	114 - Post-secondary education	-113
		150 - Government and civil society	12 723
		161 - Employment	260
		163 - Other social services	2 743
		430 - Other multisector	507
		720 - Other emergency and distress relief	17 085
	Cuba	150 - Government and civil society	2 603
		161 - Employment	625
		163 - Other social services	97
		311 - Agriculture	2 223
		430 - Other multisector	292
		720 - Other emergency and distress relief	160
	Dominikanske Republikk	150 - Government and civil society	574
		161 - Employment	261
		163 - Other social services	1 013
		430 - Other multisector	1 555
	Ecuador	112 - Basic education	900

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		140 - Water supply and sanitation	389
		150 - Government and civil society	2 187
		220 - Communications	330
		240 - Banking and financial services	3 895
		311 - Agriculture	437
		430 - Other multisector	7 937
	El Salvador	150 - Government and civil society	5 396
		161 - Employment	340
		420 - Women in development (WID)	292
		430 - Other multisector	1 264
	Grenada	112 - Basic education	0
	Guatemala	111 - Education, level unspecified	2 696
		112 - Basic education	6 569
		113 - Secondary education	72
		150 - Government and civil society	58 639
		161 - Employment	1 064
		163 - Other social services	2 512
		410 - General environmental protection	1 600
		420 - Women in development (WID)	2 295
		430 - Other multisector	1 069
		720 - Other emergency and distress relief	389
	Haiti	130 - Population policies/programmes and reproductive health	791
		150 - Government and civil society	8 508
	Honduras	150 - Government and civil society	8 636
		311 - Agriculture	639
		430 - Other multisector	295
	Jamaica	130 - Population policies/programmes and reproductive health	1 264
		150 - Government and civil society	794
	Nord- og Sør-Amerika ufordelt	121 - Health, general	7 021
		150 - Government and civil society	16 437
		720 - Other emergency and distress relief	1 850
	Nicaragua	112 - Basic education	13 852
		113 - Secondary education	47
		121 - Health, general	793
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	5 277
		140 - Water supply and sanitation	561
		150 - Government and civil society	17 094
		161 - Employment	3 960
		163 - Other social services	2 507
		311 - Agriculture	2 269
		420 - Women in development (WID)	56
		530 - Other general programme and commodity assistance	8
	Paraguay	111 - Education, level unspecified	1 035
		112 - Basic education	1 245
		150 - Government and civil society	800
		161 - Employment	408
		430 - Other multisector	447
	Peru	111 - Education, level unspecified	805
		150 - Government and civil society	3 743

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		161 - Employment	385
		163 - Other social services	369
		410 - General environmental protection	324
		420 - Women in development (WID)	350
	Venezuela	150 - Government and civil society	696
	Sør-Amerika ufordelt	150 - Government and civil society	1 411
Latin-Amerika total			288 649
Midtøsten	Det Palestinske området	113 - Secondary education	292
		121 - Health, general	500
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	972
		150 - Government and civil society	44 867
		161 - Employment	1 677
		163 - Other social services	5 964
		220 - Communications	9
		420 - Women in development (WID)	1 982
		430 - Other multisector	2 000
	Irak	150 - Government and civil society	9 000
		163 - Other social services	180
	Iran	150 - Government and civil society	20
	Jordan	112 - Basic education	91
		150 - Government and civil society	200
	Libanon	150 - Government and civil society	5 166
	Yemen	161 - Employment	394
	Syria	163 - Other social services	60
	Midtøsten uspesifisert	111 - Education, level unspecified	2 000
		150 - Government and civil society	4 231
Midtøsten total			79 604
Europa	Albania	150 - Government and civil society	14 988
		163 - Other social services	3 000
	Bosnia-Herzegovina	111 - Education, level unspecified	3 000
		114 - Post-secondary education	6
		150 - Government and civil society	34 783
		161 - Employment	597
		163 - Other social services	1 409
		420 - Women in development (WID)	350
	Europa ufordelt	150 - Government and civil society	49 823
		163 - Other social services	1 694
		430 - Other multisector	69
	Jugoslavia	112 - Basic education	340
		150 - Government and civil society	34 071
		163 - Other social services	1 257
		250 - Business and other services	1 100
		420 - Women in development (WID)	675
		720 - Other emergency and distress relief	3 500
	Kroatia	150 - Government and civil society	31 609
		163 - Other social services	655
	Makedonia	114 - Post-secondary education	451
		150 - Government and civil society	14 350

Tabell 2: Menneskerettighetstiltak fordelt på region, land og DAC-hovedsektor 2004 ¹⁾ Forts.

Region	Land	DAC-hovedsektor	NOK 1000
		420 - Women in development (WID)	2 000
	Moldova	150 - Government and civil society	3 301
	Tidligere Jugoslavia uspesifisert	150 - Government and civil society	40 298
		162 - Housing	4 126
		163 - Other social services	500
		311 - Agriculture	-235
	Tyrkia	150 - Government and civil society	598
Europa total			248 315
Globalt uspesifisert	Globalt uspesifisert	111 - Education, level unspecified	1 777
		112 - Basic education	30
		114 - Post-secondary education	3 500
		121 - Health, general	200
		122 - Basic health	4 200
		130 - Population policies/programmes and reproductive health	1 080
		150 - Government and civil society	215 682
		161 - Employment	18 998
		163 - Other social services	36 324
		220 - Communications	1 500
		250 - Business and other services	342
		311 - Agriculture	632
		331 - Trade policy and regulations	1 850
		410 - General environmental protection	103 927
		420 - Women in development (WID)	6 684
		430 - Other multisector	124
		720 - Other emergency and distress relief	1 342
		998 - Unallocated/unspecified	400
Globalt uspes. total			398 591
Multilaterale bidrag ²⁾			92 500
Total			2 909 327

1) I denne tabellen vises støtte til tiltak som har menneskerettigheter som hovedmål og støtte til tiltak som har menneskerettigheter som delmål slått sammen.

2) Omfatter generelle bidrag til følgende multilaterale organisasjoner og institusjoner:

IDEA - International Institute for Democracy and Electoral Assistance

UNHCHR - Office of the UN High Commissioner for Human Rights

UNDP - UN Development Programme

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Ti viktige tiltak fremhevet i handlingsplanens sammendrag Boks 2.1			
I) Innarbeide fire sentrale MR-konvensjoner i norsk lov	I) Gjennomført.	I) Se tiltak 1-4.	
II) Effektivisere oppfølgingen av anbefalinger fra int. overvåknings-organer, bl.a. på varetektsområdet.	II) Gjennomføres løpende.	II) Se tiltak 10-11.	
III) Fremme forslag om lov mot etnisk diskriminering.	III) Gjennomført.	III) Se tiltak 60. Se også årsrapportens pkt. 7.4.1.	
IV) Etablere en nasjonal institusjon for MR i Norge.	IV) Gjennomført.	IV) Se tiltak 43.	
V) Satse betydelig på informasjon, undervisning og utdanning om MR i Norge.	V) Gjennomført	v) Se tiltak 21-54.	
VI) Opprette et kompetansesenter for urfolksrettigheter.	VI) Gjennomført.	VI) Se tiltak 70. Se også årsrapportens pkt. 7.7.4.	
VII) Støtte ordningen med fristed for forfulgte forfattere.	VII) Gjennomført	VII) Se tiltak 220.	
VIII) Styrke MR-dialogene med Kina, Tyrkia og Cuba. Etablere dialog med Vietnam og Indonesia.	VIII) Gjennomført med hensyn til Kina, Vietnam og Indonesia. Dialogene med Tyrkia og Cuba er avsluttet.	VIII) Se tiltak 225-232. Se også årsrapportens kap. 13.	Landene ønsket ikke å fortsette dialogen.
IX) Etablere pilotprosjekt for rapportering, overvåkning og verifisering av næringslivets respekt for MR.	IX) Gjennomført	IX) Se tiltak 276.	
X) Styrke MR-dimensjonen i utviklings samarbeidet.	X) Gjennomført.	X) Se tiltak 233-269. Se også årsrapportens pkt. 5.6.	
MR I NORGE			
REGELUTVIKLING (Kap. 4.2)			
Innarbeiding av sentrale MR-konvensjoner Boks 4.1:			
1) FNs barnekonvensjon (BK)	1) Gjennomført.	1) Ot.prp. nr. 45 (2002-2003), JD v/Lovavdelingen.	
2) FNs kvinnediskrimineringskonvensjon (KDK)	2) Gjennomført.	2) Ot.prp. nr. 35 (2004-2005), BFD. Se også årsrapportens pkt. 7.3.1.	
3) FNs rasediskrimineringskonvensjon (RDK)	3) Gjennomført.	3) Ot.prp. nr. 33 (2004-2005), KR. Se også årsrapportens pkt. 7.4.1.	
4) Torturkonvensjonen (TK)	4) Gjennomført.	4) Ot.prp. nr. 59 (2003-2004), JD v/Lovavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 4.3.1.	
Norsk tilslutning til MR-konvensjoner og tilbake-trekning av forbehold Tiltak pkt. 4.2.2:			
5) Foreta gjennomgang av MR- konvensjoner Norge ikke er part i med sikte på evt. norsk tilslutning.	5) Delvis gjennomført.	5) UD v/Rettsavdelingen.	5) Ikke prioritert.
6) Vurdere Norges forbehold til MR-konvensjoner med sikte på evt. hel eller delvis tilbaketreking.	6) Ikke gjennomført.	6) UD v/Rettsavdelingen	6) Ikke prioritert.

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Forberedelse av lovgivning som reiser MR-spørsmål Tiltak pkt. 4.2.3:			
7) Endre utredningsinstruksen slik at all lovforberedelse vurderes i forhold til relevante MR.	7) Gjennomført.	7) MOD (tidligere AAD)	
Revisjon av sentral lovgivning i justissektoren Tiltak pkt. 4.2.4:			
8) a) Foreslå ny kriminalomsorgslov. b) Foreslå nye regler på sivilprosessens område. c) Organisere en gjennomgåelse av straffeprosessloven for å vurdere behov for endringer i lys av MR.	8) Gjennomført.	8) a) Ot.prp. nr. 5 (2000-2001), JD v/Kriminalomsorgs-avdelingen. b) Ot.prp. nr. 51 (2004-2005), JD v/Lovavdelingen. c) Ot.prp. nr. 66 (2001-2002), Ot.prp. nr. 77 (2001-2002), Ot.prp. nr. 52 (2002-2003), NOU 2000: 33, JD v/Lovavdelingen.	
Evaluerer av regelverket på forsvarrets område Tiltak pkt. 4.2.5:			
9) Arbeidsgruppe vil kartlegge relevante bestemmelser i f.t. Norges MR-forpliktelsene. Regjeringen vil endre regelverket etter behov.	9) Delvis gjennomført.	9) FD v/Fellesavdelingen	9) Kapasitetsproblem ifbm. omorganisering av Forsvaret.
FORVALTNING (Kap. 4.3) Oppfølging av internasjonale overvåkningsorganers kritikk og anbefalinger Boks 4.3.1:			
10) Gjennomgå forvaltningens rutiner for oppfølging for å kartlegge evt. behov for forbedringer.	10) Gjennomføres løpende.	10) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
11) Gjennomgå oppfølgingen av alle tidligere anbefalinger.	11) Gjennomføres løpende.	11) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Styrke arb. med rapportene til overvåkningskomitéene Tiltak pkt. 4.3.2:			
12) Gjennomgå hvordan NGO'ene bidrar til norske rapporter til overvåkningskomitéene.	12) Ikke gjennomført.	12) UD v/Seksjon for MR og demokrati	12) Ikke ansett nødvendig.
13) Avholde seminar om utarbeiding av rapporter for statsansatte, NGO'er og andre interesserte grupper.	13) Ikke gjennomført.	13) UD v/Seksjon for MR og demokrati	13) Ikke ansett hensiktsmessig så lenge reform av rapporteringssystemet ikke er avsluttet.
Kontaktpersoner for MR Tiltak pkt. 4.3.3.:			
14) Etablere en ordning med MR-kontaktpersoner i hvert dep.	14) Gjennomført.	13) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
KONTROLLMEKANISMER (Kap. 4.4)			
Adgang til å gjenoppta sak etter behandling i traktatorgan Tiltak pkt. 4.4.2:			
15) Det skal legges frem prp. med forslag om utviding av gjenopptakelsesreglene.	15) Gjennomført.	15) Ot.prp. nr. 70 (2000-2001). JD v/Lovavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 4.1.1.	
Behandling av begjæringer om gjenopptakelse av straffesaker Tiltak pkt. 4.4.3:			
16) Det skal legges frem prop. med forslag om endringer i behandlingsmåten.	16) Gjennomført.	16) Ot.prp. nr. 70 (2000-2001), JD v/Lovavdelingen. Se også årsrapportens punkt 4.1.4.	
Behovet for fri rettshjelp Tiltak pkt. 4.4.4:			
17) Det skal legges frem St.meld. om fri rettshjelp hvor det bl.a. vil bli drøftet om prioriterte saksområder skal utvides, hvilke krav MR gir vedr. rettshjelp og i hvilken utstrekning rettshjelp bør ytes i saker for konvensjonsorganene.	17) Gjennomført.	17) Ot.prp. nr. 91 (2003-2004), JD v/Sivilavdelingen/ Lovavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 4.1.3.	
18) Informasjonstiltak om fri rettshjelp.	18) Gjennomføres løpende.	18) JD v/Sivilavdelingen	
Representasjon i domstolene Tiltak pkt. 4.4.5:			
19) Iverksette utredningsarbeid om lekdommerordningen. Nærmere vurdering av bruk av personer med ulik etnisk bakgrunn som lekdommere.	19) Under gjennomføring.	19) NOU 2002: 11 "Dømmes av likemenn" JD v/Sivilavdelingen	
20) Prøve ut ordninger med kommunale eldreombud og omsorgsombud.	20) Gjennomført.	20) St. meld. nr. 40 (2002-2003) punkt 7.4 Pasientombuds-ordningen. HOD	
INFORMASJON, UNDERVISNING OG UTDANNING (Kap. 4.5)			
Grunnskolen og videregående opplæring Tiltak pkt. 4.5.2:			
21) Kartlegge MR-opplæringen i videregående opplæring og iverksette evt. nødvendige tiltak. Vurdere behovet for lignende kartlegging i grunnskolen.	21) Gjennomført.	21) UFD	
22) Tilby valgfagkurs i demokrati og MR (videregående).	22) Gjennomført i 2002.	22) UFD	
23) Gi Nasjonalt læremiddelsenter oppdrag vedr. nettsted om MR på skolenettet.	23) Gjennomført.	23) UFD (http://skolenettet.ls.no/)	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Høyere utdanning/profesjonsutdanning Tiltak pkt. 4.5.3:			
24) Be Norgesnettrådet legge til rette for MR-etterutdanning.	24) Gjennomført.	24) UFD	
25) Prioritere stipendiatstilling innenfor fagområdet MR ved lærerutdanningen.	25) Gjennomført.	25) UFD	
26) Be Norgesnett prioritere etterutdanning MR (lærere).	24).Gjennomføres løpende.	26) UFD	
27) Utvikle og koordinere kompetanseutvikling i MR for samfunnsfaglærere.	27) Gjennomføres løpende.	27) UFD	
28) Viderutvikle MR-fokus i UD's etterutdanningskurs.	28) Gjennomføres løpende.	28) UD v/UKS	
29) Styrke kunnskap om MR-forpliktelser ved Politi høyskolen og politi/lensmannsetaten.	29) Gjennomføres løpende.	29) JD v/Politiavdelingen	
30) Evaluere Kriminalomsorgens utdanningscenter med sikte på styrking av MR-undervisning.	30) Under gjennomføring.	30) JD v/Kriminalomsorgs-avdelingen	
31) Kursmodell om helse og MR i et folkehelseperspektiv.	31) Ikke gjennomført.	31) St.meld. nr. 16 (2002-2003) Resept for et sunnere Norge og Innst. S. nr. 230 (2002-2003). HOD	31) Ingen planer om kurs-modell om helse og MR i St. meld. nr.16.
Statlig forvaltning Tiltak pkt. 4.5.4:			
32) Utarbeide informasjonshefte om MR for ansatte i statsforvaltningen.	32) Ikke gjennomført	32) UD v/Seksjon for MR og demokrati	32) Ulike behov for informasjon. Økende kunnskapsnivå.
33) Arrangere MR-seminar for statsforvaltningen.	33) Ikke gjennomført.	33) UD v/Seksjon for MR og demokrati	33) Seminar var planlagt i tilknytning til distribusjon av informasjonshefte (jfr. tiltak 32).
34) Styrke Forsvarets kunnskaper om MR.	34) Gjennomføres løpende.	34) FD v/Avdeling for sikkerhetspolitikk	
35) Avholde kurs om MR for alle ansatte i JD.	35) Ikke gjennomført.	35) JD v/Plan- og administrasjonsavdelingen	35) Omorganisering med betydelig reduksjon i antall ansatte.
36) Videreføre ordning med kurs om flyktningrett for UDIs ansatte.	36) Gjennomføres løpende.	36) KRD	
37) Gjennomføre egne kurs for JDs utlendingsavdeling.	37) Gjennomført.	37) JD	
38) Gjennomføre opplæringsprogram for ansatte som behandler asylsøknader.	38) Gjennomføres løpende.		
Dommere Tiltak pkt. 4.5.5:			
39) Påse at Etterutdanningsrådet fortsetter å prioritere MR.	39) Gjennomføres løpende.	39) Domstoladministrasjonen	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Advokater Tiltak pkt. 4.5.6:			
40) Gjøre MR til en del av advokatkurset.	40) Gjennomført.	40) JD v/Sivilavdelingen	
Kunnskapsgrunnlaget Tiltak pkt. 4.5.7:			
41) Etablere tverrfaglig og tverrsektorielt forskningsprogram om MR i Norge.	41) Ikke gjennomført.	41) UD v/Seksjon for MR og demokrati	41) For kostnadskrevende.
42) Øke grunnbevilgningen til IMR (nå SMR) gradvis for å styrke senterets rolle i kunnskapsbygging om MR i Norge.	42) Gjennomført.	42) UFD	
Nasjonal institusjon for MR Boks 4.4:			
43) Gi ressurser til IMR (nå SMR) slik at senteret får status som nasjonal institusjon (NI); utrede hvilke oppgaver NI skal ha.	43) Gjennomført.	43) Kgl. res. av 21.09.2001 (saksnr. 01/1269). UFD og UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Info og holdningsskapende arbeid Tiltak pkt. 4.5.8:			
44) Gjennomføre en markering hvert tredje år på et avgrenset MR tema for å skape engasjement og bevisstgjøring omkring MR.	44) Ikke gjennomført.	44) UD v/Avdeling for presse, kultur og informasjon	44) Informasjonsvirksomheten har fokus rettet mot tusenårsårmålene, som inkluderer MR.
45) Utvikle infotiltak om MR med bruk av ny teknologi og audiovisuelle virkemidler, bl.a. prod. Av barne- og ungdomsprogrammer på TV.	45) Delvis gjennomført.	45) UD v/Avdeling for presse, kultur og informasjon	
46) Satse på årlige etterutdanningskurs for lærere, journalister og bibliotekarer for å styrke det langsiktige informasjonsarbeidet om MR i det norske samfunn.	46) Ikke gjennomført.	46) UD v/Avdeling for presse, kultur og informasjon	46) Ikke ansett hensiktsmessig.
47) Tilby årlig kurs og studiereise for journalister i samarbeid med Institutt for journalistikk.	47) Gjennomført.	47) UD v/Avdeling for presse, kultur og informasjon	
48) Styrke MR-kompetansen ved mediehogskoler i Norge og i prioriterte samarbeidsland.	48) Gjennomført.	48) UD v/Avdeling for presse, kultur og informasjon	
49) Opprette en MR-pris for journalister.	49) Under gjennomføring.	49) KKD	
50) Opprette en MR-pris for filmsektoren.	50) Gjennomført.	50) KKD	
51) Gi en database om sensur og ytringsfrihet i anledning åpningen av Alexandria-biblioteket i Egypt.	51) Gjennomført.	51) KKD. Databasens nettside: www.beaconforfreedom.org .	
52) Undersøkelse om hvordan samer oppfatter den tospråklige service i offentlig sektor.	52) Gjennomført.	52) "Tospråklig tjenesteyting – brukerundersøkelse i forvaltnings-området for samelovens språkregler", NIBR 2002:17. KR D	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
53) Kartlegge hvordan info fra statlige myndigheter til samer fungerer.	53) Gjennomført.	53) "Kartlegging av utredning av offentlige samiske informasjons-tjenester", Nordisk samisk institutt nr. 1/2001. KRD	
54) Øke støtten til frivillige infotiltak om MR.	54) Gjennomført.	54) UD v/Seksjon for informasjon og presse	
SÆRSKILTE SATSNINGSOMRÅDER (kap. 4.6)			
Diskriminering og rasisme Tiltak pkt. 4.6.1:			
55) Ny lov om introduksjons-ordning for nyankomne innvandrere.	55) Gjennomført	55) Ot.prp. nr. 28 (2002–2003) (odin.dep.no/krd/norsk/tema/integrering/016101-990011/dok-bn.html). KRD	
56) Evaluere Handlingsplan for rekruttering av personer med innvanderbakgrunn til statlig sektor. Evalueringen skal danne grunnlag for en rullering av planen.	56) Delvis gjennomført.	56) MOD	56) Evalueringen anbefalte iverksetting av konkrete tiltak fremfor ny plan.
57) Evaluere tilskuddsordningene til frivillig virksomhet mot rasisme og diskriminering.	57) Gjennomført.	57) "Evaluering av tilskudd til landsdekkende innvandrersorganisasjoner", Statskonsult, Rapport 2000:5. KRD	
58) Løpende evaluere SMED.	58) Gjennomført.	58) "SMED underveis – En prosessevaluering av Senter mot etnisk diskriminering", Institutt for kriminologi og retts sosiologi, UiO, Skriftserie nr. 75/2003. Se også årsrapportens pkt. 7.1. KRD	
59) Analysere valgdeltakelse ved siste kommunevalg blant personer med innvanderbakgrunn.	59) Gjennomført.	59) "Innvandrere og lokalvalget 1999", Karl-Erik Kval og Tor Bjørklund, ISF nr. 2:2001. KRD	
Ny lov mot etnisk diskriminering Boks 4.5:			
60) Utarbeide ny lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv.	60) Gjennomført.	60) Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) om diskrimineringsloven. Se årsrapportens pkt. 7.5.1.	
61) Kartlegging av evt. diskriminerende praksis ved grensekontroll (SMED).	61) Foreløpig ikke gjennomført.	61) Senter mot etnisk diskriminering (SMED)	61) Kartleggingen bør fortrinnsvis gjennomføres av forskere.
62) Evaluere systemet for godkjenning av utenlandsk utdanning.	62) Gjennomført.	62) UFD	
Det samepolitiske feltet Tiltak pkt. 4.6.2			
63) Overføre myndighet til Sametinget.	63) Gjennomført.	63) Ot.prp. nr. 34 (2002–2003). Se også årsrapportens pkt. 7.7.2. KRD	
64) Følge opp NOU 1997:4 Naturgrunnlaget for samisk kultur (om retten til og forvaltningen av land og vann i Finnmark).	64) Gjennomført.	64) Ot.prp. nr. 53 (2002-2003), Innst. O. nr. 80 (2004-2005), Besl. O. nr. 77(2004-2005), JD v/Lovavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 7.7.3.	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
65) Nedsette Samerettsutvalget på nytt.	65) Gjennomført.	65) JD v/Lovavdelingen	
66) Bidra til kunnskapsutvikling om info og språk.	66) Gjennomføres løpende.	66) Statsbudsjettet 2005, kap. 541, post 72. Se også årsrapportens for øvrig årsrapportens pkt. 7.7.1. KRD	
67) Styrke samiske kvinners stilling innen reindriften.	67) Gjennomført.	67) KRD	
68) Utarbeide temahefte om samiske barns og ungdoms oppvekstvilkår for å styrke kommunenes kompetanse.	68) Gjennomført.	68) BFD. Se også årsrapportens pkt. 7.7.5.	
69) Ta hensyn til den samiske befolkningen i fastlegereformen.	69) Gjennomført	69) Ot.prp. nr. 99 (1998-99) kap. 6.9; fastlegereformen § 15. HOD	
Kompetansesenter for urfolks rettigheter Boks 4.6:			
70) Opprette kompetansesenter for urfolksrettigheter.	70) Gjennomført.	70) Senterets nettsider: www.galdu.org/norsk/. Se også årsrapportens 7.8.4. KRD	
Nasjonale minoriteter Tiltak pkt. 4.6.3			
71) Fremlegge St meld om nasjonale minoriteter.	71) Gjennomført.	71) St.meld. nr. 15 (2000-2001) om nasjonale minoriteter. KRD	
72) Videreføre ordningen med tilskudd til nasjonale minoriteter.	71) Gjennomføres løpende	72) KRDs Rundskriv H-26/04 og Statsbudsjettet 2005, kap. 526, post 70. KRD	
Asyl og utlendingsrett Tiltak pkt. 4.6.4:			
73) Oppmyke reglene for familiegjenforening.	73) Gjennomført.	73) KRD	
74) Fremlegge St meld om oppmyking av arbeidsinnvandring.	74) Delvis gjennomført.	74) St.meld. nr. 16 (1999-2000), Ot.prp. nr. 96 (2000-2001), St.meld. nr. 19 (2003-2004), Ot.prp. nr. 44 (2003-2004) mv.). KRD	
75) Gjennomgå i 2001 erfaringer med oppmykingen av asyl- og flyktningepolitikken.	75) Gjennomført.	75) KRD	
76) Styrke barns stilling i asylsaker.	76) Gjennomført.	76) KRD	
77) Ferdigstille prosjekt for å utvikle modeller for kommunenes arbeid med enslige mindreårige flyktninger.	77) Gjennomført.	77) Rapporten "Enslige flyktninger – kollektive erfaringer. Kommunenes arbeid med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere" ble utarbeidet av SINTEF-IFIM og utgitt i 2002 på bakgrunn av prosjektet. BFD og KRD	
78) Ferdigstille kartleggingsprosjekt vedr. situasjonen for enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger med ti års botid i Norge.	78) Gjennomført. Rapport ble utgitt i 2002.	78) "Barn i bevegelse – Om oppvekst og levekår for enslige mindreårige flyktninger" av Ketil Eide (HiTelemark). BFD	
79) Gjennomgå administrative og økonomiske sider av tilskudd til kommunenes bosetting av enslige mindreårige.	79) Gjennomført.	79) "Kommunenes kostnader ved bosetting av enslige mindreårige", ECON 1999 (rapport 76/99). BFD	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
80) Utarbeide håndbok for ansatte i kommunene	80) Gjennomført.	80) BFD	
81) Gjennomføre ny asylintervjuordning.	81) Gjennomført.	81) KR D	
82) Etablere Utlendingsnemda (UNE).	82) Gjennomført.	82) UNEs nettsider: www.une.no. KR D	
83) Etablere utlendingsinternat for utlendinger med usikker identitet.	83) Gjennomført.	83) Utlendingsloven § 37d. KR D	
Varetekt og tidsforløpet i straffesaker			
Tiltak pkt. 4.6.5:			
84) Forkorte behandlingstiden for straffesaker i samsvar med forslag fra nedsatte arbeidsgrupper.	84) Gjennomført.	84) JD v/Lovavdelingen og Politiavdelingen	
85) Vurdere endringer i rettergangslovgivningen.	85) Gjennomført.	85) Ot. prp nr. 66 (2001-2002), Rundskriv G16/02, Rundskriv G 13/02. JD v/Lovavdelingen og Politiavdelingen	
86) Utvikle STRASAK (straffesakregisteret) som eget styrings- og rapporteringsverktøy.	86) Gjennomført.	86) JD v/Politiavdelingen	
87) Løpende evaluere situasjonen for varetektsfengslede og vurdere behov for å gjennomføre tiltak eller lovendringer.	87) Gjennomført.	87) Rundskriv G16/02. JD v/Lovavdelingen og Politiavdelingen	
88) Utarbeide infohefte om rettighetene til personer som er pågrepet.	88) Gjennomført.	88) JD	
Sosial- og helseomsorg			
Tiltak pkt. 4.6.6:			
89) Utarbeide forskrifter til de nye helselovene, bl.a. vedrørende reglene for bruk av tvang i psykiatrien.	89) Gjennomføring pågår.	89) HOD	
90) Evaluere og evt. revidere lov om psykisk helsevern.	90) Gjennomføringen pågår.	90) HOD. Se også årsrapportens pkt. 6.2.1.	
91) Etablere dialog med alle involverte for felles forståelse av reglene om bruk av tvang.	91) Gjennomføres kontinuerlig.	91) HOD	
92) Utarbeide verktøy for bruk av sammenlignbar statistikk over bruken av tvang i norsk psykiatri.	92) Gjennomført.	92) HOD	
93) Fremlegge Ot. prp. om særreaksjonsreformen (forvaring trer istedet for sikring).	93) Gjennomført.	93) Ot.prp. nr. 46 (2000-2001). JD	
94) Styrke fengselsvesenets tilbud til psykotiske innsatte.	94) Gjennomføring pågår.	94) JD v/Kriminalom-sorgsavdelingen i samarbeid med HOD	
95) Styrke behandlingstilbudet til innsatte med psykiske lidelse.	95) Gjennomføring pågår.	95) HOD	
96) Vurdere endring av regler om tvang ved behandling av rusmiddelmissbrukere.	96) Gjennomført.	96) HOD	
97) Sørge for ikrafttredelse av pasientskadeloven.	97) Delvis gjennomført.	97) HOD	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
98) Styrke rettssikkerheten og likebehandling for personer som lever av sosial- og trygdeytelser og stimulere til økt bruk av vilkår.	98) Gjennomført.	98) Rundskriv I-34/2001 og tilleggsrundskriv U-2/2004. ASD.	
99) Innføre ordningen med serviceerklæringer i trygdeetaten i alle landets fylker.	99) Gjennomført.	99) ASD	
100) Redusere svartiden i trygdeetaten.	100) Gjennomført.	100) ASD	
Funksjonshemmede Tiltak pkt. 4.6.7:			
101) Bedre tilgang til hjelpemidler for funksjonshemmede.	101) Gjennomført.	101) ASD	
102) Ytterligere redusere saksbehandlingstiden i Trygderetten.	102) Gjennomføring pågår.	102) ASD. Se årsrapportens pkt. 6.1.1.	
103) Vurdere om funksjonshemmedes rettigheter er godt nok tatt vare på og om rettighetslovgivning kan være hensiktsmessig.	103) Gjennomføring pågår.	103) NOU 2001:21, St.meld.nr. 40 (2002-2003), NOU 2005:8. Se også årsrapportens pkt. 7.5.6. ASD	
104) Etablerie ordning med brukerstyrt personlig assistent for utviklingshemming.	104) Gjennomført.	104) HOD	
105) Følge opp praktiseringen av regler vedrørende tvang ovenfor personer med psykisk utviklingshemming.	105) Gjennomført.	105) HOD	
106) Evaluere funksjonshemmedes muligheter for høyere utdanning og behov for evt. tiltak for å styrke disse.	106) Gjennomføres løpende.	106) St.meld. nr. 40 (2002-2003) Nedbygging av funksjonshemmedes barrierer. "Handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne (2002)". Se også årsrapportens pkt. 7.5.2. UFD	
107) Kartlegge mangler ved nåværende ordninger for grunnstønadsmottakere-	107) Gjennomført.	107) ASD	
108) Utarbeide fagbok for omsorgspersoner for å oppdage og forebygge seksuelle overgrep mot funksjonshemmede barn og unge.	108) Gjennomført.	108) BFD	
109) Utarbeiding og iverksetting av kompetanseplan for å forebygge seksuelle overgrep mot funksjonshemmede barn.	109) Delvis gjennomført.	109) BFD	
110) Følge opp Handlingsplanen for sysselsetting av funksjonshemmede (1998-2001).	110) Gjennomført.	110) MOD. Se også årsrapportens pkt. 7.5.4.	
111) Utrede behov for endringer i regelverket for tjenesteyting til demente.	111) Gjennomført.	111) Se årsrapportens pkt. 6.2.2. HOD	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
112) Fortsette å utrede spørsmål vedr. dementes rettsikkerhet.	112) Gjennomføring pågår.	112) HOD. Se også årsrapportens pkt. 6.2.2.	
Barn Tiltak pkt. 4.6.8:			
113) Følge opp satsingen på prosjektet Barn i Fokus.	113) Gjennomført.	113) BFD. Se også årsrapportens pkt. 8.2.	
114) Starte et forskningsprosjekt vedr. hjelpeapparatets praksis og kompetanse for samtaler med barn.	114) Gjennomført.	114) Rapporten "Et barnevern med lydhørhet for barnet" ble utarbeidet av Agnes Andenæs og utgitt i NOVA Skriftserie i 2000 (5/00). BFD	
115) Vurdere endringer i ordningen med barnets talsperson.	115) Under gjennomføring.	115) BFD	
116) Vurdere forslagene fra utvalget om saksbehandlingsreglene i barnefordelingssaker.	116) Gjennomført.	116) Ot.prp. nr. 29 (2002-2003) og Veileder Q-15/2004 Om saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene og høring av barn. BFD	
117) Utarbeide brosjyre om barnets rett til å bli hørt i barnefordelingssaker.	117) Gjennomført.	117) BFD	
118) Utarbeide infomateriale om rutiner ved mistanke om overgrep mot barn.	118) Gjennomført.	118) BFD/UFD 2002, Q-1047: "Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn".	
119) Iverksette den norske oppfølgingsplan etter Verdenskongressen mot kommersiell seksuell utnyttning av barn.	119) Gjennomført.	119) Rapporten "Implementation in Norway - Plan for following up the first World Congress in Stockholm in 1996 against commercial sexual exploitation of children" fra 2001. redegjør for gjennomførte tiltak. BFD	
120) Se på nytt på spørsmålet om barn bør få rett til å få vite om sitt biologiske opphav.	120) Gjennomført.	120) St. meld. nr. 14 (2001-2002) Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi. Innst. S. nr. 238 (2001-2002). Se også årsrapportens pkt. 8.5. HOD	
121) Gå gjennom og vurdere ulike handlingsprogrammer i arbeidet mot vold og mobbing.	121) Gjennomført.	121) BFD	
122) Lage en plan for hjelpeapparatets og asylmottakenes behandling av barn med krigsopplevelser.	122) Under gjennomføring.	122) BFD	
123) Tilby foreldreveiledning i asylmottakene.	123) Gjennomført. Se tiltak 122.	123) BFD	
124) Utarbeide infomateriell for ansatte i helse- og sosialtjeneste, barnevern, barnehager og skoler om barn med krigsopplevelser.	124) Delvis gjennomført.	124) BFD	
125) Tilby lærere opplæring vedr. barn med krigsopplevelser.	125) Gjennomført.	125) UFD	
126) Etablere internettbasert infosystem med rettighetsinformasjon og annen relevant info for barn og unge.	126) Gjennomført. Nettportalen Ung.no ble åpnet i 2003.	126) BFD. Nettadressen er: www.ung.no.	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Kvinner Tiltak pkt. 4.6.9:			
127) Endre likelønnsbestemmelsen slik at lik lønn gis for arbeid av lik verdi på tvers av faggrenser/ tariffavtaler.	127) Gjennomført.	127) Ot. prp. nr 77 (2000-2001). BFD v/ Familie- og likestillingsavdelingen	
128) Åpne for mer radikale former for positiv særbehandling ved opptak til utdanning.	128) Gjennomført.	128) Ot. prp. nr 77 (2000.2001). BFD v/Familie- og likestillingsavdelingen	
129) Gi Klagenemda for likestilling kompetanse til å uttale seg om tariffavtalers lovlighet.	129) Gjennomført.	129) Ot. prp. nr. 77 (2000-2001). BFD v/Familie- og likestillingsavdelingen	
130) Innføre objektivt ansvar for arbeidsgivere som bryter likestillingslovens bestemmelser om likebehandling.	130) Gjennomført.	130) Ot. prp. nr. 77 (2000-2001). BFD v/Familie- og likestillingsavdelingen	
131) Lovfeste vern mot seksuell trakassering.	131) Gjennomført.	131) Ot. prp. nr. 77 (2000-2001) og Ot. prp. nr. 35 (2004-2005). BFD v/Familie- og likestillingsavdelingen	
132) Foreslå regler som sikrer en viss minsterepresentasjon av begge kjønn i alle styrer.	132) Gjennomført.	132) Ot. prp. nr. 97 (2002-2003). Se også årsrapportens pkt. 7.3.2 og 7.3.3. BFD v/Familie- og likestillingsavdelingen	
133) Foreslå og finansiere forskning og utv.arbeid knyttet til likestilling.	133) Gjennomføring pågår.	133) BFD	
134) Utarbeide handlingsplan rettet mot vold og overgrep som særlig rammer kvinner.	134) Gjennomført.	134) Se årsrapportens pkt. 7.10.1. BFD	
135) Følge opp situasjonen for barn på krisesentre.	135) Gjennomføring pågår.	135) BFD	
136) Vurdere og gjennomføre tiltak for bekjempelse av handel med kvinner.	136) Gjennomføres løpende.	136) Både JD og UD har opprettet egne nettsider om menneskehandel på ODIN. Se også årsrapportens pkt. 7.10.4. JD og UD	
137) Utarbeide veileder for helsepersonell om omskjæring.	137) Gjennomført.	137) Veileder kan lastes ned fra Internett (http://www.shdir.no/assets/10263/ik-2723.pdf). Veileder for praktisering av ny bestemmelse om avvergelsesplikt er også tilgjengelig på nettet (http://www.shdir.no/index.db2?id=12804). HOD	
138) Kartlegge og følge opp opplæringsbehov for innvandrerkvinner.	138) Gjennomføres løpende.	138) UFD	
139) Tiltak for å øke andelen kvinnelige ledere i Forsvaret.	139) Gjennomføres løpende.	139) FD v/Fellesavdelingen	
Familieliv Tiltak pkt. 4.6.10:			
140) Gi fedre selvstendig rett til fødsels- og pensjonspenger.	140) Gjennomført.	140) a) Ot. prp. nr. 52 (2004-2005) b) Ot. Prp. Nr. 7 (2004-2005). Se også årsrapportens pkt. 7.3.4. BFD	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
141) Vurdere om ny barnetrygdlov skal ha mer kjønnsnøytral utforming enn dagens lov.	141) Gjennomført.	141) St. prp. nr. 11 (2001-2002), jf. Ot. prp. nr. 57 (2000-2001). BFD	
142) Vurdere spørsmålet om automatisk foreldreansvar.	142) Gjennomført.	142) BFD	
143) Iverksette tiltak mot tvangsekteskap og bigami.	143) Gjennomføres fortløpende.	143) BFD	
Homofile og lesbiske Tiltak pkt. 4.6.11:		144) BFD	
144) Fremlegge St meld om homofiles og lesbiskes levekår og livssituasjon.	144) Gjennomført.		
Religions- og livssynsfrihet Tiltak pkt. 4.6.12:			
145) Evaluere Reform 97, herunder praktiseringen av retten til avgrenset tiltak i KRL-faget.	145) Gjennomført.	145) . St.meld. nr. 32 (2000-2001). UFD	
146) Gjennomgå forvaltningen av trossamfunns- og livssynssamfunnsloven.	146) Gjennomført.	146) KKD	
Ytringsfrihet Tiltak pkt. 4.6.13:			
147) Fremme St meld om Ytringskommisjonens grunnlovsforslag.	147) Gjennomført.	147) JD v/Lovavdelingen. Se årsrapportens pkt. 5.2.1.	
148) Fremme St meld med nærmere drøftelse av ytringsfriheten i Norge.	148) Gjennomført. Se tiltak 124.	148) JD v/Lovavdelingen	
Voksenopplæring Tiltak pkt. 4.6.14:			
149) Fremme proposisjon om voksnes rett til grunnskole og videregående opplæring.	149) Gjennomført.	149) UFD	
Kriminalitetsofrenes stilling Tiltak pkt- 4.6.15:			
150) Videreføre prøveprosjektet "Kompetansesenteret for voldsofferarbeid"	150) Gjennomført.	150) JD	
151) Videreføre prosjektet med voldsalarmer.	151) Gjennomført.	151) JD	
152) Fremlegge Handlingsplan mot vold mot kvinner i samliv.	152) Gjennomført.	152) JD. Se også årsrapportens pkt. 7.10.1.	
Bioteknologiske spørsmål Tiltak pkt. 4.6.16			
153) Fremme Ot.prp. om endringer i transplantasjonsloven.	153) Gjennomført.	153) Ot.prp. nr. 52 (2001-2002) Om lov om endringer i lov 9. februar 1973 nr. 6 om transplantasjon, sykehusobduksjon og avgivelse av lik m.m. HOD	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
II INTERNASJONALT MR-ARBEID			
Samarbeid med likesinnede Tiltak pkt. 5.1.4:			
154) Publisere en artikkelserie basert på samarbeidet i Human Security Network (Lysøen-samarbeidet).	154) Gjennomført.	154) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 11.4.	
Evaluerings av Norges utenriks- og utviklingspolitiske virkemidler på MR-området Tiltak pkt. 5.1.6:			
155) Evaluering av virkemidlene på MR-området.	155) Delvis gjennomført.	155) UD v/Seksjon for MR og demokrati	155) Ikke formålstjenlig.
REGELUTVIKLING (kap. 5.2)			
Ekstisterende MR-forpliktelser Tiltak pkt. 5.2.1:			
156) Ratifisere ILO-konvensjon om de verste former for barne-arbeid.	156) Gjennomført.	156) UD v/Rettsavdelingen	
157) Ratifisere tilleggsprotokoll om individuell klageadgang til FNs kvinnekonvensjon av 1979.	157) Gjennomført.	157) UD v/Rettsavdelingen	
Arbeid med nye og styrkede forpliktelser Tiltak pkt. 5.2.2:			
158) Bidra aktivt til å fremforhandle tilleggsprotokoll om salg av barn, barneprostitusjon og barnepornografi.	158) Gjennomført.	158) UD v/Rettsavdelingen	
159) Bidra aktivt til å fremforhandle tilleggsprotokoll om barn i væpnede konflikter.	159) Gjennomført.	159) UD v/Rettsavdelingen	
160) Bidra aktivt til å fremforhandle tilleggsprotokoll om handel med mennesker til FN-konvensjon om grensoverskridende kriminalitet.	160) Gjennomført.	160) UD v/Rettsavdelingen	
161) Bidra aktivt til å fremforhandle og ratifisere tilleggsprotokoll om utvidet kontrollmekanisme til FNs torturkonvensjon.	161) Gjennomført.	161) UD v/Rettsavdelingen	
162) Bidra aktivt til å fremforhandle en nordisk samekonvensjon.	162) Gjennomføring pågår.	162) KRD og UD v/Rettsavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 7.7.8.	
163) Bidra aktivt til å fremforhandle FN-erklæring om urfolks rettigheter	162) Gjennomføring pågår.	162) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 7.8.2.	
164) Følge opp arbeidet i FN rundt en mulig tilleggsprotokoll om individklageordning til FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK).	164) Gjennomføring pågår.	164) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 12.5.	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
165) Bidra aktivt til å fremforhandle tilleggsprotokoll om diskriminering til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK).	165) Gjennomført.	165) JD og UD v/Rettsavdelingen.	
FNs MR-kommisjon (MRK) Tiltak pkt. 5.3.1:			
166) Prioritere bedre etterlevelse av MR, både hjemme og ute. Styrke MRKs evne til å utbedre manglende respekt for MR.	166) Gjennomføres løpende.	166) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 12.1	
167) Arbeide for å styrke MRKs kontrollmekanismers effektivitet og uavhengighet under Norges medlemskap i MRK (1999-2001). Arbeide for å øke ressursene til MRK i FNs generalforsamling og FNs budsjettarbeid.	167) Gjennomføres løpende.	167) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
168) Arbeide for at spesialrapportørene rapporterer også til FNs generalforsamling.	168) Gjennomføres løpende.	168) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
169) Arbeide for å styrke kontrollmekanismenes evne til å utføre sine rapporteringsoppdrag.	169)) Gjennomføres løpende.	169) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
170) Arbeide for at en fornyet fortløpig 1503-prosedyre blir raskere, enklere og mer brukt.	170) Gjennomført.	170) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
171) Oppnå aksept i MRK for en tilsvarende mekanisme som OSSEs Moskva-mekanisme. Fortsette å omtale landsituasjoner i innlegg og resolusjonsarbeid og søke å bidra til at håndteringen av landsituasjoner blir mer fokusert på MR-brudd og mindre på politisk spill.	171) Gjennomføres løpende med hensyn til omtale av landsituasjoner.	171) UD v/Seksjon for MR og demokrati	171) Tilsvarende mekanisme som OSSEs Moskva-mekanisme er vurdert som lite hensiktsmessig i MRK
172) Arbeide for å gjøre MR til et bredere anliggende i FN under Norges medlemskap i MRK (1999-2001).	172) Gjennomført og gjennomføres løpende.	172) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
173) Arbeide for å få en helhetlig tilnærming til sivile og politiske og øk., sos. og kulturelle rettigheter.	173) Gjennomføres løpende.	173) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
174) Styrke innsatsen for MR kvantitativt og kvalitativt. Opprettholde et høyt bidrag til FNs høykommisær for MR (OHCHR).	174) Gjennomføres løpende.	174) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
175) Arbeide for å fremme MR særlig i land med alvorlige og vedvarende brudd på MR, styrke dialogen med likesinnende land som er villige til å gjøre det samme.	175) Gjennomføres løpende.	175) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
176) Arbeide for at MRK etablerer en spesiell prosedyre for FNs erklæring om MR-forsvarere.	176) Gjennomført.	176) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
177) Følge opp arbeidet med grunnleggende humane standarder.	177) Gjennomført.	177) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
178) Arbeide mot at det tas forbehold til konvensjonene som strider mot hovedintensjonen.	178) Gjennomføres løpende.	178) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
179) Delta aktivt i utarbeidelsen av en erklæring om urfolks rettigheter og opprettelse av et permanent forum.	179) Gjennomført med hensyn til Permanent Forum, som ble opprettet i 2001. Gjennomføring pågår med hensyn til urfolkserklæringen. Se tiltak 163.	179) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 7.8.2.	
180) Arbeide for å videreføre det tette praktiske samarbeidet med de nordiske landene og videreføre samarbeidet med Canada.	180) Gjennomføres kontinuerlig.	180) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
MULTILATERALE MEKANSIMER OG KONTROLLORDNINGER (kap. 5.3)			
FN s høykommissær for MR			
Tiltak pkt. 5.3.2:			
181) Videreføre høy støtte til FNs høykommissær for MR, herunder økt støtte til det faglige fond, og arbeide for at OHCHR får en økt del av FNs regulære budsjett.	181) Gjennomføres løpende.	181) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
182) Styrke høykommissærens betjening av MRKs mekanismer.	182) Gjennomføres løpende.	182) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
183) Arbeide for at høykommissæren ikke oppfattes som en giverlandsstyrt organisasjon ved å ta initiativ til uformelle drøftinger mellom giver- og mottakerland.	183) Gjennomføres løpende.	183) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
De konvensjonsbaserte over-våkningsmekanismene i FN			
Tiltak pkt. 5.3.3:			
184) Støtte tiltak som styrker konvensjonskomitéenes arbeid gjennom økt politisk og økonomisk støtte.	184) Gjennomføres løpende.	184) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
185) Arbeide for at flest mulig andre land slutter seg til klage-ordningene.	185) Gjennomføres løpende.	185) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Europarådet			
Tiltak pkt. 5.3.4:			
186) Årlig seminarer om Europarådet for fagmiljøer og gi eget infotilbud til skoleungdom.	186) Delvis gjennomført.	186) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
187) Vurdere muligheten av å legge tekstsamlingen av de viktigste Europarådskonvensjonene på internett.	187) Gjennomført.	187) UD v/Seksjon for MR og demokrati og Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
188) Arbeide for å styrke Ministerkomitéens mekanisme for å overvåke at medlemslandene etterlever MR-forpliktelsene.	188) Gjennomført.	188) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP. Se også årsrapportens punkt. 13.1.2.	
189) Arbeide for at flere land (særlig sentral- og østeuropeiske land) aktiviserer seg i drøftelsene om overholdelse av medlems-forpliktelsene.	189) Gjennomført	189) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
190) Arbeide for å sikre at dom-stolen får tilstrekkelig ressurser.	190) Gjennomført.	190) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
191) Legge til rette for at 1-2 norske jurister kan tjenestegjøre ved EMD.	191) Ikke gjennomført.	191) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	191) Foreløpig ikke prioritert
192) Kanalisere nye frivillige bidrag gjennom Europarådet til interessante prosjekter og gjenta bidrag i 2000 til styrking av MR-opplæring i tyrkisk politi (oppfølgingen av Europarådets handlingsplan).	192) Delvis gjennomført.	192) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	192) Begrensede midler til rådighet for Tyrkia.
193) Arbeide for at kulturaspektene i det konfliktforebyggende arbeid styrkes og for at OSSE trekker på Europarådets kompetanse.	193) Gjennomføres løpende.	193) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
194) Gjøre større bruk av felles utspill fra int. organisasjoner i konfliktsituasjoner som involverer massive MR-brudd.	194) Gjennomføres løpende.	194) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
195) Være positive til anmodninger fra Europarådet om bidrag til prosjekter for Roma/Sinti.	195) Gjennomført.	195) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
OSSE Tiltak pkt. 5.3.5:			
196) Støtte demokrati- og MR-relatert arbeid i regi av OSSEs feltoperasjoner. Demokratiserings-tiltak vil særlig rettes mot valgavholdelse, støtte til det sivile samfunn og etableringen av uavgengige rettsstatsinstitusjoner.	196) Gjennomføres løpende.	196) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP. Se også årlige stortingsmeldinger om samarbeidet i OSSE.	
197) Bidra til overvåkingen av MR-situasjonen i OSSE-land.	197) Gjennomføres løpende.	197) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
198) Videreføre rammebevilgning til delfinansiering av prosjektrelatert faglig bistand til overgangsland (hovedsaklig i kaukasus og på Balkan).	198) Gjennomført.	198) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
199) Ta opp aktuelle brudd på OSSEs MR-forpliktelser i OSSEs politiske fora.	199) Gjennomføres løpende.	199) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
200) Legge forholdene best mulig til rette for at nye medlemsland i Sentral-Asia oppfyller OSSEs MR-forpliktelser.	200) Gjennomføres løpende.	200) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
201) Støtte arbeidet for etterlevelse av OSSE-forpliktelser som har konfliktpreventiv effekt.	201) Gjennomføres løpende.	201) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
202) Gi høy prioritet til arbeidet for Roma/Sinti-grupper i OSSE-regionen.	202) Gjennomføres løpende.	202) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
203) Vektlegge likestillingsspørsmål og religionsfrihet.	203) Gjennomføres løpende.	203) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
204) Understreke behovet for at det dras veksler på kulturelle virkemidler i det konfliktforebyggende arbeidet.	204) Gjennomført.	204) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
205) Bidra til at OSSEs organer og sendelag gis politisk støtte og nødvendige ressurser.	205) Gjennomføres løpende.	205) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	
Østersjørådet Tiltak pkt. 5.3.6:			
206) Gå inn for en videreføring av kommissærordningen i Øster-sjørådet.	206) Gjennomført.	206) UD v/Seksjon for regionale og økonomiske Europa-spørsmål	
Barentssamarbeidet Tiltak pkt. 5.3.7			
207) Fortsette støtten til tiltak for å styrke det demokratiske samfunn i Russland gjennom Samarbeidsprogrammet for Sentral- og Øst-Europa med vekt på kvinnenes og urbefolkningenes stilling.	207) Gjennomføres løpende.	207) UD v/Seksjon for Russland og SUS	
Andre regionale mekanismer Tiltak pkt. 5.3.8:			
208) Avklare muligheter for samarbeid om støtte til Den afrikanske MR-kommisjons arbeid og afrikanske NGO'er.	208) Gjennomført.	208) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
209) Vurdere fortsatt støtte til Det interamerikanske MR-instituttet.	209) Gjennomført.	209) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
210) Ta initiativ overfor Den interamerikanske MR-kommisjon for å drøfte muligheten for erfaringsutveksling med ASEAN.	210) Ikke gjennomført.	210) UD v/Seksjon for MR og demokrati	210) Ikke ansett hensiktsmessig.
211) Videreføre og øke støtten til Høykommissærens frivillige fond for faglig samarbeid.	211) Gjennomført.	211) UD v/Seksjon for MR og demokrati.	
212) Legge vekt på å støtte bestrebelsene i Asia i retning av en regional mekanisme som kan styrke respekt for MR i regionen.	212) Gjennomføres løpende.	212) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
AKTØRER I DET INTERNASJONALE MR-ARBEIDET (kap. 5.4)			
NORDEM Tiltak pkt. 5.4.2:			
213) Styrke og utvide NORDEM i samråd med anbefalinger fra ekstern evaluering.	213) Gjennomført.	213) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 5.1.2.	
MR-fondet Tiltak pkt. 5.4.3:			
214) Legge forholdene til rette for at MR-fondet kan søke UD om midler for å identifisere støtteberettigede tiltak i med spesielt vanskelig MR-situasjon.	214) Gjennomført.	214) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 5.5.1.	
215) Følge opp den interne evaluering av MR-fondet med en grundig ekstern evaluering.	215) Gjennomført i 2001.	215) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
216) Styrke MR-fondet ved å arbeide for å styrke fondet med deltakelse også fra næringslivet.	216) Ikke gjennomført.	216) UD v/Seksjon for MR og demokrati	216) Skrinlagt på grunn av manglende interesse fra næringslivet.
MR-huset Tiltak pkt. 5.4.4:			
217) Fremme opprettelse av nye MR-hus og styrke nettverket.	217) Gjennomføres løpende.	217) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 5.5.2.	
218) Invitere MR-huset til samarbeid om utviklingen av operasjonelle pakker til nyopprettede MR-hus.	218) Ikke gjennomført.	218) UD v/Seksjon for MR og demokrati	218) Ikke funnet hensiktsmessig.
Støtte til frivillige organisasjoner Tiltak pkt. 5.4.5			
219) Videreføre det høye nivået på støtten til NGO'ene.	219) Gjennomføres løpende.	219) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Fristed for forfulgte forfattere Boks 5.1:			
220) Støtte ordningen med fristed for forfulgte forfattere ved å dekke utgifter til årlige stipend.	220) Gjennomført.	220) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Møteplasser i MR-samarbeidet Tiltak pkt. 5.4.6:			
221) Bruke kultur som virkemiddel i MR-dialogene.	221) Under gjennomføring.	221) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
222) Utnytte tradisjonelle kulturpresentasjoner til å trekke inn MR-perspektiver.	222) Gjennomført	222) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
223) Invitere kunstnere og kulturarbeidere fra samarbeidsland for å analysere kunst og kultur i et MR-perspektiv.	223) Delvis gjennomført.	223) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
224) Gi støtte til kulturelle samarbeidsprosjekter i konfliktområder.	224) Gjennomføres løpende.	224) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
MENNESKERETTIGHETSDIALOGER (MR-DIALOGER) (kap. 5.5)			
Satsing på menneskerettighets-dialoger Boks 5.2:			
225) Etablere MR-dialog med Vietnam og Indonesia.	225) Gjennomført.	225) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens kap. 10.	
Tiltak for å effektivisere MR- dialogene Tiltak pkt. 5.5.5:			
226) Invitere norske forskere til å følge enkelte MR-dialoger.	226) Gjennomføres fortløpende.	226) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
227) Utvikle bedre målemetoder for overholdelse av MR-forpliktelser.	227) Ikke gjennomført.	227) UD v/Seksjon for MR og demokrati	227) Vanskelig gjennomførbart
228) Utarbeide en plan for styrking av nødvendig kompetanse for MR-dialogene.	228) Gjennomføres løpende.	228) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
229) Stimulere til utvikling av kunnskapsoverføring i dialogene gjennom identifisering og bearbeiding av kursmateriell som kan anvendes ovenfor flere dialogland.	229) Ikke gjennomført.	229) UD v/Seksjon for MR og demokrati	229) Ensartet materiell ikke hensiktsmessig.
230) Legge økt vekt på publisering av materiell fra dialogene, blant gjennom årlige dialograpporter.	230) Delvis gjennomført, bl.a. gjennom informasjon på UD's nye nettsider om MR.	230) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
231) Arbeide for mer systematisk utveksling av dialoger-faringer med likesinnede land, bl.a. gjennom avholdelse av et norsk-kanadisk symposium.	231) Gjennomføres løpende.	231) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
232) Invitere til multilateralt symposium om MR.	232) Gjennomført.	232) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
MR OG UTVIKLINGS-SAMARBEID (kap. 5.6)			
Rettighetsbasert utvikling Tiltak pkt. 5.6.2, boks 5.3:			
233) Styrke MR-dimensjonen i utviklingsarbeidet.	233) Gjennomført.	233) St.meld. nr. 35 (2003-2004) "Felles kamp mot fattigdom. En helhetlig utviklingspolitikk" UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Retningslinjer for MR og utviklingssamarbeid Tiltak pkt. 5.6.3:			
234) Sikre at MR-tiltak inngår i samarbeidet i landprogrammene.	234) Gjennomført.	234) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
235) Vurdere å tilby tilleggsfinansiering over regionbevilgningen til land som viser vilje til å satse på MR-fremmende tiltak.	235) Gjennomføres løpende.	235) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk og NORAD v/Avdeling for metode og resultatoppfølging	
236) Tilby enkelte prioriterte samarbeidsland å etablere bilaterale ekspertkomitéer.	236) Ikke gjennomført.	236) UD v/Seksjon for MR og demokrati	236) Begrensinger mht. kompetanse og ressurser for denne typen samarbeid.
237) Bidra til at MR-kompetanse i norske fagmiljøer styrkes og at dette kommer forvaltningen til gode.	237) Gjennomføres løpende.	237) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
238) Betone sterkere i Verdensbankens styrende organer viktigheten av å inkorporere hensynet til MR i bankenes arbeid.	238) Gjennomføring pågår.	238) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål. Se også årsrapportens pkt. 12.7.	
239) Bidra til å fremme MR i utviklingsbankene gjennom koordinert bruk av samfinansiering.	239) Gjennomføres løpende.	239) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	
240) Tilby faglig bistand av MR-eksperter til Verdensbanken.	240) Ikke gjennomført.	240) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	240) Verdensbanken har foreløpig ikke prioritert dette.
241) Støtte Den interamerikanske utviklingsbankens engasjement for barns rettigheter.	241) Gjennomføres løpende.	241) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	
242) Arbeide for at MR får en mer sentral plass i Den asiatiske utviklingsbankens virksomhet.	242) Gjennomføres løpende.	242) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	
243) Fortsette å arbeide for at godt styresett blir et sentralt virksomhetsområde for Den afrikanske utviklingsbanken.	243) Under gjennomføring.	243) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	
Enkelte satsingsområder og tiltak Tiltak pkt. 5.6.4:			
B) Godt styresett og styrking av rettsstaten.			
244) Tilby relevant støtte for styrking av offentlig forvaltning og rettsvesen i utviklingsland.	244) Gjennomføres løpende.	244) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
245) Følge opp samarbeid om styrking av off. forvaltning og rettsvesen gjennom aktiv politisk dialog med samarbeidslandets myndigheter.	244) Gjennomføres løpende.	245) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
246) Viderføre aktiv støtte til UNDPs fond for forvaltningsrettede tiltak.	245) Gjennomføres løpende (gjennom støtte til et nytt fond for demokratisk styresett).	246) UD v/FN-seksjonen	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
247) Bidra til at MR forblir et sentralt anliggende for UNDP.	246) Gjennomført.	247) UD v/FN-seksjonen	
C) Utdanning og forskning.			
248) Styrket samarbeid med universitetene på MR-området, bl.a. innenfor rammen av NUFU.	247) Gjennomføres løpende.	248) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
249) Legge økt vekt på kompetansebygging om MR i u-land.	249) Gjennomføres løpende.	249) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
D) Ytringsfrihet og differensierte medier.			
250) Gjøre NORDEMs ressursbaser mer tilgjengelige for samarbeidslandene, bilaterale givere og int. organisasjoner.	250) Gjennomført.	250) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
E) Kvinners rettigheter.			
251) Fortsette en aktiv oppfølging i FN av handlingsplanene fra Kvinne- og Befolkingskonferansene.	251) Gjennomføres løpende.	251) UD v/FN-seksjonen	
252) Gi arbeidet med kvinners rettigheter fortsatt høy prioritet i norsk utviklingssamarbeid.	252) Gjennomføres løpende.	252) UD v/FN-seksjonen. Se også årsrapportens pkt. 7.2.5-7.3.7.	
F) Barns rettigheter.			
253) Følge opp evalueringen av Barnestrategien og utarbeide en plan for arbeidet med barn i utviklingssamarbeidet.	253) Gjennomført.	253) UD v/Global avdeling. Se også årsrapportens pkt. 8.10.	
254) Prioritere barns rett til utdanning i utviklingssamarbeidet.	254) Gjennomføres løpende.	254) UD v/FN-seksjonen	
G) Urfolk			
255) Styrke bistandsadministrasjonens arbeid med urfolk.	255) Gjennomføres løpende.	255) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
256) Gi UiT i oppdrag å etablere et forum for spørsmål knyttet til arbeidet med urfolk.	256) Gjennomført.	256) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
257) Arbeide for at Sametingets kunnskap om organisering av urfolk blir benyttet mer aktivt.	257) Gjennomføres løpende.	257) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
H) Funksjonshemmede			
258) Legge vekt på rettighets-arbeidet for funksjonshemmede i den løpende dialog med samarbeidslandenes myndigheter.	258) Under gjennomføring.	258) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
259) Arbeide aktivt for at de internasjonale organisasjonene styrker sitt arbeid for funksjonshemmede.	259) Gjennomført.	259) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
260) Fremme forslag i styrende organer i internasjonale utviklingsorganisasjoner om utarbeidelse av strategier for å innarbeide hensynet til funksjonshemmede i prosjekter og programmer.	260) Delvis gjennomført.	260) UD v/FN-seksjonen	
261) Arbeide for å sikre at funksjonshemmedes behov tas opp innenfor FNs rammer for koordinering av utviklingsarbeidet (UNDAF).	261) Ikke gjennomført.	261) UD v/FN-seksjonen	Norge deltar ikke i UNDAF-prosessen.
I) Arbeid og arbeidslivsstandarder			
262) Ta opp spørsmål knyttet til arbeidslivet med aktuelle land og tilby bistand for å sikre overholdelse av internasjonale standarder.	262) Gjennomføres løpende.	262) UD v/FN-seksjonen. Se også årsrapportens pkt. 10.1.	
263) Prioritere oppfølgingen og gjennomføringen av Erklæringen om grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet fra Arbeidskonferansen i 1998.	263) Gjennomføres løpende.	263) ASD og UD v/FN-seksjonen. Se også årsrapportens pkt. 12.6.	
264) Foreta en intern gjennomgang av norsk bistand til ILO, herunder vurdere ILOs behov for støtte til gjennomføringen av erklæringen om de grunnleggende rettigheter i arbeidslivet.	264) Gjennomføres løpende.	264) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
J) Retten til mat			
265) Støtte et norsk prosjekt for kompetansebygging, rådgivning og studier om retten til mat ved SMR og Institutt for ernæringsforskning (UiO).	265) Gjennomført.	265) UD v/FN-seksjonen	
266) Opprettholde støtten til de internasjonale landbruksforskningsinstituttene på et høyt nivå.	266) Gjennomført.	266) UD v/FN-seksjonen	
G) Kompetanse			
267) Videreføre styrkingen av utenriktjenestens kapasitet og kompetanse på MR der dette er relevant i.f.t. utviklingsarbeidet.	267) Gjennomføres løpende.	267) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
268) Bidra til at forskning om MR prioriteres innenfor forskningsprogrammet "Globalisering og marginalisering".	268) Gjennomført.	268) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
Rapportering Tiltak pkt. 5.6.6.			
269) Vurdere hvordan årboka om MR kan bidra til lokal kompetansebygging i sør.	269) Gjennomføres løpende.	269) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
RETTIGHETSBASERT HUMANITÆR BISTAND (kap. 5.7)			
Rettighetsbasert humanitær bistand, utfordringer og tiltak Tiltak pkt. 5.7.6:			
270) Videreføre arbeidet for å bedre FN-organisasjonens koordinering av humanitær bistand.	270) Gjennomføres løpende.	270) UD v/Seksjon for humanitære spørsmål og Norges faste delegasjonen i Genève	
271) Underlegge budsjettmidler til humanitær bistand føringer for vern om UNCHRs beskyttelsesmandat og særlig fokus på utsatte grupper.	271) Gjennomføres løpende.	271) UD v/Seksjon for humanitære spørsmål og FN-delegasjonen i Genève	
272) Arbeide for at FNs retningslinjer for hjelp og beskyttelse blir respektert av alle stater og settes på dagsorden i det int. arbeidet.	272) Gjennomføres løpende.	272) UD v/Seksjon for humanitære spørsmål, Seksjon for humanitær- og strafferett og FN-delegasjonen i New York	
NÆRINGSLIVET OG MENNESKE-RETTIGHETENE (kap. 5.8)			
Kompakt Tiltak 5.8.1:			
273) Viderutvikle Kompakt i samarbeid med øvrige partnere.	273) Under gjennomføring.	273) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
274) Finansiere og administrere en skriftserie under Kompakt.	274) Gjennomført.	274) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
275) Bruke såvel Kompakts plenum som arbeidsgruppene til aktuelle prosjekter.	275) Under gjennomføring.	275) UD v/Seksjon for MR og demokrati	Ikke aktuelt å etablere nasjonale systemer for overvåkning.
Pilotprosjekt for MR og næringsliv Boks 5.4.:			
276) Opprette et pilot-prosjekt for MR og næringsliv med hovedfokus på utvikling av frivillige ordninger for rapportering, overvåkning og verifisering av bedrifters respekt for MR.	276) Gjennomført.	276) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Forsknings- og utredningsarbeid Tiltak pkt. 5.8.3:			
277) Stille forskningsmidler til disposisjon for Forskningsrådets initiativ til forsknings- og utredningsarbeid gitt interesse fra næringslivet til å delta i finansieringen.	277) Gjennomført.	277) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Statlig eierskap og forvaltning av offentlige midler i utlandet Tiltak pkt. 5.8.4:			
A) Garanti-Insitiuttet for Eksportkreditt (GIEK)			
278) Arbeide for mest mulig hensiktsmessig bidrag til integrering av MR-hensyn ved eksportfinansiering.	278) Ikke gjennomført.	278) NHD og UD v/ v/Seksjon for MR og demokrati	278) Ikke prioritert
279) Være pådriver i OECD for å utvikle felles retningslinjer for eksportfinansiering som kan redusere korrupsjon.	279) Gjennomføres løpende.	279) NHD	
280) Ta initiativ til fornyet vurdering av å trekke MR-hensyn tettere inn i forvaltningen av Petroleumsfondet.	280) Gjennomført.	280) FIN. Revidert nasjonalbudsjett 2004 (www.fin.dep.no). Se også årsrapportens pkt. 9.1.2.	
281) Vurdere tilsvarende ordninger for Petroleumsforsikringsfondet.	281) Ikke gjennomført.	281) FIN og UD v/Seksjon for MR og demokrati	281) Ikke aktuelt p.t.
Utv. av internasjonale rammeverk for næringsliv og MR Tiltak pkt. 5.8.5:			
282) Forsterke innsatsen i int. fora for økt respekt for MR for å bidra til fremtidsrettet, sosialt ansvarlig handling fra næringslivets side.	282) Gjennomføres løpende.	282) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
283) Støtte FN-organers bestrebelser på å oppnå bredt samarbeid om globalt aksepterte prinsipper for god forretningsførsel.	283) Gjennomføres løpende.	283) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
284) Arbeide for at utviklingsbankene intensiverer arbeidet for økt sosialt ansvar i globaliseringsprosessen.	284) Gjennomføres løpende.		
285) Arbeide for å stimulere u-landenes interesse for int.ramme-verk for næringsliv og MR.	285) Gjennomføres løpende.	285) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
286) Søke å bidra til at MR blir mest mulig integrert i FNs sentrale innkjøpskonferanse med næringslivsledere, statsledere og FNs ledelse.	286) Ikke gjennomført.	286) UD v/Seksjon for multilaterale bank- og finansspørsmål	286) Ikke prioritert
Frivillige retningslinjer for multinasj.selskaper i OECD Tiltak pkt. 5.8.6:			
287) Arbeide for at hensynet til MR ivaretas i gjennomgangen av OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper.	287) Gjennomført.	287) UD v/WTO/OECD-seksjonen. Se også UDs brosjyre fra 2004, som også finnes på UDs nettsider (odin.dep.no/ud).	
288) Utarbeidelse av norsk posisjonspapir i Kompakt.	288) Gjennomført.	288) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Arbeidsstandarder Tiltak pkt. 5.8.7:			
289) Arbeide for å øke forståelsen blandt ILOs medlemsland for behovet for oppfølging av arbeidsstandarder.	289) Gjennomføres løpende.	289) UD v/FN-seksjonen. Se også årsrapportens pkt. 12.6.	
290) Være pådriver for opprettelse av arbeidsgruppe i WTO vedr. sammenhengene mellom arbeidsstandarder og handel, utvikling mm.	290) Gjennomført.	290) UD v/WTO/OECD-seksjonen	
SÆRSKILTE SATSNINGSOMRÅDER (kap. 5.9)			
Barn Tiltak pkt. 5.9.1:			
291) Gi støtte til innsamling og analyse av info om barnearbeid.	291) Gjennomført.	291) UD v/FN-seksjonen	
292) Støtte kartlegging av skjult barnearbeid i Afrika.	292) Gjennomført.	292) UD v/FN-seksjonen	
293) Styrke støtten til utdanning.	293) Gjennomført.	293) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk	
294) Støtte tiltak spesielt rettet mot reintegrering av barnearbeidere i grunnskolen.	294) Gjennomføres løpende.	294) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk og NORAD	
295) Bidra til å styrke lærerutdanningen i u-land samt utvikling av pensum.	295) Gjennomføres løpende.	295) UD v/Seksjon for utviklingspolitikk og NORAD	
296) Styrke samarbeidet med det sivile samfunn i arbeidet mot barnearbeid.	296) Gjennomføres løpende.	296) UD v/FN-seksjonen	
297) Styrke norsk kompetanse i barnearbeidsspørsmål.	297) Gjennomført.	297) UD v/FN-seksjonen	
298) Arbeide for en bredest mulig ratifisering av den nye ILO-konvensjonen mot de verste former for barnearbeid.	298) Gjennomføres løpende.	298) UD v/FN-seksjonen	
299) Arbeide for oppfølging av Stockholm-konferansen mot seksuell utnyttning av barn	299) Gjennomføres løpende.	299) UD v/FN-seksjonen	
300) Videreutvikle planer om et IT-nettverk i Østersjøregionen med hovedfokus på barnepornografi, barneprostitusjon og meneskehandel.	300) Gjennomført.	300) UD v/FN-seksjonen	
301) Fortsette å arbeide for at anbefalingene i FNs rapport om væpnede konflikters virkning på barn (Graca Machel –rapporten) følges opp i FN.	301) Gjennomføres løpende.	301) UD v/FN-seksjonen	
302) Arbeide for vedtakelse av tilleggsprotokoll for heving av alder for deltakelse i konflikt.	302) Gjennomført.	302) UD v/Rettsavdelingen	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
303) Tilby økonomisk støtte til u-land for deltakelse i arb.gruppe for tilleggsprotokollen.	303) Ikke gjennomført.	303) UD v/Rettsavdelingen	UD har ikke mottatt noen anmodninger om støtte.
304) Fremme lovforslag til Stortinget om revisjon av aldersgrense for soldater	304) Gjennomført.	304) Ot.prp.nr. 61 (1999-2000). FD	
305) Sette søkelys på barns særskilte behov i fredsfor-handlinger, og bidra til å utvikle tiltak for å forhindre rekruttering av barn til væpnet konflikt.	305) Gjennomføres løpende.	305) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
306) Arbeide for å sikre ressurser til FNs gen.sekr. spesialrepresentant for barn og væpnet konflikt.	306) Gjennomføres løpende.	306) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
307) Arbeide for økt vektlegging av barns behov for beskyttelse i fredsbevarende operasjoner	307) Gjennomføres løpende.	307) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
308) Fremme forslag om at FN utvikler undervisningsmoduler om barns rettigheter for bruk av myndigheter ved opplæring av personell til fredsbevarende operasjoner.	308) Gjennomført.	308) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
309) Legge økt vekt på utdanningstilbud og psykososial rehabilitering for barn rammet av konflikt.	309) Gjennomføres løpende.	309) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
310) Bidra til styrket samarbeid mellom NGOer som arbeider for å bedre barns situasjon i konfliktområder, særlig i Afrika.	310) Gjennomføres løpende.	310) UD v/Seksjon for MR og demokrati.	
311) Støtte UNICEFs oppfølgingsarbeid av Oslo-utfordringen, bl.a. gjennom ferdigstillelsen av et referanseverk vedr. barns rettigheter i forhold til medier.	311) Gjennomført.	311) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Dødsstraff Tiltak pkt. 5.9.2:			
312) Anmode EU om å få slutte seg til EUs démarcher om døds straff på regulær basis.	312) Gjennomført.	312) UD v/Seksjon for MR og demokrati	312) EU ønsker ikke en fast ordning.
313) Arbeide for å identifisere og støtte relevante representanter for det sivile samfunn og bistå dem i å bli pådrivere for avskaffelsen av dødsstraff.	313) Gjennomføres løpende.	313) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
314) Vektlegge spørsmål om dødsstraff i politiske samtaler.	313) Gjennomføres løpende.	313) UD v/Regionavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 4.2.2.	
315) Oppfordre samarbeidsland i landprogramforhandlingene om å slutte seg til protokollen mot dødsstraff.	315) Under gjennomføring .	315) UD v/Regionavdelingen	
316) Instruere ambassadene i samarbeidslandene om å prioritere NGOer som arbeider for avskaffelse av dødsstraff.	316) Ikke gjennomført.	316) UD v/Regionavdelingen	316) Ikke ansett hensiktsmessig.

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
Kvinner Tiltak: pkt. 5.9.3:			
317) Fortsette å være pådriver for at land ratifiserer Kvinnekonvensjonen og dens tilleggsprotokoll.	317) Gjennomføres løpende.	317) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
318) Fortsette å støtte tiltak mot omskjæring av kvinner.	318) Gjennomføres løpende.	318) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
319) Ta opp kvinners rettigheter i politiske dialoger med aktuelle land.	319) Gjennomføres løpende.	317) UD v/Regionavdelingen	
320) Arrangere en konferanse om handel med kvinner i OSSE-området.	318) Ikke gjennomført.	318) UD v/Seksjon for OSSE, Europarådet og FUSP	320) En rekke andre tiltak er gjennomført
321) Støtte opprettelse av et kontakt- og infosenter i Pakistan for kvinner med tilknytning til Norge.	321) Ikke gjennomført.	321) UD v/Seksjon for MR og demokrati	321) Foreløpig ikke prioritert
Rasisme Tiltak pkt. 5.9.4:			
322) Bidra til at presentasjonen av handlingsplanen fra Verdens-konferansen mot rasisme gjøres så konkret som mulig for å sikre effektiv oppfølging.	322) Gjennomføres løpende.	322) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 7.4.3.	
323) Legge vekt på dokumentasjon om rasisme som kan bidra til problemløsning.	323) Under gjennomføring.	323) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
324) Fortsette å stille midler til rådighet for NGOers deltakelse i forberedelsesprosesser og i selve konferansen.	324) Gjennomført.	324) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
325) Nedsette en bredt sammensatt nasjonal forberedelseskomite.	325) Gjennomført.	325) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
326) Ta initiativ til å holde en int. ungdomskonferanse ett halvt år før Verdenskonferansen.	326) Gjennomført.	326) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
327) Ta opp spørsmål knyttet til rasisme og diskriminering i bilaterale kontakter med land der slike problemer forekommer.	325) Gjennomføres løpende.	327) UD v/Regionavdelingen	
Religions- og livssynsfrihet Tiltak pkt. 5.9.5:			
328) Bidra bl.a. økonomisk til kontakt over religiøse grenser.	328) Gjennomføres løpende.	328) UD v/Seksjon for MR og demokrati. Se også årsrapportens pkt. 5.3.4.	
329) Bidra til at religionens rolle blir belyst i konflikter.	329) Gjennomføres kontinuerlig.	329) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
330) Støtte forskning som bidrar til å belyse hvordan religions-undervisning fremmer el. hindrer toleranse.	330) Gjennomføres løpende.	330) UD v/Seksjon for MR og demokrati	

Tiltak	Gjennomføring	Referanser for mer informasjon	Begrunnelse for manglende gjennomføring
331) Fortsette å gi prosjektstøtte til FN og int. organisasjoners arbeid mot religiøs intoleranse.	331) Gjennomført.	331) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
332) Arbeide for at innholdet i Oslo-erklæringen om tros- og livssynsfrihet innarbeides i relevante fora og resolusjoner.	332) Gjennomføres løpende.	332) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
Tortur Tiltak pkt. 5.9.6:			
333) Arbeide for å styrke mandatene til spesialrapportøren mot tortur og summariske henrettelser, og arbeidsgruppen mot forsvinninger.	333) Gjennomføres løpende.	333) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
334) Videreføre arbeidet for økt oppslutning om torturkonvensjonen.	334) Gjennomføres løpende.	334) UD v/Seksjon for MR og demokrati	
335) Ta opp bruk av tortur med aktuelle land.	335) Gjennomføres løpende.	335) UD v/Regionavdelingen. Se også årsrapportens pkt. 4.3.4.	
336) Finansiere et seminar i Norge om bruk av tortur.	336) Ikke gjennomført.	336) UD v/ Seksjon for MR og demokrati	336) Ikke prioritert
337) Øke støtten til medier og NGOer for spredning om informasjon om tilfeller av tortur.	337) Gjennomføres løpende.	337) UD v/ Seksjon for MR og demokrati	
338) Arbeide for at alle prioriterte samarbeidsland slutter seg til FNs torturkonvensjon.	338) Gjennomføres løpende.	338) UD v/ Seksjon for MR og demokrati	
339) Bistå med opplæring av dommere og rettsvesen.	339) Gjennomføres løpende.	339) UD v/ Seksjon for MR og demokrati	
340) Støtte rehabiliteringen av torturofre ved Psykososialt senter for flyktninger UiO og det int-rehabiliteringsråd for torturofre i København.	340) Gjennomført.	340) UD v/ Seksjon for MR og demokrati.	
Lesbiske og homofile Tiltak pkt. 5.9.7:			
341) Understreke viktigheten av at lesbiske og homofiles rettigheter blir fremmet og forsvart i den politiske dialog med de land der situasjonen for disse er vanskelig.	239) Under gjennomføring.	241) UD v/ Regionavdelingen	
342) Tilby bistand til innarbeiding av lesbisk og homofiles rettigheter i nasjonalt lovverk.	340) Ikke gjennomført.	342) UD v/ Regionavdelingen	342) Ingen anmodning om bistand mottatt.
343) Støtte opp, gjennom utviklingsarbeidet, om holdningsskapende arbeid vedr. lesbiske og homofiles rettigheter og posisjon i samfunnet.	341) Ikke gjennomført.	343) UD v/ Regionavdelingen	343) Mangel på relevante prosjekter.

14.4 Rekommandasjoner vedrørende gjennomføringen av EMK på det nasjonale plan

REKOMMANDASJON nr. R (2000)2

fra Ministerkomiteen til medlemsstatene om fornyet behandling eller gjenopptakelse av visse saker på nasjonalt nivå som følge av dommer avsagt av Den europeiske menneskerettsdomstol¹

(Vedtatt av Ministerkomiteen 19. januar 2000 på det 694. møtet mellom ministrenes stedfortredere)

Ministerkomiteen, som handler i samsvar med artikkel 15 bokstav b) i Europarådets vedtekter,

som tar i betraktning at Europarådet har som mål å skape større enhet mellom medlemsstatene,

som viser til konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (heretter kalt "konvensjonen"),

som merker seg at konvensjonspartene etter artikkel 46 i konvensjonen om menneskerettigheter og de grunnleggende friheter ("konvensjonen") har forpliktet seg til å rette seg etter Den europeiske menneskerettsdomstols ("Domstolen") endelige dom i enhver sak de er part i, og at Ministerkomiteen skal ha tilsyn med fullbyrdelsen av dommen,

som er oppmerksom på at ovennevnte forpliktelse i visse tilfeller kan innebære at det, i tillegg til rimelig erstatning som Domstolen tilkjenner i samsvar med konvensjonens artikkel 41, og/eller generelle tiltak, må vedtas tiltak som sikrer at den krenkede part i størst mulig grad settes i samme situasjon som før bruddet på konvensjonen fant sted (restitutio in integrum),

som konstaterer at det er opp til vedkommende myndigheter i den innklagede stat å avgjøre hvilke

tiltak som er mest hensiktsmessige for å oppnå restitutio in integrum, tatt i betraktning de midler som er tilgjengelige i det nasjonale rettssystemet,

som imidlertid er oppmerksom på at Ministerkomiteens praksis med å føre tilsyn med fullbyrdelsen av dommer avsagt av Domstolen viser at fornyet behandling eller gjenopptakelse av en sak i særskilte tilfeller har vist seg å være det mest effektive, om ikke det eneste, middel til å oppnå restitutio in integrum,

- I. anmoder på bakgrunn av disse betraktninger konvensjonspartene om å sørge for at det på nasjonalt nivå er tilstrekkelig adgang til i størst mulig grad å oppnå restitutio in integrum,
- II. oppfordrer konvensjonspartene til særlig å gå igjennom sitt eget rettssystem for å sikre at det er tilstrekkelig adgang til å få tatt saken opp til fornyet behandling, herunder gjenopptatt saken, i de tilfeller der Domstolen fastslår at det har funnet sted et brudd på konvensjonen, særlig der
  - i) den nasjonale avgjørelsen saken gjelder, fortsatt har svært alvorlige og uheldige konsekvenser for den krenkede part, konsekvenser som ikke i tilstrekkelig grad kan avhjelpes ved rimelig erstatning og ikke kan rettes opp med mindre saken tas opp til fornyet behandling eller gjenopptas, og
  - ii) dommen avsagt av Domstolen leder til den konklusjon
    - a) at den nasjonale avgjørelsen som bestrides, etter sitt innhold er i strid med konvensjonen, eller
    - b) at det konstaterte brudd skyldes saksbehandlingsfeil eller mangler av en slik grov art at det reiser alvorlig tvil om utfallet av den nasjonale saken klagen gjelder.

¹ Ettersom Ministerkomiteens domstolsliknende oppgaver etter konvensjonens tidligere artikkel 32 opphører om kort tid, blir Ministerkomiteens vedtak ikke omtalt her. Det forutsettes imidlertid at dersom visse saker fortsatt er under behandling den dag denne rekommandasjon vedtas, skal prinsippene som ligger til grunn for rekommandasjonen, få anvendelse også i slike saker.

REKOMMANDASJON REC(2002)13

fra Ministerkomiteen til medlemsstatene om offentliggjøring og spredning i medlemsstatene av Den europeiske menneskerettskonvensjon og av rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol

(Vedtatt av Ministerkomiteen 18. desember 2002 på det 822. møtet mellom ministrenes stedfortredere)

Ministerkomiteen, som handler i samsvar med artikkel 15 bokstav b) i Europarådets vedtekter,

som tar i betraktning betydningen av Den europeiske menneskerettskonvensjon (heretter kalt "konvensjonen") som et konstitusjonelt virkemiddel for å trygge den offentlige orden i Europa, og særlig betydningen av rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (heretter kalt "Domstolen"),

som tar i betraktning at det er av vesentlig betydning å ha lett tilgang til Domstolens rettspraksis for å sikre en effektiv gjennomføring av konvensjonen på nasjonalt nivå, ettersom det bidrar til å sikre at nasjonale beslutninger er i tråd med denne rettspraksis, og til å hindre brudd på konvensjonen,

som tar i betraktning den praksis som følges av Domstolen, av Ministerkomiteen når den fører tilsyn med fullbyrdelsen av dommer avsagt av Domstolen, og av medlemsstatene når det gjelder offentliggjøring og spredning av Domstolens rettspraksis,

som tar i betraktning at medlemsstatene under den europeiske ministerkonferansen om menneskerettigheter (i Roma 3.–4. november 2000) ble oppfordret til å "sørge for at konvensjonsteksten blir oversatt og spredd på bred basis til de nasjonale myndigheter, særlig domstolene, og at utviklingen av rettspraksis ved Domstolen i tilstrekkelig grad gjøres tilgjengelig på landets offisielle språk",

som tar hensyn til at medlemsstatene har forskjellige tradisjoner og ulik praksis når det gjelder offentliggjøring og spredning av rettsavgjørelser,

som minner om artikkel 12 i Europarådets vedtekter, som fastslår at engelsk og fransk skal være Europarådets offisielle språk,

anbefaler medlemsstatenes regjeringer å se nærmere på egen praksis når det gjelder offentliggjøring og spredning av:

- konvensjonsteksten på landets offisielle språk,
- Domstolens dommer og avgjørelser,

på bakgrunn av betraktningene nedenfor.

* * *

Det er viktig at medlemsstatenes regjeringer

- i. sørger for at konvensjonsteksten blir offentliggjort på landets offisielle språk og spredd slik at den reelt sett blir kjent, og slik at de nasjonale myndigheter, særlig domstolene, kan anvende teksten,
- ii. sørger for at dommer og avgjørelser som innebærer utvikling av relevant rettspraksis, eller som forutsetter særlige gjennomføringstiltak fra deres side som innklaget stat, raskt blir offentliggjort på bred basis gjennom statlige eller private initiativ, i sin helhet eller i det minste i form av et større sammendrag eller utdrag (sammen med behørig henvisning til originaltekstene) på landets offisielle språk, særlig i offisielle lysingsblader, informasjonsbulletiner fra ansvarlige departementer, juridiske tidsskrifter og andre medier som i alminnelighet benyttes av jurister, herunder nettsteder der det er aktuelt,
- iii. om nødvendig oppmuntrer til at det regelmessig utgis lærebøker og andre publikasjoner på landets offisielle språk, på papir og/eller i elektronisk form, som kan bidra til økt kjennskap til konvensjonssystemet og til viktig rettspraksis fra Domstolen,
- iv. offentliggjør Internett-adressen til Domstolens hjemmeside (<http://www.echr.coe.int>), særlig ved å sørge for at det er lagt ut lenker til denne hjemmesiden på nasjonale nettsteder som ofte benyttes i forbindelse med juridisk forskning,

- v. sørger for at domstolene har kopi av relevant rettspraksis på papir og/eller i elektronisk form (CD-ROM, DVD osv.) eller nødvendig utstyr til å skaffe seg tilgang til rettspraksis via Internett,
- vi. om nødvendig sørger for at dommer og avgjørelser som kan være av særlig betydning for deres virksomhet, eventuelt sammen med forklarende merknader eller rundskriv, raskt spres til offentlige organer som domstoler og politimyndigheter, fengselsvesen og sosiale myndigheter, eventuelt også til ikke-statlige institusjoner, blant annet advokatforeninger og yrkesorganisasjoner,
- vii. sørger for at nasjonale myndigheter eller andre organer som er direkte involvert i en bestemt sak, raskt underrettes om dommen som er avsagt eller avgjørelsen som er truffet av Domstolen, for eksempel ved at de mottar kopi av dommen eller avgjørelsen,
- viii. vurderer muligheten for samarbeid med sikte på å offentliggjøre samlinger, på papir eller i elektronisk form, av Domstolens dommer og avgjørelser som foreligger på andre enn Europarådets offisielle språk.

* * *

REKOMMANDASJON REC(2004)4

fra Ministerkomiteen til medlemsstatene om Den europeiske menneskerettskonvensjons plass i universitetsutdanning og yrkesopplæring

(Vedtatt 12. mai 2004 på Ministerkomiteens 114. sesjon (12.–13. mai 2004))

Ministerkomiteen, som handler i samsvar med artikkel 15 bokstav b) i Europarådets vedtekter,

som tar i betraktning at Europarådet har som mål å skape større enhet blant medlemsstatene, og at en av de viktigste måtene dette mål kan nås på, er å opprettholde og videreføre menneskerettighetene og de grunnleggende friheter,

som understreker at den fortsatt er overbevist om at konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (heretter kalt "konvensjonen") fortsatt må være det viktigste referansepunktet for beskyttelse av menneskerettighetene i Europa, og som minner om at den har forpliktet seg til å iverksette tiltak for å sikre at kontrollsystemet som ble opprettet ved konvensjonen, forblir effektivt på lang sikt,

som minner om at den kontrollmekanisme som ble opprettet ved konvensjonen, er av subsidær art, noe som etter konvensjonens artikkel 1 innebærer at de rettigheter og friheter som er garantert i konvensjonen, må beskyttes først og fremst på nasjonalt nivå og gjennomføres av nasjonale myndigheter,

som i den forbindelse ser med glede på at konvensjonen i dag er blitt en integrert del av alle statspartenes interne rettsorden,

som understreker den forebyggende betydningen av opplæring i de prinsipper som ligger til grunn for konvensjonen, i konvensjonens standarder og i den rettspraksis som springer ut av disse standarder,

som minner om at det er viktig å iverksette tiltak som kan bidra til at konvensjonsteksten og rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (heretter kalt "Domstolen") blir offentliggjort og spredd på bred basis i medlemsstatene for å sikre at konvensjonen blir gjennomført på nasjonalt nivå, som angitt i rekommandasjon Rec(2002)13, men at det samtidig er av avgjørende betydning at disse tiltakene følges opp med utdannings- og opplærings tiltak for at formålet skal oppnås,

som understreker at hensiktsmessig universitetsutdanning og yrkesopplæring er av særlig betydning for å sikre at offentlige organer, herunder alle sektorer med ansvar for rettshåndheving og rettspleie, effektivt gjennomfører konvensjonen i lys av Domstolens rettspraksis,

som minner om de resolusjoner og rekommandasjoner den allerede har vedtatt om ulike sider ved opplæring i menneskerettigheter, særlig: Resolusjon (78) 41 om undervisning i menneskerettigheter; resolusjon (78) 40, som inneholder bestemmelser

om Europarådets stipendier til studier i og forskning på menneskerettigheter; rekommandasjon nr. R (79) 16 om fremme av forskning på menneskerettigheter i Europarådets medlemsstater; rekommandasjon nr. R (85) 7 om undervisning og opplæring i menneskerettigheter i skolen samt vedlegget til rekommandasjonen, som inneholder forslag til undervisning og opplæring i menneskerettigheter i skolen,

som minner om den rolle nasjonale institusjoner til fremme og beskyttelse av menneskerettighetene samt ikke-statlige organisasjoner eventuelt kan spille, særlig når det gjelder opplæring av personell med ansvar for rettshåndheving, og som ser med glede på de initiativ som allerede er tatt i den forbindelse,

som tar hensyn til at medlemsstatene har forskjellige tradisjoner og ulik praksis når det gjelder universitetsutdanning, yrkesopplæring og bevisstgjøring med hensyn til konvensjonssystemet,

anbefaler medlemsstatene

- I. å forvise seg om at det på nasjonalt nivå tilbys tilfredsstillende universitetsutdanning og yrkesopplæring når det gjelder konvensjonen og Domstolens rettspraksis, og at slik utdanning og opplæring inngår særlig
  - som ledd i et felles kjernepensum for det juridiske embetsstudiet, eventuelt også i statsvitenskap og administrative fag, og at de i tillegg tilbys som valgfag for studenter som ønsker å spesialisere seg,
  - som ledd i den forberedende opplæringen i forbindelse med nasjonale eller lokale prøver som kreves for å kunne utøve de ulike juridiske profesjonene, og som ledd i grunnopplæringen samt etter- og videreopplæringen for dommere, aktører og advokater,
  - i grunnopplæringen samt etter- og videreopplæringen som tilbys personell innenfor andre sektorer med ansvar for rettshåndheving og/eller personell som arbeider med personer som er berøvet friheten (eksempelvis personell som tjenestegjør i politiet eller sikkerhetsstyrkene,

fengsels- eller sykehuspersonell), samt personell som arbeider innenfor utlendingsfeltet, på en måte som tar hensyn til deres spesielle behov,

- II. å sørge for at universitetsutdanningen og yrkesopplæringen på dette feltet gjøres mer effektiv, særlig ved
  - å sørge for at utdanningen og opplæringen innlemmes i stabile enheter, både offentlige og private, og gis av personer som har god kjennskap til konvensjonens begreper og Domstolens rettspraksis samt tilstrekkelig kjennskap til yrkesopplæringsmetoder,
  - å støtte tiltak som har som mål å sørge for opplæring av spesiallærere og -instruktører på dette feltet,
- III. å oppmuntre til ikke-statlige tiltak til fremme av økt bevissthet om og kjennskap til konvensjonssystemet, for eksempel ved at det opprettes spesialenheter for undervisning i og forskning på menneskerettigheter, arrangeres prosedyrekonkurranser og igangsettes bevisstgjøringkampanjer, pålegger Europarådets generalsekretær å oversende denne rekommandasjon til regjeringene i de stater som er part i den europeiske kulturkonvensjon, men ikke medlem av Europarådet.

Vedlegg til rekommandasjonen (Rec(2004)4) er tilgjengelig på engelsk på UD's nettsider.

* * *

REKOMMANDASJON REC(2004)5

fra Ministerkomiteen til medlemsstatene om å kontrollere at lovforslag, gjeldende lover og forvaltningspraksis er i tråd med de standarder som er nedfelt i Den europeiske menneskerettskonvensjon

(Vedtatt 12. mai 2004 på Ministerkomiteens 114. sesjon (12.–13. mai 2004))

Ministerkomiteen, som handler i samsvar med artikkel 15 bokstav b) i Europarådets vedtekter,

som tar i betraktning at Europarådet har som mål å skape større enhet blant medlemsstatene, og at en av de viktigste måtene dette mål kan nås på, er å opprettholde og videreføre menneskerettighetene og de grunnleggende friheter,

som understreker at den fortsatt er overbevist om at konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (heretter kalt "konvensjonen") fortsatt må være det viktigste referansepunktet for beskyttelse av menneskerettighetene i Europa, og som minner om at den har forpliktet seg til å iverksette tiltak for å sikre at kontrollsystemet som ble opprettet ved konvensjonen, forblir effektivt på lang sikt,

som minner om at den kontrollmekanisme som ble opprettet ved konvensjonen, er av subsidiær art, noe som etter konvensjonens artikkel 1 innebærer at de rettigheter og friheter som er garantert i konvensjonen, må beskyttes først og fremst på nasjonalt nivå og gjennomføres av nasjonale myndigheter,

som i den forbindelse ser med glede på at konvensjonen i dag er blitt en integrert del av alle statspartenes interne rettsorden, og som merker seg den betydelige rollen de nasjonale domstolene spiller i denne sammenheng,

som minner om at de høye kontraherende parter i henhold til konvensjonens artikkel 46 nr. 1 forplikter seg til å rette seg etter Den europeiske menneskerettsdomstols (heretter kalt "Domstolen") endelige dom i enhver sak de er part i, som imidlertid mener at medlemsstatene bør bestrebe seg ytterligere for å gi konvensjonen fullt gjennomslag, særlig gjennom en kontinuerlig tilpassning av nasjonale standarder til konvensjonens standarder, i lys av Domstolens rettspraksis,

som er overbevist om at det er nødvendig å kontrollere at lovforslag, gjeldende lover og forvaltningspraksis er i tråd med konvensjonen, for å hindre at det finner sted brudd på menneskerettighetene, og for å begrense antall klager som fremlegges for Domstolen,

som understreker at det er viktig å rådføre seg med ulike kompetente og uavhengige organer, herunder nasjonale institusjoner til fremme og beskyttelse av menneskerettighetene samt ikke-statlige organisasjoner,

som tar hensyn til at medlemsstatene har ulik praksis når det gjelder slik kontroll,

anbefaler medlemsstatene, samtidig som de tar hensyn til eksemplene på god praksis i vedlegget,

I. å sørge for at det finnes hensiktsmessige og effektive mekanismer for systematisk kontroll av at lovforslag er i tråd med konvensjonen i lys av Domstolens rettspraksis,

II. å sørge for at det finnes slike mekanismer for å kontrollere ved behov at gjeldende lover og forvaltningspraksis, blant annet slik de kommer til uttrykk i forskrifter, forordninger og rundskriv, er i tråd med konvensjonen,

III. å sørge for en snarest mulig tilpassning av lover og forvaltningspraksis for å hindre at det finner sted brudd på konvensjonen,

pålegger Europarådets generalsekretær å sørge for at de nødvendige ressurser stilles til rådighet, slik at de medlemsstater som ber om det, får den hjelpen de trenger til å gjennomføre denne rekommandasjon.

Vedlegg til rekommandasjonen (Rec(2004)5) er tilgjengelig på engelsk på UDs nettsider.

* * *

REKOMMANDASJON REC(2004)6

fra Ministerkomiteen til medlemsstatene om styrking av den nasjonale prøvningsretten

(Vedtatt 12. mai 2004 på Ministerkomiteens 114. sesjon (12.–13. mai 2004))

Ministerkomiteen, som handler i samsvar med artikkel 15 bokstav b) i Europarådets vedtekter,

som tar i betraktning at Europarådet har som mål å skape større enhet blant medlemsstatene, og at en av de viktigste måtene dette mål kan nås på, er å opprettholde og videreføre menneskerettighetene og de grunnleggende friheter,

som understreker at den fortsatt er overbevist om at konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (heretter kalt "konvensjonen") fortsatt må være det viktigste referansepunktet for beskyttelse av menneskerettighetene i Europa, og som minner om at den har forpliktet seg til å iverksette tiltak for å sikre at kontrollsystemet som ble opprettet ved konvensjonen, forblir effektivt på lang sikt,

som minner om at den kontrollmekanisme som ble opprettet ved konvensjonen, er av subsidiær art, noe som etter konvensjonens artikkel 1 innebærer at de rettigheter og friheter som er garantert i konvensjonen, må beskyttes først og fremst på nasjonalt nivå og gjennomføres av nasjonale myndigheter,

som i den forbindelse ser med glede på at konvensjonen i dag er blitt en integrert del av alle statspartenes interne rettsorden,

som understreker at medlemsstatene i henhold til konvensjonens artikkel 13 forplikter seg til å sørge for at enhver som med rimelighet kan gjøre gjeldende at det har funnet sted en krenkelse av vedkommendes rettigheter og friheter slik de er fastlagt i konvensjonen, har en effektiv prøvningsrett ved en nasjonal myndighet,

som minner om at statene i tillegg til sin forpliktelse til å forvise seg om at det foreligger en slik effektiv prøvningsrett i lys av rettspraksis fra Den europeiske menneskerettsdomstol (heretter kalt "Domstolen"), har en alminnelig forpliktelse til å løse de problemer som ligger til grunn for eventuelle krenkelser,

som understreker at det er opp til medlemsstatene å påse at den nasjonale prøvningsretten er effektiv etter loven og i praksis, og at den kan resultere i en realitetsavgjørelse i klagesaker samt tilfredsstillende oppreisning ved eventuelle krenkelser,

som konstaterer at arten av og antallet klager som fremsettes overfor Domstolen, samt de dommer som avsies av denne, viser at det mer enn noen gang er nødvendig at medlemsstatene på en hensiktsmessig måte regelmessig forviser seg om at denne prøvningsretten i realiteten foreligger under enhver omstendighet, særlig ved urimelig langvarig rettergang,

som tar i betraktning at en effektiv nasjonal prøvningsrett i ethvert tilfelle der det med rimelighet kan gjøres gjeldende at det foreligger brudd på konvensjonen, bør kunne føre til at Domstolen får nedsatt arbeidsbyrde som følge av på den ene side at den får færre saker til behandling, og på den annen side at en grundig behandling av sakene på nasjonalt nivå vil gjøre det enklere for Domstolen å prøve sakene i ettertid,

som understreker at en styrking av prøvningsretten på nasjonalt nivå, særlig når det gjelder saker med tilsvarende innhold som saker som allerede er avgjort av Domstolen, også bør kunne bidra til at Domstolen får nedsatt arbeidsbyrde,

anbefaler medlemsstatene, samtidig som de tar hensyn til eksemplene på god praksis i vedlegget,

- I. ved kontinuerlig tilsyn og i lys av Domstolens rettspraksis å forvise seg om at enhver som med rimelighet kan gjøre gjeldende at det har funnet sted et brudd på konvensjonen, har rett til å få prøvet sin sak på nasjonalt nivå, og at denne prøvningsretten er effektiv i den forstand at den kan resultere i en realitetsavgjørelse i saken samt tilfredsstillende oppreisning ved et eventuelt brudd,
- II. når det er avsagt dommer der Domstolen påpeker strukturelle eller generelle mangler i nasjonal lovgivning eller praksis, å undersøke om gjeldende nasjonal prøvningsrett er effektiv, og om nødvendig å innføre en effektiv prøvningsrett for å unngå at saker med tilsvarende innhold klages inn for Domstolen,
- III. i forbindelse med pkt. I og II ovenfor å legge særlig vekt på at det foreligger en effektiv prøvningsrett i tilfeller der det med rimelighet kan

gjøres gjeldende at rettergangen har vært urimelig langvarig,

pålegger Europarådets generalsekretær å sørge for at de nødvendige ressurser stilles til rådighet, slik at de medlemsstater som ber om det, får den hjelpen de trenger til å gjennomføre denne rekommandasjon.

Vedlegg til rekommandasjonen (Rec(2004)6) er tilgjengelig på engelsk på UD's nettsider.

14.5 Kilder til mer informasjon

Et utvalg frivillige organisasjoner og offentlige institusjoner som arbeider med menneskerettighetsspørsmål:

Amnesty International

Postboks 702 Sentrum
0106 OSLO
Tlf.: +47 22 40 22 00
Faks: +47 22 42 94 70
E-post: admin@amnesty.no

Antirasistisk Senter

Postboks 244 Sentrum
0103 OSLO
Tlf.: +47 23 13 90 00
Faks: +47 23 13 90 13
E-post: epost@antirasistisk-senter.no

Barneombudet

Postboks 8889 Youngstorget
0028 OSLO
Tlf.: +47 22 99 39 50
Faks: +47 22 99 39 70
E-post: post@barneombudet.no

CARE Norge

Universitetsgt. 12
0164 Oslo
Tlf.: +47 22 99 26 00
Faks: +47 22 99 26 01
E-post: care.norge@care.no

Chr. Michelsens Institutt

Postboks 6033 Postterminalen
5892 Bergen
Tlf.: +47 55 57 40 00
Faks: +47 55 57 41 66
E-post: cmi@cmi.no

Den norske Helsingforskomité

Tordenskioldsgate 6B
0160 Oslo
Tlf.: +47 22 47 92 02
Faks: +47 22 47 92 01
E-post: nhc@nhc.no

Den norske lægeforenings MR-utvalg

Bjørn Oskar Hoftvedt
Postboks 1152 Sentrum
0107 OSLO
Tlf.: +47 23 10 90 00
Faks: +47 23 10 90 01
E-post: legeforeningen@legeforeningen.no

Den norske Tibet-komité

Tordenskioldsgate 6B
0160 Oslo
Tlf.: +47 22 47 92 22
Faks: +47 22 47 92 01
E-post: info@tibetkomite.no

Fellesrådet for Afrika

Osterhausgate 27
0183 OSLO
Tlf.: +47 22 98 93 11
Faks: +47 22 98 93 01
E-post: afrika@afrika.no

Flyktningehjelpen

Postboks 6758 St. Olavs Plass
0130 OSLO
Tlf.: +47 23 10 98 00
Faks: +47 23 10 98 01
E-post: nrc@nrc.no

FN-sambandet

Storgata 33 A
0184 OSLO
Tlf.: +47 22 86 84 00
Faks: +47 22 86 84 01
E-post: fn-sambandet@fn.no

FOKUS – Forum for kvinner og utviklings- spørsmål

Forum for Women and Development
Storgata 11
0155 OSLO
Tlf.: +47 23 01 03 00
Faks: +47 23 01 03 01
E-post: fokus@fokuskvinner.no

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon

Sandakerveien 99, Nydalen
0404 OSLO
Tlf.: +47 22 79 91 00
Faks: +47 22 79 91 98
E-post: info@ffo.no

Human-Etisk Forbund

Postboks 6744 St. Olavs Plass
0166 OSLO
Tlf.: +47 23 15 60 00
Faks: +47 23 15 60 01
E-post: human@human.no

International Romani Union – Norway

Kjelsåsveien 28 F
0488 OSLO
Tlf.: +47 22 89 20 21
Faks: +47 22 15 77 58

International Society for Health and Human Rights

Tordenskioldsgate 6B
0160 Oslo
Tlf.: +47 22 47 92 00
Faks: +47 22 47 92 01
E-post: ishhr@ishhr.org

Kirkens Nødhjelp

Postboks 4544 Nydalen
0404 OSLO
Tlf.: +47 22 09 27 00
Faks: +47 22 09 27 20
E-post: nca-oslo@nca.no

LO

Youngsgate 11
0181 OSLO
Tlf.: +47 23 06 10 50
Faks: +47 23 06 17 43
E-post: lo@lo.no

Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner - LNU

Øvre Slottsgate 2B
0157 Oslo
Tlf.: +47 23 31 06 00
Faks: +47 23 31 06 01
E-post: lnu@lnu.no

Latin-Amerikagruppene i Norge

Osterhausgate 27
0183 OSLO
Tlf.: +47 22 98 93 20
Faks: +47 22 98 93 01
E-post: info@latin-amerikagruppene.no

Likestillingsombudet

Postboks 8048 DEP
0031 OSLO
Tlf.: +47 24 05 59 70
Faks: +47 24 05 59 80
E-post: post@likestillingsombudet.no

Utdanningsforbundet

Postboks 9191 Grønland
0134 OSLO
Tlf.: +47 24 14 20 00
Faks: +47 24 14 21 00
E-post: post@utdanningsforbundet.no

Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke

Postboks 799 Sentrum
0106 OSLO
Tlf.: +47 23 08 12 00
Faks: +47 23 08 12 01
E-post: post.kirkeradet@kirken.no

MiRA-ressurssenter for innvandrerkvinner

Postboks 1749 Vika
0121 OSLO
Tlf.: +47 22 11 69 20
Faks: +47 22 36 40 19
E-post: post@mirasenteret.no

NHO

Postboks 5250 Majorstua
0303 OSLO
Tlf.: +47 23 08 80 00
Faks: +47 23 08 80 01
E-post: firmapost@nho.no

NORAD

Postboks 8034 DEP
0030 OSLO
Tlf.: +47 22 24 20 30
Faks: +47 22 24 20 31
E-post: postmottak@norad.no

Norges Røde Kors

Postboks 1 Grønland
0133 OSLO
Tlf.: +47 22 05 40 00
Faks: +47 22 05 40 40
E-post: nrx.centre@redcross.no

Norsk Folkehjelp

Postboks 8844 Youngstorget
0028 OSLO
Tlf.: +47 22 03 77 00
Faks: +47 22 20 08 77
E-post: norsk.folkehjelp@npaid.org

Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto

Hansjordnesgata 9
9009 Tromsø
Tlf.: +47 77 61 94 90
Faks: +47 77 61 95 22
E-post: post@kverner.no

Norsk Organisasjon for Asylsøkere (NOAS)

Postboks 8893 Yongstorget
0028 OSLO
Tlf.: +47 22 36 56 60
Faks: +47 22 36 56 61
E-post: noas@noas.org

Norsk P.E.N.

Tordenskioldsgate 6B
0160 Oslo
Tlf.: +47 22 47 92 20
Faks: +47 22 47 92 01
E-post: norskpen@norskpen.no

Norsk Senter for Demokratistøtte

Postboks 8055 DEP
0031 Oslo
Tlf.: +47 24 14 57 23
E-post: democracy@democracy.no

Norsk senter for menneskerettigheter (UiO)

Postboks 67 06, St. Olavs Plass
0130 Oslo
Tlf.: +47 22 84 20 01
Faks: +47 22 84 20 02
E-post: info@nchr.uio.no

Organisasjonen mot offentlig diskriminering (OMOD)

Postboks 2832 Tøyen
0608 OSLO
Tlf.: +47 22 20 62 17/22 20 87 37
E-post: omod@online.no

Oslokoalisjonen for religions- og livssynsfrihet

v/Norsk senter for
menneskerettigheter (UiO)
Postboks 67 06, St. Olavs Plass
0130 Oslo
Tlf.: +47 22 84 20 45/60
Faks: +47 22 84 20 02
E-post: lena.larsen@nihr.no

Plan Norge

Wesselsgt.8
0165 Oslo
Tlf: +47 09909
Faks: +47 22 33 32 32
E-post: info@plan-norge.no

Redd Barna

Postboks 6902 St. Olavs Plass
0130 OSLO
Tlf.: +47 22 99 09 00
Faks: +47 22 99 08 60
E-post: post@reddbarna.no

Romanifolkets Landsforening

Postboks 80
2436 VÅLER
Tlf. : +47 62 42 35 31

Samerådet

FIN-99980
Ohcejohka/Utsjoki, Finland
Tlf.: +358 (0) 16 677 351
Faks: +358 (0) 16 677 353
E-post: saamicouncil@saamicouncil.net

Sametinget

Postboks 144
9735 Karasjok
Tlf.: +47 78 47 40 00
Faks: +47 78 47 40 90
E-post: samediggi@samediggi.no

Senter mot etnisk diskriminering

Postboks 677 Sentrum
0106 OSLO
Tlf.: +47 22 24 69 70
Faks: +47 22 24 69 72
E-post: smed@smed.no

Skogsfinske interesser i Norge

v/ Birger Nesholen
2260 Kirkenær
Tlf. (p.): 62 94 73 15

Stiftelsen Menneskerettighetshuset

Tordenskioldsgate 6B
0160 OSLO
Tlf.: +47 22 47 92 00
Faks: +47 22 47 92 01
E-post: webmaster@humanrightshouse.org

Stiftelsen Roma

v/Anne-Jorunn Merkesvik
Nettaveien 22
4275 Sævelandsvik
Tlf.: 52 81 71 96

Stiftelsen romanifolket/taterne

Skarpsnogata 2
0271 OSLO
Tlf. : +47 22 44 44 69
E-post: thunlaw@online.no

SOS Rasisme

Postboks 9427 Grønland
0135 OSLO
Tlf.: +47 23 00 29 00
Faks: +47 23 00 29 01
E-post: au@sos-rasisme.no

Utgitt av:
Utenriksdepartementet
7. juni plassen/Victoria Terrasse
Postboks 8114 Dep, 0032 Oslo

E-post: infosek@mfa.no
Publikasjonen finnes på internett: <http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/mr>

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Statens forvaltningstjeneste, Kopi- og distribusjonsservice,
Postboks 8169 Dep, 0034 Oslo
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

E-796B
ISBN 82-7177-792-0
Foto: Gøril Trondsen Booth
Trykk: *www.kursiv* 12/2005 Opplag: 3700